

T.C.

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA ESKİ ÇAĞ'DA MİTLER

HAZIRLAYAN

PINAR KURŞUN CENGİZ

DANIŞMAN

YRD.DOÇ.DR.ESMA ÖZ

ANKARA 2014

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Erdal TANAS

KARAGÖL

Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığımı tasdik ederim.

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI

Anabilim Dalı Başkanı

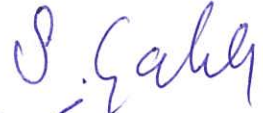
Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığımı beyan ederim.

Yrd. Doç. Dr. Esmâ ÖZ

Danışman

Jüri Üyeleri: Yrd. Doç. Dr. SİDDİK ÇALIK

Yrd. Doç. Dr. Hakan EROL

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı : Pınar KURŞUN CENGİZ

İmza :

ÖZET

YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA ESKİ ÇAĞ'DA MITLER

KURŞUN CENGİZ, Pınar

Yüksek Lisans, Tarih Bölümü

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Esmâ Öz

2014

Mitler, antik halklara ait olan, evrenin ve tanrıların varoluşlarını açıklamaya çalışan, kahramanı genelde tanrılar veya doğaüstü güçlere sahip kimseler olan, ayrıca toplumları derinden etkileyen olayları açıklamayı amaçlayan yazın anlatısı veya söylencedir. Mitlerin ne olduğu sorusu, toplumların psikolojik bir yapısı, özlemleri ve korkuları olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesiyle cevaplandırılmaz. Biz de bu gerçeklerden hareketle, "*Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Çağ'da Mitler*" başlıklı bu çalışmamızda, antik mitlerden eski toplumlara dair ulaşılabilecek gerçekleri değerlendirmeye çalıştık. Bu bağlamda, tezimizin temel coğrafyası uygarlığın beşiği olarak kabul edilen Mezopotamya'dan başlayarak Anadolu ve Batı güzergâhı üzerinde ilerlemektedir. Bu durum, diğer eski çağ uygarlıklarının öneminin yadsındığı anlamına gelmemektedir. Zaman ve mekân darlığından dolayı Mezopotamya- Anadolu- Batı sıralaması takip edilmiş olup bahsi geçen bu coğrafyalar içerisinde dahi sınırlandırmalara gidilmiştir.

Tezimiz 5 bölüm halinde ele alınmıştır, öncelikli olarak mit hakkında bilgiler verilmiş, ardından Mezopotamya kültürü ile yazılmış mitler incelenmiştir. Sırası ile takip eden bölümde Anadolu mitleri incelenmiş olup, ardından Yunan ve Roma mitlerine yer verilmiştir. En son bölümde ise kültürler arası olası etkileşimi gözler önüne sermek adına karşılaştırmalara gidilmiş, bahsi geçen bölgeler arasındaki

paralellikler ve farklılıklar değerlendirilmiştir. Konuya farklı bir bakış açısı katmak amacı ile en son bölümde ise adı geçen mitler ile kutsal kitaplar arasında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Sonuçta görülmüştür ki, antik ağ mitleri birçok açılardan içinden çıktığı toplumu yansıtmaktadır ve mitleri içinden çıktığı atmosferden ayrı düşünmek mümkün değildir. Mitler, peşinen uydurmaca hikâyeler olarak kabul edilmemeli, aksine bu edebi anlatımların altındaki olası gerçekler değerlendirilmeye çalışılmalıdır. Bunun dışında sınırlı iletişim imknları içerisinde dahi, antik toplumların birbirlerini etkilediği ve bu etkileşimin de kendini mitlerde açık bir biçimde gösterdiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mit, Mezopotamya, Anadolu, Yunan, Roma.

ABSTRACT

MYTHS IN ANCIENT AGE IN THE LIGHT OF WRITTEN SOURCES

KURŞUN CENGİZ, Pınar

MA, History Department

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Esmâ Öz

2014

Myths, belonging to ancient peoples, try to explain the universe and the existence of the gods. The main actor of myths are generally gods or people with supernatural powers. Myths are also narrative of the events that aimed to clarify the events that deeply affected society. The question of what the myths can not be answered with ignoring the fact of having a psychological structure of society, aspirations and fears. In the light of these facts, we tried to evaluate the facts can be reached on ancient society from ancient myths in this study, entitled "Myths in Ancient Age in the Light of Written Sources". In this context, the basic geography of thesis is considered starting from Mesopotamia, the cradle of civilization, progressing on the path Anatolia and West. This does not mean the negation of the importance of other ancient civilizations. Due to shortness of time and space Mesopotamia-Anatolia- West sequencing is followed, even the limitations were made within mentioned regions.

The thesis is discussed in 5 chapters, primarily information about myths provided, afterwards the myths written by Mesopotamian cultures were examined. In the following sections, Anatolian myths are examined, and then the Greek and Roman myths is given. In the latest chapter, comparisons made to demonstrate the possible interaction between cultures, also parallels and differences between the

mentioned regions were evaluated. In the most recent chapter, an assessment between the holy book and myths was attempted. In detail, ancient myths reflects the community that it came out in many aspects and it is not possible to separate myths from cultural atmosphere of the society. Myths, should not be considered as invented story, on the contrary the possible facts under this literary expression should be tried to evaluate. Other than that, it is revealed that ancient societies affect each other and this interaction showed itself clearly in myths even within the limited means of communication.

Key Words: Myth, Mesopotamia, Anatolia, Greece, Rome.

TEŐEKKÖR

Bu alıőmanın hazırlanması esnasında benden yardım ve desteğini esirgemeyen, bana sabırla yol gösteren değerli hocam ve danıőmanım Yrd.Doç. Dr. Esmat Z'e teőekkürü vazife addederim. Ayrıca, çalıőmalarım süresince manevi desteklerini benden esirgemedikleri için aileme sonsuz minnetlerimi sunuyorum.

Pınar KURŞUN CENGİZ

KISALTMALAR

Enûm.: Enûma Eliş

D.İ.D.T: Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi

M.Ö.Z.: Mitlerin Özellikleri

G.İ.L.G.:Gilgameş- Tarihte İlk Kral Kahraman

K.İ.T.: Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni

H.Y.D.: Hititlerde Yeraltı Dünyası

H.A.K.E.S.: Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem

G.E.P.: The Gilgamesh Epic And Old Testament Parallels

Ç.Y.D.: Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi

E.M.T.: Eski Mezopotamya Tarihi

T.S.B.: Tarih Sümer'de Başlar

SÜM.: Sümerler

S.M.: Sümer Mitolojisi

M.A.W.: Mythologies of the Ancient World

İ.G. : İşler ve Günler

Theo. : Tanrıların Doğuşu

Ody.: Odysseia

İly.: İlyada

Kur'an-ı Kerim: Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Haz. Kasım Yayla, Merve Yayınları, İstanbul 2002

Kitab-ı Mukaddes: *Kitab-ı Mukaddes- Eski ve Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1988.

E.Y.S. : Eski Yakındoğu- Sümer'den Kutsal Kitap'a

G.Ö.B.: Gılgamış Destanı-Ölmek İstemeyen Büyük İnsan.

YDM.: Yakın Doğu Mitolojisi

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: MİTOLOJİ VE ÖZELLİKLERİ, MİTOLOJİ-DİN İLİŞKİSİ.....	6
1.1 Mitoloji Nedir?.....	6
1.2 Mitlerin Özellikleri ve İşlevi.....	10
1.3 Mitoloji ile Din İlişkisi.....	15
2. BÖLÜM: MEZOPOTAMYA MİTOLOJİSİ.....	19
2.1 Mezopotamya İnançları ve Panteon.....	19
2.2 Evren Nasıl Yaratıldı?.....	31
2.2.1 Babil Yaratılış Destanı: Enûma Eliş.....	32
2.3 Tanrıların Yaratılışı.....	37
2.4 Mezopotamya Mitlerinde İlk İnsan.....	39
2.5 Mezopotamya'da Bir Kahraman: Gilgameş.....	41
2.6 Kozmik Felaket: Tufan Mitosu.....	50
2.7 İnanna'nın Yeraltına İnişi Mitosu.....	58
3. BÖLÜM: HİTİT MİTOLOJİSİ.....	62
3.1 Hitit İnançları ve Tanrılar.....	62
3.2 Hatti Kökenli Efsaneler.....	68
3.2.1 Kaybolan Tanrı: Telepinu Miti.....	68
3.2.2 Yılan İlluyanka ile Fırtına Tanrısı Telepinu.....	71
3.3 Hurri Kökenli Efsaneler.....	75
3.3.1 Tanrıların Rekabeti: Kumarbi Mitosu.....	75

3.3.2 Ullikummi Şarkısı	77
4. BÖLÜM: ESKİ BATI MİTOLOJİSİ	80
4.1 Antik Yunan İnançları ve Panteon	80
4.1.1 Hesiodos ve Theogonia/ Tanrıların Doğuşu	88
4.1.2 Antik Yunan Kültüründe İnsan	91
4.1.3 Herakles'in On İki İşi	95
4.1.4 Bir Diğer Tufan Hikayesi	99
4.1.5 Paris ve Helen: Troya Savaşı	102
4.2 Eski Roma İnançları	106
4.2.1 Eski Roma Kuruluş Destanlarından İlki: Aeneis/ Aeneas Destanı ...	109
4.2.2 İkiz Kardeşlerin Hikayesi: Romulus ve Remus	114
5.BÖLÜM: ANTİK MİTLERİN KARŞILAŞTIRILMASI VE BU MİTLERİN KUTSAL KİTAPLARDAKİ YERİ	118
5.1 Antik Mitlerin Karşılaştırılması	118
5.1.1 Tanrıların Yaratılışı ve Ardılığı	119
5.1.2 İnsanın Yaratılışı Mitleri	121
5.1.3 Kahramanlık Mitleri	122
5.1.4 Mevsimsel Mitler	123
5.1.5 Tufan Mitleri	125
5.2 Adı Geçen Mitlerin Kutsal Kitaplardaki Yeri	126
5.2.1 Evrenin Yaratılışı	128
5.2.2 İnsanın Yaratılışı	131
5.2.3 Tufan Mitleri	133
SONUÇ	136
BİBLİYOGRAFYA	143
İNDEKS	154

GİRİŞ

Yunanca "Mitos" kelimesinden türemiş olan "Mit" terimi ile söylenen veya duyulan söz kastedilmekte olup, sözlük tanımı "geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi" şeklindedir. Zihinsel algının ilk örnekleri olarak adlandırılabilir olan bu mitler, insan belleğinin binlerce yıllık tecrübelerini simgelemektedir. Bu bakımdan mitler, sanattan edebiyata; tarihten felsefeye; ilahiyattan filolojiye kadar birçok bilim dalının konusu olmuştur. Bu bilim dalları içerisinde mitin tam olarak ne olduğu, ne için kullanıldığı, kökeni, din ile ilişkisi ve temel özellikleri uzun yıllardır tartışılmaktadır.

Mitler, modern insanlar tarafından, daha ziyade, uydurma masallar olarak değerlendirilirler, fakat bunları ilk başta reddetmek yerine, altlarında yatan gerçekleri görmeye çalışmak daha yerinde bir davranış olacaktır. Çünkü mit, ait olduğu kültür evreni içerisinde değerlendirildiği zaman görülecektir ki içinden çıktığı toplumu bütün yönleriyle yansıtmaktadır. Milli düşünce tarzının ilk kaynağı ve yansıması olan mitler, yazılı kaynakların sınırlı olduğu antik toplumlara dair bilgi edinme noktasında bizler için büyük önem arz etmektedirler. Mitler, bireylerin astronomik bilgisi, dünya ve ölümden sonraki yaşam hakkındaki görüşlerine dair ipuçları sunduğu gibi içinden çıktıkları toplumun düşünce biçimlerini de yansıtır. Bunun dışında mitler, devletlerin coğrafi konumu, bitki örtüsü, maden kaynakları, komşuları ve bu komşularla ilişkileri hakkında da bilgi verirler. Antik dönem insanının din ve inançlarını öğrenmek için esas teşkil eden mitler, çok tanrılı bir din inancına sahip olan bu insanlar için soru işaretlerine neden olan boşlukları doldurmak için çok iyi bir araç olmuştur. Dinî ifade biçimleri olarak değerlendirilebilecek olan mitler, bireylerin tanrı ile münasebetlerini yansıtmak ve düzenlemek gibi önemli işlevlere de sahiptirler.

Bu gerçeklerden hareketle biz de bu çalışmamızda antik çağ mitlerinin arka planında yatan kültürel, dinî ve toplumsal ipuçlarını değerlendirmeye çalışacağız. Bu amacın dışında tarihsel gerçekliği olan mitler, bu yönleri ile değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmamız süresince ele alınan mitler, metin içerisinde direk olarak

kullanılmayacak onun yerine tercümelerine yer verilecek, gerekli görülen yerlerde ise alıntılara başvurulacaktır.

Tezimiz beş bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde genel anlamda mitin ne olduğu konusu ele alınmaya çalışılacaktır. Mit konusunda söz sahibi bilim insanlarının görüşlerine yer verilecek, devam eden bölümde genel çerçevesi ile mitlerin özellikleri değerlendirilecektir. Birinci bölümün son kısmında ise tartışmalı olan mitoloji ile din ilişkisi ortaya atılan üç farklı görüş üzerinden değerlendirilecektir.

Tezimizin ikinci bölümünde ele alınacak olan mitlerin daha sağlam bir zemine oturtulabilmesi adına, öncelikli olarak Mezopotamya insanının inanç çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Birey ve din ilişkisi etrafında şekillenen Mezopotamya toplumuna, inançlarına ve tanrılarına kısaca değinildikten sonra, başlıca Mezopotamya mitlerine geçilecektir. Bunlardan ilki, Mezopotamya insanının evrenin ne şekilde ortaya çıktığını açıklamak için kaleme aldığı, Babil Yaratılış Destanı Enûma Eliş'tir. Tanrıların mücadelesi ve ardıllığı çerçevesinde ortaya konan bu mit, kendisinden sonra kaleme alınmış Anadolu ve Yunan mitlerinde etkisini fazlasıyla hissettirmektedir. Devam eden bölümde, evrenin yaratılmasından sonra tanrıların nasıl oluştuğuna yer verilecektir. Daha sonra ise tanrılara hizmeti, kendilerinin en aslî görevleri olarak kabul eden Mezopotamya insanının, yine bu çerçevede ortaya koyduğu ve insanın yaratılışını anlatan mitler değerlendirilecektir.

İnsanın yaratılışından sonra ele alınan Gılgamış Destanı'nın Mezopotamya insanının ölümden kaçışı ve ölümsüzlük arayışını en iyi ifade eden mit olduğu söylenebilir. Toplumun bu konudaki görüşleri, mit kahramanı Gılgamış üzerinden hayata geçirilmiş ve gelecek kuşaklara önce sözlü daha sonra yazılı olarak aktarılmıştır. Tufan mitlerinin ilkleri olarak kabul edilen Mezopotamya tufan mitleri, devam eden bölümde ele alınacaktır. Her ne kadar Mezopotamya coğrafyasında birden fazla tufan miti varsa da, hepsinde temel fikir aynı kalmıştır. Fakat çevresel ve toplumsal farklılıklardan ötürü ayrıntılar değişiklik göstermiştir. İkinci bölümün son kısmında ise, hem Mezopotamya insanının mevsimlerin nasıl oluştuğuna dair

inançlarını gözler önüne sermek hem de öteki dünya/yeraltı dünyasına dair ipuçları elde edebilmek adına İnanna'nın Yeraltına İnişi Mitosu incelenecektir.

Üçüncü bölümde, yine ikinci bölümde olduğu üzere kısaca Hitit inançlarından bahsedildikten sonra başlıca Hitit mitlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Hitit kültüründeki inkâr edilemez Hatti ve Hurri etkisinden dolayı, bu bölümde yer alan mitlerin iki grupta ele alınması uygun görülmüştür. Hatti kökenli mitlerden ilki olan "Kaybolan Tanrı Telepinu" mitidir. Hititler, ülkenin içinde düştüğü "yoksulluğu", Tarım/ Bereket Tanrısı Telepinu'nun kaybolması üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Bu miti, İnanna'nın Yeraltına İnişi Mitosundan ayıran nokta, Telepinu'nun kayboluşunun tekrar eden bir durum olmayışıdır. Diğer taraftan bu mit, antik Anadolu insanının yeraltı dünyası tasavvurunu nakletmesi bakımından da önemlidir. Hatti kökenli diğer bir mit, yılan İlluyanka ile Fırtına Tanrısı Telepinu'nun mücadelesinin anlatıldığı "İlluyanka" mitidir. Bu mitin, Anadolu coğrafyasında ifade etmiş olabileceği anlam, bu bölüm içerisinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümün ikinci kısmı ise Hurri kökenli mitlere ayrılacaktır. Bunlardan ilki, tanrıların rekabetini anlatan "Kumarbi" mitidir. Hemen hemen bütün antik toplumlarda görüldüğünü söyleyebileceğimiz tanrıların birbirleriyle rekabetini anlatan bu tarz mitlerin Anadolu versiyonunda kazanan, Kumarbi'dir. Bu tarz mitlerin toplumda yüceltilmiş olan tanrıların konumunu meşrulaştırma amacına hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Kumarbi mitinin devamı niteliğinde olan Ullikummi Mitosu ise devam eden bölümde ele alınacaktır. İçerisinde yeraltı dünyasının tasviri bulunan Ullikummi Mitosu, bu yönüyle de önemlidir.

Dördüncü bölümde ise Antik Yunan ve Antik Roma mitleri ele alınacak olup, ilk olarak antik Yunan insanının inançlarına kısaca değinilecektir. Ardından, diğer bölümlerde olduğu üzere tanrıların doğuşuna yer verilecektir. Bu bölümde, Antik Yunan mitolojisinin en önemli yazarlarından biri olan Hesiodos'un "Theogonia", "Tanrıların Doğuşu" adlı eseri üzerinden tanrıların doğuşu incelenmeye çalışılacaktır. Devam eden bölümde ise Hesiodos'un "Erga Kai Hemera", "İşler ve Günler" adlı eserinden insanın yaratılışı ele alınacaktır. Antik Yunan mitlerinde Mezopotamya ve

Anadolu geleneğinden farklı olarak, insanın yaratılışından ziyade, kadının yaratılışı anlatılmaktadır. Antik Yunan mitolojisinde kadının, insanlara bir ceza olarak gönderildiği imajı çizilmektedir. Gilgamiş karakterinin Yunan mitindeki benzeri olarak adlandırabileceğimiz Herakles ise daha sonraki bölümde ele alınacaktır. Yunanlılar tarafından kahraman olarak kabul edilen Herakles'in, bu bölümde kendisine verilen on iki işi başarıyla yerine getirişi değerlendirilecektir.

Bütün antik kültürlerde bulunan tufan mitosuna elbette ki Yunan mitlerinde de kendine yer bulmuştur. Dördüncü bölümün devam eden kısmında Yunan tufan miti irdelenecektir. Yozlaşmış insanoğluna Zeus tarafından gönderilen tufan sayesinde yeni ve temiz bir neslin nasıl ortaya çıktığı, Yunan tufan mitosunda anlatılan temel konudur. Antik Yunan mitleri bölümünün en son kısmında ise, tarihsel temellere oturan Troya Savaşının Yunan mitlerinde nasıl ele alındığı incelenmeye çalışılacaktır. Troya Savaşı Destanında bir taraftan Troya ve Spartalıların savaşları anlatılırken, diğer taraftan tanrıların bu savaşa müdahalelerine değinilmektedir. 4. bölümün son kısmında, Eski Roma inançlarından ve mitlerinden bahsedilecektir. Eski Roma toplumuna ait iki ulusal mit olmasının yanısıra, Romalıların Yunan inançlarından ve mitlerinden büyük ölçüde etkilendiği düşünülmektedir. Vergilius'un *Aeneis/ Aeneas* isimli on iki kitaplık destanı ile Titus Livius'un Romulus ve Remus Destanı, bu bölümde ele alınacak olan iki Eski Roma mitidir.

Çalışmamızın son kısmında ise Mezopotamya, Anadolu ve Yunan mitleri, Tanrıların yaratılışı ve ardılığı, insanların yaratılışı, kahramanlık mitleri, mevsimsel döngüler ve tufan hadisesi üzerinden karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde dikkat edilecek husus, bu mitlerin arasında paralellik olup olmadığıdır. Onun dışında, mitlerin arasındaki benzerliklerin nasıl yorumlanması gerektiği de bu bölümde açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak, bahsi geçen mitlerden kutsal kitaplarda kendisine yer edinmiş olanları kısım kısım incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmamız boyunca faydalandığımız başlıca kaynaklar ise şu şekildedir; Fred Gladstone Bratton, *Yakındoğu Efsaneleri*¹; Henrietta Mccall, *Mezopotamya Mitleri*²; Samuel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*³; Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*⁴; Alexander Heidel, *Enûma Eliş- Babil Yaratılış Destanı*⁵; Alexander Heidel, *The Gilgamesh Epic And Old Testament Parallels*⁶; Hesiodos, *İşler ve Günler/ Tanruların Doğuşu*⁷; A. Harry Hoffner, *Hittite Myths*⁸; Güngör Karauğuz, *Hitit Mitolojisi*⁹; Jean Bottéro, *Gilgamiş Destanı-Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*¹⁰.

¹ F. Gladstone Bratton, *Yakın Doğu Efsaneleri- Sümer-Akad, Mısır, Ugarit-Kenan, Hitit Efsaneleri*, Çev. Nejat Muallimoğlu, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2000.

² Henrietta Mccall, *Mezopotamya Mitleri*, Çev. Bircan Baykara, Phoenix Kitap, Ankara 2011.

³ S. Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi- Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hristiyan Mitosları*, Çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1993.

⁴ Samuel N. Kramer, *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2001.

⁵ Alexander Heidel, *Enûma Eliş- Babil Yaratılış Destanı*, Ayraç Yayıncılık, Ankara 2000.

⁶ Alexander Heidel, *The Gilgamesh Epic And Old Testament Parallels*, The University of Chicago Press, London 1949.

⁷ Hesiodos, *İşler ve Günler- Tanruların Doğuşu*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2012.

⁸ A. Harry Hoffner , *Hittite Myths*, Scholars Press, Atlanta 1998.

⁹ Güngör Karauğuz, *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001.

¹⁰ Jean Bottéro, *Gilgamiş Destanı-Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, Çev. Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

1. BÖLÜM: MITOLOJİ VE ÖZELLİKLERİ, MITOLOJİ-DİN İLİŞKİSİ

1.1 Mitoloji Nedir?

Mitin tanımını yapmak söz konusu olduğu zaman herkes tarafından kabul gören ve herkesin anlayabileceği bir mit kavramına ulaşmak oldukça güçtür. Ortak bir mit tanımına varılamadığı için uzun yıllardır bilim insanları bu konu üzerinde durmaktadır. Aynı şekilde antik toplumlar söz konusu olduğunda onlar için mitin anlam ve işlevini içeren tek bir tanım yapmak imkânsızdır. Bu durumun sebebi mitosların antik toplumlar tarafından algılanış biçimlerinin, anlatılış şekillerinin ve toplumsal fonksiyonlarının birinden diğerine fark göstermesidir.

Mitlerin ilk etapta akıl ilkelerine dayandıklarını söylemek güçtür, aynı zamanda kim tarafından ortaya atıldıkları, yazıldıkları da meçhuldür. Fakat ortaya çıktığı toplumun belleğinden, yaratıcı yeteneğinden ortaya çıkıp toplumun bütün katmanlarına yayıldıktan sonra akıl ölçülerine uygun olarak belli kişilerce işlenirler.¹¹

M. Eliade'ye göre mitler antik toplumların evreni, dünyayı ve kainat olaylarını kişiselleştirerek yorumlamak, sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğmuş öykülerdir. Mit, doğüstü varlıkların başarıları sayesinde bir gerçekliğin nasıl hayata geçtiğini açıklar.¹²

Eliade'nin tanımına paralel olarak Ş. Gündüz mitleri, doğüstü olana, geçmişe, geleceğe ve yaşanmakta olana yönelik sağlam bir bilgi birikimi olmayan antik insanın, kendi inançlarını, ritüellerini ve geleneğini haklı çıkarma, toplumsal

¹¹ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu Mitolojisi*, Derin Yayınları, İstanbul 2007, s.12.

¹² Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rifat, Simavi Yayınları, İstanbul 1993, s. 23.

yapıyı güvence altına alma, özlem ve istençlerini dile getirme doğrultusunda kurguladığı yaygın kanaatler olarak tanımlar.¹³

F. G. Bratton ise mitolojinin ne anlattığı konusunda iki farklı görüş olduğunu söylemektedir. Bunlardan birincisine göre mitler ilkel insanın naif peri masalları veya bilgisiz insanların fantastik hurafeleridir. Diğer görüşe göre ise bu mitlerde hayat ve kainat hakkında derin görüşler bulunur.¹⁴

Birçok ilahiyatçı ve tarihçi ise mitosları büyük hakikatleri temsil eden semboller veya simgesel hikâyeler olarak görürler; bu hikâyeler insanlara kainatın kökenini, tanrıların faaliyetlerini, insanın kainattaki yerini, görevini, amacını izah etmek için hayal gücüne dayanılarak yazılan hikâyelerdir. Yine de sembolleştirmeyi çok iyi beceren fitri insan, ilahi kavramları yeryüzüne ait kavramlarla özdeşleştirmeyi iyi becermiştir. Yani mitoloji ve mit kutsal olandır; mitolojik dünya, kadim kültürler ve insanın dini düşüncesini ve dini değerlerini anlatmaktadır. Kadim insan da fikri olarak bu sembolleşmeyi iyi becermiştir.¹⁵

Yunan mitoloji uzmanı bilim adamı A. Losev miti şu şekilde tanımlar: "*mit, hadisenin fantastik yansımasıdır; şahsi, sübjektif bir kavrayışın sonucudur ve soyut konular ona yabancıdır.*"¹⁶

S. Tokarev'e göre ise mitoloji, insan düşüncesinin gelişiminin ilk safhalarında insanın her şeyi bilme isteğinden doğmuştur ve dünyanın oluşumunu cahilce hayallerinde canlandıran ve onu kendilerince biçimlendiren halkların hayallerinin ürünüdür.¹⁷

¹³ Şinasi Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yayınları, Samsun 1998, s. 27

¹⁴ F. Gladstone Bratton, *Yakın Doğu Efsaneleri- Sümer-Akad, Mısır, Ugarit-Kenan, Hitit Efsaneleri*, Çev. Nejat Muallimoğlu, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2000, s.20.

¹⁵ F. Gladstone Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi*, Çev. Nejat Musalleşoğlu, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul 1995, s. 20.

¹⁶ Losev'den nakleden: Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 32.

¹⁷ Tokarev'den nakleden: Bayat, *a.g.e.*, s. 33

F. Bayat ise mitlerin şekil ve konu açısından benzerlikler gösterebildiğini belirtmektedir. Bu yüzden mitin esas özelliğini tabiat ve cemiyet olaylarını umumileştirmek ve aktarmak olarak algılayabiliriz. Ona göre mit, insanlığın ataları olan antik insanın tabiat ve cemiyet, tanrılar ve kahramanlar hakkındaki tasavvurlarını ve kanaatlerini yansıtan, bu tasavvurların tarihi derecesini ve vasıflarını belirginleştiren felsefi, estetik kategoridir.¹⁸

Malinowski, mitleri toplumsal gereksinimlere ve isteklere dayalı, dahası pratik gereksinimlere yardım eden, dinsel gereksinimleri ve ahlaksal özlemleri derinden doyurmaya yönelik eski bir gerçekliğin yeniden anlatılması olarak değerlendirmektedir.¹⁹

S. Kılıç'ın²⁰ belirttiğine göre mitoslar, insan fitratının doğal bir sonucu olarak doğayı anlamaya ve yorumlaya çalışır, aynı zamanda tecrübe olarak tekrarlanamayan modeller oluşturarak yaratılışın başında meydana gelmiş evrensel nitelikteki olayları sembolik bir dille anlatır. Bunun dışında yazara göre mitler, dünyanın menşei ve mukadderatı hakkında bilgi veren fakat yazarı belli olmayan anlatımlardır. Mitler kendine bağlanan toplumun gençlerine dünyanın nasıl ve niçin yaratıldığını anlatmak, insanlara kendilerini kuşatan tabiatı tanıtmak amacıyla. Yani mit, insanlık için bir atıf vasıtasıdır.

Yine bu bağlamda M. Korkmaz ise mitleri şu şekilde tanımlar:

"Mitler, antik halklara ait olan; evrenin varoluşuyla, tanrılarıyla, ruhlarıyla, ve doğaüstü güçleriyle ilgili kahramanlık söylenceleridir. Tabiatüstü yaratıkları ve imgesel olayları konu edinen ve bir insan topluluğunun görüp tanık olduğu olayların veya bir insan topluluğunun aile nizami ile sosyal münasebetlerini

¹⁸ Bayat, *a.g.e.*, aynı yer.

¹⁹ Malinowski'den nakleden: Sadık Kılıç, *Mitoloji Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim*, Nil Yayınları, İzmir 1993, s. 26.

²⁰ Sadık Kılıç, *a.g.e.*, s. 2.

*kalıcı kılan yapıların hatıratını imgesel bir duruma getirmek suretiyle ileten yazın anlatısı veya söylencedir."*²¹

Mitolojinin ne olduğu sorusu, insanın ve toplumun bir dünyası, psikolojik bir yapısı, özlemleri ve korkuları olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesiyle cevaplandırılmaz. İnsanlar diğer canlılardan farklı olarak bu dünyaya üzerinde nasıl yaşaması gerektiğini bilerek gelmez. Bu yüzden, yaşamına devam edebilmesi için dünya ile farklı bir ilişki içerisine girmeli, dünyaya bir anlam ve değer atfetmelidir. İnsan etrafında olup biten olaylara bir anlam verme eğilimindedir, onlara hemen teslim olmadan önce onu anlamlandırmaya çalışır. Bu anlamlandırma çabası çoğunlukla zorlandığı, acı çektiği ve kendini tehdit altında hissettiği zamanlarda ortaya çıkar. Kendini rahatsız eden veya şiddetle saran dış gerçeklikleri kendi bakış açısına göre değerlendirir. İşte mitolojiler de bu bakış açılarının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda Ş. Mardin mitin insanların toplum hayatında karşılaştıkları ve kabul etmekte zorlandıkları durumları meşrulaştırmanın bir yolu olduğunu belirtir.²²

Mitler, bir toplumun düşünce ve hayal gücünün yansımaları ve aynı zamanda insanların doğa karşısındaki duruşlarının ürünüdür. Antik insanın zekası yağmura, rüzgara, doğuma, ölüme, savaşa, barışa kendince anlamlar vermeye çalışmıştır bu çaba ise mitleri doğurmuştur. Bugün bizim anladığımız anlamda "neden-sonuç" ilişkisini kuramayan antik zeka gözlemleri sonucu çevresinde gelişen olayların "neden-üstün" şeklinde açıklamaya çalışmıştır. Burada ifade edilmek istenen şey olayların sebebinin tanrılar veya tanrısal varlıklar olmasıdır. Olaylar ancak bu şekilde açıklanabilir yani neden-sonuç ilişkisi kuramayan antik toplumlar olayları mitler kanalıyla açıklama yoluna gitmişlerdir.²³

²¹ Mehmet Korkmaz, *Mitolojik Dinlerin Gizemi*, Alter yay. Ankara 2009, s.21.

²² Şerif Mardin, *İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 47.

²³ Derman Bayladı, *Uygurluklar Kavşağında Anadolu*, Say Yayınları, İstanbul 1996, s. 18.

F. Bayat²⁴, mitolojiyi her milletin milli düşüncesinin kendine has özelliklerinin temel ve ilk kaynağı olduğunu, dünyayı anlamada modeller sunan hayatın ve olayların genişletilmiş bir modeli olduğunu ifade etmektedir. Toplum bireyleri için bir düşünce tarzı, bir şuur ve bilinç kaynağıdır. Bayat, sözlerine mitin olayları tasvir etmenin bir yolu olduğunu ve insan düşüncesinin hikâyeci unsurlarla ifade edilmesi sonucu ortaya çıktığını ifade ederek devam eder. Mit, öyle bir sistemdir ki içinden çıktığı medeniyetin bütün katmanlarını kendinde toplamıştır.

Görüldüğü üzere mitin tanımında ve kullanımında azınsanmayacak derece çeşitlilik fakat diğer taraftan paralellik söz konusudur. Belirli bir durumun yarattığı insan düş gücünün ürünü olan mitler muhakkak ki belli bir amaca hizmet etmektedirler. Temel sorun mitlerin nasıl tanımlandığı, gerçek olayları aktarıp aktarmadığı değil; onunla ne yapılmak istendiğinin sorgulanması ve mitlerin antik toplumlar için ne ifade ettiğinin ortaya konmasıdır. Mitlerin özellikleri ve antik toplumlardaki işlevi ise aşağıdaki bölümde incelenecektir.

1.2 Mitlerin Özellikleri ve İşlevi

Antik Çağ mitlerinde verilen davranış örnekleri toplum bireyleri için örnek davranış kalıpları sunmakla kalmaz aynı zamanda dünyanın nasıl algılanması gerektiği noktasında belirli dünya görüşleri sunar. Sosyal ve kültürel açılarından davranışları iyi ve kötü olarak sınıflandırır, bu sınıflandırma üzerinden örnekler sunarak bireylerin daha az zarar görmesine yardımcı olur. İnsana özgü her davranışın prototipini veren mitler bu vesileyle sosyal yapının ve toplumun sağlıklı bir şekilde devam etmesini sağlar. Bu yönüyle bakıldığında sunulan bu davranış kalıpları vasıtasıyla yalnızca çocukların eğitimi değil yetişkinlerin eğitimi de hedeflenmiştir. Bunlara ek olarak mitler bütün insan davranışlarını meşrulaştırmanın bir yoludur.²⁵ İnsanın günlük davranış biçimlerini, geleneksel değerlerini, ritüellerini ve sosyal yapılarını haklı gerekçelere oturtma görevi üstlenir. İnsanoğlunun kozmostaki yerini

²⁴ Bayat, *a.g.e.*, s. 32.

²⁵ Eliade, *M.Ö.Z.*, 1993, s. 10-12.

ve kozmosa karşı sorumluluğunu belirleyen ise yine mitlerdir, buna göre mitlerin kendine özgü bir dünya görüşü vardır, bunu insanlara sunmakla insanların hayata tutunmalarına yardımcı olur. Toplum tarafından iyi ve ahlaklı olarak nitelendirilen davranış kalıplarının aynı zamanda toplum düşünce tarzının mitler eliyle jenerasyonlar arası geçişi sağlar. Bu yönüyle mitler gelenekseldir.

Mitler, tanrıların veya doğaüstü varlıkların öyküsüdür. Bu varlıklar başlangıçta yaptıkları eylemlerle daha doğrusu yaratma işleri ile tanınırlar ve böylece tanrıların yaptıkları işin kutsallığı gözler önüne serilmiş olur.²⁶ Mitlerin baş kahramanları hiçbir zaman sıradan insanlar değildir, kahraman insanlar arasından seçilmişse bile onu diğer insanlardan ayıran özellikleri vardır. Örneğin, Gilgamiş Destanı'nın kahramanı olan Gilgamiş gibi üçte biri insandır ya da Tufan kahramanı gibi sonradan ölümsüzlük kazanmış veya tanrı olmuştur.

Mitler, insanın mevcut formuna nasıl kavuştuğunu, bugün neden bu durumda olduğunu açıklar. Bugün insanların ölümlü oluşu, cinsiyetleri ve içinde bulunduğu kültür ve benzeri şeyler yaratılış esnasında doğaüstü varlıkların yaptıkları müdahaleler sonucu böyledir. Yani bugünkü durumun geçmişte muhakkak bir açıklaması vardır, bu yönüyle mitler kökeni açıklamaya, her şeyin temelindeki nedeni ortaya çıkarmaya çalışır. Diğer taraftan antik insan, nesnelerin kökeni bilmekle ona hâkim olmak arasında büyük bir bağ kurmuşlardır. Herhangi bir şeye hâkim olmak için sahip olunması gereken en önemli şey, o şeyin kökenini bilmektir.²⁷

Mitler antikçağ insanları tarafından kesinlikle gerçek olarak kabul edilirler, bazı noktalarda gerçekleri yansıtmasa da yazıldığı toplum tarafından gerçek olarak kabul edilerek ona göre muamele edilir. Mite bağlılık ve onu gerçek kabul etme konusunda en gevşek tutumu sergileyen Yunanlılar bile mitlerin baştan aşağı yalan olabileceğine hiçbir zaman inanmamışlardır.²⁸ Mitler, ilkel bir topluluk içinde var olduğu biçimiyle yalnızca anlatılan bir öykü değil, aksine yaşanan bir gerçekliktir.

²⁶ Eliade, *M.Ö.Z.*, 1993, s. 13.

²⁷ Eliade, *M.Ö.Z.*, 1993, s. 19.

²⁸ Eliade, *M.Ö.Z.*, 1993, aynı yer.

Kadim toplumlarda mitin altında yatan olayların uzak geçmişte ortaya çıktığına, dünyanın ve insanın yazgısı üzerinde etkisinin sürdüğüne inanılır. Başlangıçlarla ilgili olayları anlatan mitler onların gözünde yaşamaktadır.

Mit yaratıldığı dönemde/toplumda yaşamış olan insanların buluş, düşünüş, görüş, doğa olaylarını yorumlayış biçimlerini ele alır. Mitolojiler birbirlerinden kopuk olmayan tarihsel gerçekliklerdir, bir halka ait olduğu sanılan basit bir mit bile araştırıldığında insanlık gerçeğine bağlanabilir. Mitler aynı zamanda insanın varolan gerçekliğini aşkın bir alanda yeniden kurarlar ve ait oldukları halkın ekonomik, sosyal ve psikolojik gerçekliğini yansıtmakla kalmaz aynı zamanda varlık içindeki birliğin duygusal sezişini de yansıtır. Mitler komünel varlığın manevi birliği, dilsel aktarımı, gelenekleri, anayasası ve dinidirler. Aynı zamanda insanlığın çocuk dönemidir, kendinden sonra gelecek olan ideolojilere kaynaklık ederler.²⁹ Mitleri ilk bilim olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır, çünkü arkaik toplumlarda bilimsel düşüncelerin ilk denemesi olan bu düşünceler sözlü olarak dahi olsa kuşaktan kuşağa aktarılır.

İnsan deneyimleri her yerde farklıdır, toplumdan topluma değişiklik gösterir. Bazı eski çağ toplumları toprağın ve iklimin elverişli olması sebebiyle besinlerini elde etmek için çevre bölgedeki halklarla mücadele etmeye gerek duymamışlardır, fakat diğer taraftan coğrafi olarak tarıma elverişli olmayan veya iklimi buna müsade etmeyen toplumlar yiyecek temin etmek için komşularıyla ilişki içine girmek veya onlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durum da toplulukların farklı fikirler üretmesine neden olmuştur. Böylelikle mitlerin arka planında doğal fenomenlerin bulunması beklenir. Antik toplumların en başta gelen fikir ürünü olan mitler tam da bu nedenden ötürü içinden çıktığı toplumun coğrafya, bitki örtüsü ve iklimsel özelliklerini yansıtmaktadır.³⁰ Bu yüzden mitlerde yerel özellikler bulmayı bekleriz;

²⁹Birant Esinoğlu, *Dinlerin Gizemi- Kurban-Yaratılış-Tufan Efsaneleri*, Ceylan Yayınları, İstanbul 1996, s.10.

³⁰A. Donald Mackenzie, *Babil ve Asur Mitleri*, Çev. Nisan Benzergil, İlyaz İzmir Yayınevi, İzmir 2011, s.7.

nehir ve vadi manzaraları, bölgenin iklimi, insanları, yaşam şekilleri ve gelişim evreleri mitlerde aranan özelliklerdir.

Antik düşüncenin geçirdiği aşamalar, kat ettiği yol mitler üzerinden takip edilebilir, mitin toplumla beraber gelişme fonksiyonu insanlığın ruhani gelişme sürecini gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Mitoloji bize insanın yüzyıllar boyunca nasıl düşünmüş olduğunu, hangi düşünme evrelerinden geçtiğini gösteren bir aynadır, zira insan ve insan davranışları yaşadığı toplumdan ayrı düşünülemez. Toplumların kolektif hafızasının bir ürünü olan mitler ise muhakkak ki içinden çıktığı toplumu yansıtacaktır. İnsan düşünce tarihine ışık tutan en önemli kaynaklardan biri mitlerdir. Bunların yanında mitlerin sosyal fonksiyonu sayesinde bireylerin birbirleri, tanrıları ve yöneticileri ile olan ilişkilerine dair ipuçları bulmak mümkündür. Mitlerin antik insanın düşünce aynası olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak bizler için önemli ve elzem olan bu insanları ve yaşamlarını anlamaya çalışmak ve açıklamaktır.

Bunların dışında mit antik insan için bilinmeyeni ve görünmeyeni açıklamanın, anlamının en iyi yoludur. Mitin temelinde insan ihtiyaçları yatmaktadır, doğayla kucak kucağa yaşayan antik insan reel dünyada karşılaştığı olayları açıklamak, ona bir anlam atfetmek için olayları kendince yorumlamış, hikâyeleştirmiştir. Bu hikâyeler de mitleri oluşturmuştur. F. Bayat'ın da belirttiği gibi antik toplumlar eşyaları canlı, şuurlu ve birbirleriyle akraba olarak algılamış; tabiatın sırlarını ve mahiyetinin asıl amacını anlayamadıkları zaman ise onları kendi tasavvurlarında karmaşık hikâyeler içinde anlatmışlardır.³¹

Gerçekle gerçek olmayanın sınırının tam olarak çizilemediği antik dünya mitolojilerin doğması için uygun ortamı sağlamıştır. Bu yönüyle ele alınacak olursa mitoloji, kadim insanın ilmidir denilebilir. Mitoloji ilk insan zihninin bilimsel denemeleridir, nasıl ki günümüz filozofları, bilim adamları kainatın ve insanın kökenini anlamaya, açıklamaya çalışıyorsa antik insan da bu sorunsallara kafa

³¹ Bayat, *a.g.e.*, s. 32.

yormuş, elde ettiği sonuçları hikâyeler halinde nesilden nesile aktarmıştır.³² Bu duruma bir örnek vermek gerekirse; Antik Yunan insanının kafa yorduğu ilk sorun dünyanın ve insanın nasıl oluştuğudur. Henüz elinde bunları mantıksal çerçevede açıklamaya yetecek bir bilim bulunmadığı için de yeri, göğü, denizi kısacası etrafındaki her şeyi birer tanrı olarak kabul etmiş dahası bu tanrıları da insan biçiminde hayal etmiştir.

İnsanüstünü anlama isteği, sırrı çözülemeyen kainat, tanrılar ve hatta insanın kendisi hakkındaki düşüncelerin anlaşılabilir bir formda aktarılma gereksinimi mitlerin ortaya çıkmasındaki en büyük etkenler arasındadır. İlkel insan çevresinde var olan soyut kavramları ve olayları olduğu biçimiyle anlama yetisine henüz sahip değildir, onu anlamının tek yolu ise bu soyut kavram ve olayları somutlaştırmaktır; çünkü sadece somut olana, gözle görülene inanılmaktadır. Antik dünya somutların dünyasıdır, gözle görülen elle tutulan nesnelere inanılmaktadır.

Bunların dışında mitler tarihsel bir gerçekliği yansıtabilirler. Mit, belli bir tarihsel durumun ya da olayın öykü diliyle aktarımıdır. Bu yüzden mitlerin kurgusu içinde yer alan olayların tarihsel kökenleri araştırılmalı ve yeni tarihsel gelişmeler ışığında düzenlenmelidir. Mitlerin gerçek zaman ve mekandan farklı kendi mitsel zaman ve mekanları, farklı bir evrenleri vardır. Bu evren, bir yönüyle gerçekliklerin dünyasından çok uzak tamamen hayal alemi ya da bir anlamda sanal bir dünyadır. Ama diğer taraftan da insanı anlattığı, insanın anlam sorununa bir cevap sunduğu için fazlasıyla gerçektir de.

³²Nahit Bilgin, *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 12.

1.3 Mitoloji ile Din İlişkisi

Mitolojinin din ile olan ilişkisi mitlerin tanımı kadar tartışmalıdır. Bazı kesimlerce mitlerin antik insanın dini olduğu görüşü savunulurken diğer bir kesim ise tam tersini, ikisinin birbirinden çok farklı olduğunu savunmaktadırlar. Esasında buna üçüncü bir grubu eklemek mümkündür: buna göre dinler mitlerden önce gelmiş olmasına rağmen zamanla bozulmuş bu da mitlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bölümde mitolojinin din ile olan ilişkisi, bu konu hakkında ileri sürülen farklı görüşler değerlendirilecektir.

Yukarıda mitlerin özellikleri kısmında aktarıldığı gibi, eski çağ toplumlarının bir çoğunda görülen politeizmin çıkış noktası, insanların izah edemedikleri tabiat olayları ve doğum, ölüm, hastalık gibi durumlar karşısında çaresiz kaldıklarından bu tip olguları insanüstü güçlerle açıklamaya çalışmışlar bu da bir süre sonra beraberinde bunlara inanmayı getirmiştir. Antik dönemin bu inanç şekli monoteizmin ortaya çıkışına kadar devam etmiştir.³³ Mitoloji ile din arasında paralellik-aynılık ilişkisi olduğu görüşünü genelde batılı bilim adamları savunmaktadır. Bu görüşe göre mitoloji antik insanın dini inançlarıdır, bu yüzden mitler toplumda aktif olarak yaşamının yanı sıra bireyleri de yönlendirmektedir. Aynı şekilde batılı bilim adamlarına göre mitoloji ve din birlikte oluşmuşlardır.³⁴ Mitin ilkel toplumlar için anlamı çok büyüktür; mitler, inancın bir ifadesidir, inancı derinleştirir ve ona güç verir.³⁵

Mitolojiler halkın din, itikat ve inançlarını anlamak ve öğrenmek için esas kaynaktır. Sistematik bir dinin mevcut olmadığı dönemlerde insan merakından doğan boşluklar mitle doldurulmuştur. Mitsel söylemler psikolojik olmakla kalmaz aynı zamanda teolojik oldukları için dini ifade biçimleri olarak değerlendirilir.

³³ Ebru Uncu - Yusuf Kılıç, "Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar- Aphrodite Örneği)", *History Studies*, Cilt 3, Sayı 1, 2011, s. 184.

³⁴ Bayat, *a.g.e.*, s. 72

³⁵ Bronislaw Malinowski, *Büyük, Bilim ve Din*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 88

Malinowski'ye göre mit ile dinin arasındaki ilişki ve benzerlik ikisinin de anlatım ve söyleminden kaynaklanmaktadır. Mitler ne kadar mucizevi ve ihtimal dışı olsa da, tam bir inançla anlatılan öykülerdir.³⁶ Mitoloji ilkel insanın inancını yansıtmaktadır. Eliade'nin belirttiği üzere gerçeklik, hakikat ve anlam kavramları kutsal deneyimlerden doğarlar. Antik insanın anlam yüklediği değerlerin hemen hemen hepsi kutsal olanlarla ilintilidir.³⁷

S. Bilgin'e göre ise ilkel dinler ile mitoloji arasında bir ilişki olmalıdır, çünkü din insanın insanüstü bir kudretle münasebetidir, mitoloji de ise bu güç insanın kendisinden daha güçlü başka insan veya varlıklardır. Her ikisinde de ortak olan ise "insanüstü" bir gücün varlığıdır.³⁸ Eliade'nin mite yüklenen anlam için kullandığı tanımlama mitin antik insan için bir inanç kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır: "mit, kutsal gelenek, en eski vahiy, örnek gösterilecek model"dir.³⁹

İlkel insanlar için mitleri yaşamak dini yaşamak demektir, mitler dinseldir; çünkü gündelik hayattan farklıdır, kahramanları var edilmiştir ve kişi bunu okumakla veya dinlemekle başlangıç zamanında yaşamış, bu kahramanlarla veya tanrılarla zamandaş olabilir. Bu bağlamda B. Malinowski'ye göre: mit ilk gerçeği yeniden yaşatan bir anlatıdır, derin bir dinsel gereksinimi, tinsel örnekleri, toplumsal türden baskı ve buyrukları ve birtakım pratik işleri karşılar. Mitin ilkel uygarlıklarda vazgeçilmez bir işlevi vardır: mitler inancı dile getirir ve onu belirgin kılıp düzene sokar. Toplumsal ahlak ilkelerini savunur ve onları zorla kabul ettirirler. İnsanlığın temel ilkesi olan mitler boş bir olaylar dizisi değil aksine sürekli başvurulması gereken yaşanmış bir gerçekliktir. İlkel dinin ve pratik bilginin gerçek bir düzenlemesidir.⁴⁰

³⁶ Malinowski, *a.g.e.*, aynı yer

³⁷ Bilgin, *a.g.e.*, s. 13

³⁸ Bilgin, *a.g.e.*, aynı yer.

³⁹ Eliade, *M.Ö.Z.*, 1993, s. 11.

⁴⁰ Eliade, *M.Ö.Z.*, 1993, s. 24.

M. Evkuran'a göre ise mit ile din arasında paralellik olduğunun düşünülme sebebi mitlerin çoğunlukla dini malzemeyi kullanmasıdır. Mitlerin konu ve üslubu incelendiğinde yoğun bir din örgüsü göze çarpmaktadır.⁴¹

İkinci ve yukarıdaki görüşe zıt olan görüş mitoloji ile din arasında hiçbir bağ göremeyen görüştür. Bu görüşün taraftarlarına göre mitlerde hiçbir şekilde dini unsurlar yoktur, olması da mümkün değildir. İlkel dönemin insanları tabiata bağlı bir hayat sürmektedir, tabiatla iç içedir dolayısıyla tabiatla bilinçsiz bir ilişki içindedirler. Bu ilişkinin sonucu mitler doğmuştur yani mitler doğadan kaynaklanır. F. Losev mitin üslubu yönüyle dinden kesin olarak ayrıldığı görüşündedir, ayrıca mit ve din toplumda aynı anda mevcuttur, fakat birbirlerinden tamamen farklı olarak.⁴²

Mitlerin özellikleri kısmında belirtildiği üzere mitler dünyayı anlama ve anlamlandırma çabasından doğmuştur, çünkü etrafında olup biten olayları anlamak daha doğrusu merak duygusu insanoğlunun fitratında vardır. Anlamak ve anlamlandırmanın başlıca amacı ise onu kontrol altına almaktır, anlaşılamayan bir şeyin/olayın kontrol altına alınması mümkün gözükmemektedir. Mitlerde canlı olarak algılanan doğanın ve teker teker bütün nesnelere tanrıları vardır, insanlar da zor durumda kaldıklarında, yardıma ihtiyaç duydukları zaman bu tanrılardan yardım isterler, ona kurbanlar keserler. Dinde ise böyle bir durum söz konusu değildir; her nesnenin ve olayın bir tanrısı yoktur. Dinlerde sadece bir tanrı söz konusudur, her şey ondan istenir, beklenir ve kurban ona kesilir.⁴³

F. Bayat'ın aktardığına göre din, tanrıya götüren yol iken, mitler antik insanın çevresi ve kendisi hakkındaki ilkel bilimdir. Dinde daima bir sistemlilik söz konusu iken mitlere ise eğitici fonksiyon yüklenmiştir. Mitler dinin araçlarıdır, dinler zaman zaman mite müracaat etse de mit hiçbir zaman dini kullanmamıştır.⁴⁴

⁴¹Mehmet Evkuran, "Müslüman Kültürdeki Mitolojik Unsurlar", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 10.

⁴² Bayat, *a.g.e.*, s. 72.

⁴³ Bayat, *a.g.e.*, s. 74.

⁴⁴ Bayat, *a.g.e.*, s. 79.

Bu iki uç düşüncenin dışında değerlendirilmesi gereken diğer bir görüş ise mit ve dinin birbirinden tamamen farklı şeyler olmadığı, birinin diğerinden önce veya sonra geliyor olması veya birinin diğerinin içinde bir element olarak yer almasıdır. Buna göre din mitlerden önce gelmektedir, fakat zamanla dinlerin özünü teşkil eden tevhid inancı yozlaşarak mitolojik bir malzemeye dönüşmüştür. Bu ikisi arasındaki geçiş tabii ki birdenbire olmamış, zaman içerisinde yavaş yavaş meydana gelmiştir. Yani tarihsel süreç içerisinde vahyin yavaş yavaş bozulması ve çarpıtılması ile mitoslar ortaya çıkmış, dini kültürler ve mitolojik unsurlar arasındaki benzeşmede bu yozlaşmanın sonucunda meydana gelmiştir.

M. Evkuran esasen bu noktada doğru bir tespit yapmaktadır: Burada öncelikle yapılması gereken mit ile karşılaştırılan dinin ne olduğunun belirlenmesidir. Ona göre burada bahsedilen din ile kastedilmek istenen gelenektir. Vahiy anlamıyla din ile mitoloji arasında bir bağ kurmanın mümkünatı yoktur, fakat diğer taraftan halkın gelenek ve göreneği anlamında kullanılan din ile mitoloji arasında etkileşim ve benzerlik kurmak tabii ki mümkündür. Mitoloji ile din arasındaki ilişkinin benzerlik üzerinden değerlendirilmesi de bu yüzdendir yani arada paralellik olduğunu savunanlar dini gelenek anlamında kullanmaktadırlar, ki bunu da yapanlar genelde batılı bilim adamlarıdır.⁴⁵

Mantığa en yakın olan görüşün bu olduğu kanaatindeyiz. Aksi takdirde vahiy anlamında kullanılan din ile tamamen insan ürünü olan mitleri birbiriyle bağdaştırmak, bunların birbirine benzediğini savunmak olasılık dışıdır. Diğer taraftan eğer din gelenek anlamında kullanıyorsa benzerlik söz konusudur. Nitekim, mitler de geleneklerde olduğu gibi toplumu yansıtmaktadır.

⁴⁵ Evkuran, *a.g.t.*, s. 9.

2. BÖLÜM: MEZOPOTAMYA MİTOLOJİSİ

2.1 Mezopotamya İnançları ve Panteon

Mezopotamya'da doğup gelişen ve pek çok açıdan diğer toplumlara etkileyen Mezopotamya mitlerinin incelenmesine geçmeden önce bölgenin coğrafyasının, Mezopotamya'da insanların birbirleriyle ve tanrıları ile ilişkilerinin, onların tanrılara bakış açılarının, günah, mükafat, ceza anlayışlarının, ölümler ve yeraltı dünyası hakkındaki görüşlerinin incelenmesinin faydalı ve elzem olacağı kanaatindeyiz. Yukarıda da zikredildiği üzere mitler her yönüyle içinden çıktığı toplumun aynasıdır ve toplumu bütün yönleriyle yansıtır. Bu yüzden mitlerin içinden çıktığı toplumun coğrafi, toplumsal ve kültürel yapıları bilinmeden okunmasının mitleri havada bırakacağı, sağlam bir zemine oturtulamayacağı düşüncesindeyiz.

H. Crawford⁴⁶, Mezopotamya topraklarını coğrafi bazı bölümlere ayırmıştır. Bunlardan ilki günümüz Irak topraklarını içine alan Toros ve Zagros dağlarının eteklerinin de bulunduğu bölgedir. Sulama imkanlarının geniş olduğu bu bölgede, Mezopotamya'nın en eski yerleşim yerleri ortaya çıkmıştır. Ona göre, ikinci coğrafi bölge, Torosların güney yamaçlarında başlar, Fırat ve Dicle arasındaki verimli toprakları içine alır. Bu bölge, Fırat ve Dicle Nehirlerinin armağanı olan verimli düzlükler ve alüvyonlu ovalardan oluşmaktadır. Bölgenin kuzeyi Akad Krallığı'na, güneyi ise Sümerlere ev sahipliği yapmıştır. İklim yönünden aşırı sıcak ve kuru olan bölgede sulama sayesinde ihtiyaç fazlası tarımsal ürünler dahi elde edilmiştir.

Şehir kültürü Mezopotamya'da M.Ö 4000 yıllarında ortaya çıktığında yapılması gereken ilk şey, sulanmadığı zaman verimsiz ve kuru olan toprağı suya doyurmak ve bölgeyi var eden Fırat ve Dicle Nehirlerinin yıllık su taşmaları sonucu getirdiği suyu verimli bir şekilde kullanmaktır. Mezopotamya'da tarım yapmak ancak bu iki nehrin taşmaları sonucu getirdikleri alüvyon ile mümkün olabiliyordu, aynı zamanda hayvanlar da bu topraklarda beslenebiliyordu. Bölgenin dağlar tarafından

⁴⁶ Harriet Crawford, *Sümer ve Sümerler*, Çev. Nihal Uzan, Arkadaş Yayıncılık, Ankara 2010, s. 7.

korunmayıp düz olması, buranın daima istilalara maruz kalmasına neden olmuştur, bu da Mezopotamya tarihi boyunca birbiri ardına gelen ve kısa süren siyasi rejim değişikliklerine neden olmuştur. Fakat ilginç olan, gelen her yeni rejim kendi dilini ve dinini burada yerleştirmek yerine bölgenin kültürel özelliklerini kendisine katmıştır. Eskiçağda görülen kültür devamlılığın nedeni budur ve aynı nedenden ötürü bölgede yerleşen toplumların kültürlerini birbirinden keskin çizgilerle ayırmak mümkün görünmemektedir. Doğu-batı yönünde büyük bir hareket özgürlüğüne sahiptir ve kendi içerisinde uyumlu bir bütünlüğü yoktur, doğal iç sınırlar ile örgütlenmemiştir. Durum böyle olunca bölgede birbirine rakip şehirlerin ortaya çıkmaması için hiç bir engel yoktur.⁴⁷

Mezopotamya'nın coğrafi yapısından kısaca bahsettikten sonra, Mezopotamya toplumuna göz atacak olursak; bölgenin başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olsa da çömlekçi, hasırcı, gemici, çoban, taş ustası gibi meslek grupları da yok değildir. Öte yandan tarım da sınırlı alanlarda yapılmaktadır, Basra Körfezi civarı bataklık olduğu için tarıma elverişli değil iken Kuzey Mezopotamya'nın dağ etekleri bilhassa Toros etekleri tarıma elverişlidir. Halk çok eski zamanlardan beri şehirlerde yaşamaktadır. Kentsel yaşamın gelişmesini sağlayan neden, güvenlik gerekçeleri ve sulama ihtiyacının halkı bir arada durmaya zorlamasıdır.⁴⁸ Mezopotamya'da daha doğrusu Sümer'de bireyler birbirine son derece bağlıydı, bu bağlılık kişisel tercihlerden değilde daha ziyade zorunluluktan kaynaklanıyordu: Sulama. Tarımsal faaliyetlerin yürütülebilmesi için zorunlu olan sulama ancak toplumun ortak çabası ve örgütlenmesi ile sürdürülebiliyordu. Yeni kanalların kazılması ve var olanların sürekli onarılması tarımın devamı için şarttı. Mala mülke ve bol hasada büyük önem veren bu insanlar için suyun adil bir şekilde dağıtılması da çok önemliydi ve bu noktada devreye güçlü bir iktidar giriyordu.

Mezopotamya insanının bireysel ve toplumsal yaşantısında din önemli bir yer tutmaktadır hatta hayatın tam merkezindedir; zira devlet teokratiktir. Bu anlayış o denli yoğundur ki medeniyetin gelişmesi ve devamı dini inançlar sayesinde

⁴⁷ Bratton, *a.g.e.*, s.33.

⁴⁸ S. Noah Kramer, *Sümerler*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 15.

olmaktadır. Toplum bireyleri ancak tanrıların ihtiyaçlarını giderdiği, onlara hizmet ettiği ölçüde tanrılardan değer bulur ve toplumda saygı görürdü. Dini ritüellerin Mezopotamya toplumlarında büyük önem arz etmesinin nedeni tam da budur. Doğum, ölüm, hastalık, savaş, barış, insan ilişkileri, tarım ve ticaret gibi insana ve topluma dair her şey dini inanç ve ritüeller etrafında şekillenir, bunlar aynı zamanda ritüellerin de ana konularıdır. Bir toplumun refah, huzur ve barış içinde yaşaması ancak tanrının izni ile mümkündür, bu durum dinin insanlar üzerinde korkutucu bir etki bırakmasına neden olmuş dolayısıyla insanlar dini vazifelerini eksiksiz ve düzenli yapma ihtiyacı hissetmişlerdir.⁴⁹

Mezopotamya toplumları söz konusu olduğu zaman "birey-toplum-din" üçlüsünü birbirinden ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir. Aynı zamanda bölgede din ile evren arasında yakın bir ilişki anlayışı dikkat çekmektedir. Din unsurları tamamıyla gündelik yaşam tarzından beslenmektedir. Tanrıların kararlarını bir araya gelerek vermeleri, tanrıların ihtiyaç ve gereksinimleri, tanrıların sınıflandırılması ve her birinin görev alanı, ölümden sonra hayat inancı, yeraltı dünyasının tasvirleri toplum yapısı hakkında bilgiler sunmaktadır. Toplum hayatını yansıtmak konusunda din ve mitoloji kadar önemli olan diğer bir unsur da arkeolojik buluntulardır. Örneğin, bir kral mezarı ve sıradan bir vatandaş mezarında bulunan eşyalar, toplumun ölümden sonraki yaşam hakkındaki görüşlerini sunmakla kalmaz toplumdaki sosyal tabakalaşmayı da gözler önüne serer. O dönemde kullanılan eşyalar ve bu eşyaların yapıldığı malzeme, toplumun o dönemde hangi madenleri kullanmayı bildiği, sanatın gelişmişlik düzeyini de yansıtır. Kral öldüğü zaman yanında eşleri, hizmetçileri, korumaları ve hatta koşum atları arabasıyla birlikte gömülürdü.⁵⁰ Özetle, toplum ve din birbirinden beslenen iki kaynaktır.

Mezopotamya insanları dünyayı kendi dinamikleri içinde açıklayamadıkları zaman varlık sebebi olarak doğaüstü varlıkları görmüşlerdir. Onlara göre tanrılar bu evreni daha önce varolan tek bir maddeden oluşturmuş ve yönetmektedirler.

⁴⁹ Abdullah Altuncu, "Sümerlerin Dini Tarihi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011, s. 27.

⁵⁰ Alexander Heidel, *Enûma Eliş- Babil Yarattığı Destanı*, Ayraç Yayıncılık, Ankara 2000, s.161.

Mezopotamya insanları gözle göremedikleri varlıklar hakkında fikir sahibi olabilmek adına içinde buldukları maddi ortamı yukarı yansıtmışlardır. Bu insanların zihninde tanrılar tıpkı insanlar gibidirler, insanlar gibi ihtiyaçları vardır, yer, içer çoğalırlar, insanlardan farkları ölümsüz olmaları ve insanlardan daha güçlü ve daha güzel olmalarıdır. J. Bottero'nun ifade ettiği gibi bu insanlar tanrıları kendilerine göre bir üst model olarak tasavvur ederler.⁵¹

Mezopotamya insanının tanrı ile ilişkisi esasında "fayda" temeli üzerine kurulmuştur. Coğrafi olarak korunmasız, sert ve kurak bir iklimi olan fakat diğer taraftan belli dönemlerde Fırat ve Dicle Nehirlerinin taşması sonucu sular altında kalan bir coğrafyada yaşayan bölge insanı ihtiyaç hissettikleri güven ve korumayı tanrılardan beklemişlerdir. Tanrının evi olarak düşünülen zigguratlarda tanrıya rahipler tarafından hizmet edilmiş, tanrıyı doyurmak, giydirmek ve yıkamak gibi maddi ve manevi bütün ihtiyaçlarının giderilmesi için azami özen gösterilmiş, ayinler yapılmış ve kurbanlar sunulmuştur. Bunun dışında her bireyin kendisine özel bir tanrısı vardı, birey kendisini ona adar, dualar eder, adaklar adardı bunun karşılığında ise tanrıdan kendisini korumasını, ona bereketli hasat vermesini, bağını, bahçesini, hayvanını korumasını kısacası bütün insani ihtiyaçlarını karşılmasını beklerdi. Mezopotamya'nın daha geç tarihlerinde ise dini ritüeller sadece tapınaklarda gerçekleştirilir oldu fakat bu ayinler halka açık değildi. Özel günlerde tanrı tasviri dışarı çıkarılır ve halkın arasında gezdirilirdi.⁵²

Mezopotamya toplum yapısını insanların tanrı ile olan ilişkilerinde gözlemlemek mümkündür çünkü nasıl ki toplumda efendi-köle ilişkisi vardır aynı ilişki, tanrı ile insan arasında da söz konusudur.⁵³ Bölge insanı tanrıları efendileri gibi görürken kendilerini de tanrıların her türlü ihtiyacını gidermesi gereken, düzenli olarak tanrılara hizmet ederek onları kızdırmaması gereken köle gibi görürlerdi. Nasıl ki toplumda "efendi" konumunda olan kimseler kölelerinden bekledikleri

⁵¹ Jean Bottero, *Eski Yakındoğu- Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 107.

⁵² Korkmaz, a.g.e., s. 482.

⁵³ Deniz Şahan, "Sümer Mitolojisinin Yunan Mitolojisine ve Felsefesine Etkileri" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 44.

hizmeti gördükleri zaman ona güvenli bir barınak, yiyecek ve içecek verir, tanrılar da memnun edildikleri zaman insanlara barış, huzur, bolluk, bereket verirlerdi. Zira eğer insanın yaratılma amacı tanrılara hizmet etmek ise bunu en güzel şekilde yerine getirmek zorundaydılar.

Buna karşın bu durumun tersi de söz konusu olabilirdi. İyi hizmet gördükleri zaman sevgi dolu ve cömert olan tanrıların insanlara kızıp onları cezalandırdıkları da olurdu. Mezopotamya halklarına göre başlarına gelen her kötü durum ve felaket tanrıları kızdırmaktan veya gücendirmekten kaynaklanır. Başlarına gelen hastalık, ölüm, doğal felaketlerin sebebi her zaman tanrıların sinirlenmesindedir. Bölge halkının günah olarak saydıkları davranışlardan bazıları ikiyüzlü davranmak, yalan söylemek, kavga etmek, alışverişte insanları kandırmak, tarla ve bahçe sınırlarını değiştirmek, komşulara kötülük etmek ve zinadır. Toplumsal olarak ahlaksızlık olarak addedilen bu davranışlardan tanrıların da tiksinti duyduğu düşünülmüştür.⁵⁴

Büyük tanrılar dışında her bir bireyin kendi koruyucu tanrısı olduğu yukarıda belirtilmişti. Koruyucu tanrının himaye ettiği kişi çok fazla günah işlemeye başlarsa bu tanrının kişiyi terk ettiğine ve onun bıraktığı boşluğu ise kötü cinlerin veya ruhların doldurduğuna inanılırdı. Bu noktadan sonra ise koruyucu tanrının dönmesi için ritüeller, dualar edilmesi ve kurbanlar sunulması gerekirdi. Herhangi bir şeyin iyi veya kötü olarak sınıflandırılabilmesi için gerekli olan onun fayda sağlaması, ahlaki değerlere uyuyor olması veya tanrıları memnun ediyor olmasıdır. Yeryüzünde sorunlarla karşılaşılması, felaketlerin ve ölümcül hastalıkların meydana gelmesi daima tanrılarla ilişkilendirilmiş ve bütün bu olumsuz durumlara neden olarak günahlar kabul edildiği için cezanın da bu dünyada verildiği inancı doğmuştur. İnsanların cezayı bu dünyada çekmeleri, kötü fiil ve davranışlardan kaçınmalarına ve tanrıları memnun etmede daha duyarlı ve hassas davranmalarına sebep olmuştur. Gündelik hayatlarında sıklıkla karşılaştıkları, sefalet, hastalık, ölüm, yoksulluk, ağır yaralanma, yıkım, savaş, felaket, yırtıcı hayvanların zararı gibi cezalar, mükafat anlayışına da tesir etmiş fakat tanrıların sınırsız gücü ve insanların bu güç karşısındaki çaresizliği görüşünden ötürü mükafat konusu ceza anlayışının

⁵⁴ Altuncu, *a.g.t.*, s. 64.

genişliğine göre daha dar bir alanda kendisine yer bulabilmiştir.⁵⁵ Fakat yine de insanlara verilebilecek en güzel ödül eninde sonunda yeraltı dünyasına gidecek olan insanoğlunun bu dünyada geçirdiği zamandır.

Mezopotamya inancına göre evren iki temel öğeden oluşmaktadır: Gökyüzü ve yeryüzü. Zaten evreni tanımlamak için kullanıkları "an-ki" sözcüğü de "gök-yer" anlamına gelmektedir.⁵⁶ Dünya, üzerinde çok geniş bir boşluk bulunan düz bir disk şeklinde düşünülmüştür, bu geniş boşluğun kubbe biçiminde katı bir yüzeyle kaplanmış olduğu düşünülse de bu maddenin tam olarak ne olduğu bilinmemektedir. Yer ile gök arasında rüzgar, hava, nefes veya ruh olduğu düşünülen daha da önemlisi hareket edebilen bir madde vardır. Kramer'e göre⁵⁷ tarif edilen bu madde bugün bizim atmosfer dediğimiz şeydir. Güneş, ay ve yıldız gibi gök cisimleri de bu maddeden yapılmıştır artı yönleri ise parlamalarıdır. An-ki dört bir tarafından sınırsız bir denizle çevrelenmiş biçimde suyun içinde sabit durmaktadır. Evrenin etrafının denizlerle çevrili olması fikri evren yaratılmadan önce her yerin sularla kaplı olması ve suyun "ilk neden" olarak düşünülmesinden gelmektedir.

Mezopotamya halklarının ölüm ve yeraltı dünyası hakkındaki görüşlerine mitlerden ulaşılmaktadır. Bu insanlar ölümü kabullenmiş ve onu kaçınılmaz olarak görmüşlerdir. Onlara göre bir kimse öldükten sonra ruhu bedeninden ayrılır, gölge veya hayalet şeklinde bir varlığa dönüşürdü. Ölen kişinin derhal defnedilmesine çok önem verilirdi, zira ruh gömülmediği sürece çıktığı bedenle münasebetini kesemez dolayısıyla kişi rahat edemezdi. Yani ruhun yeraltı dünyasına inebilmesi için çıktığı beden defnedilmesi şarttı ve bu süre zarfında yeryüzünde başıboş bir şekilde dolaşır veya diğer insanlara zarar verirdi.⁵⁸ Asil sınıfın üyeleri dışında sıradan halk cenaze törenlerini evlerinde yaparlardı ve ölen kişi en sevdiği eşyaları ile birlikte evinin altına gömülürdü. Bu uygulama münasebetiyle şehirlerde sıradan halka ait

⁵⁵ Altuncu, *a.g.t.*, s. 65.

⁵⁶ Kramer, *SÜM.*, 2002, s. 153.

⁵⁷ Kramer, *SÜM.*, 2002, aynı yer.

⁵⁸ M. Semsettin Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya*, Ankara 1987, s.505.

mezarlıklar bulunmuyordu. Ayrıca ölenin ardından heykelcikler yapılırdı.⁵⁹ Mezopotamya halklarında özellikle Sümerlerde kişilerin amellerine göre değerlendirilerek gönderildikleri cennet veya cehennem yoktur, sadece yeraltı dünyası veya ölüler diyarı vardır, burası yerin altında kozmik bir boşluk olarak düşünülmüş ve Sümerler tarafından *Kur* adını almıştır.⁶⁰ Burası yeryüzü ile kıyaslanamayacak kadar kötü bir yerdir ve kendi içerisinde kuralları ve bir düzeni vardır. Örneğin buraya inen bir kişi ne sebeple olursa olsun kendi yerine orada kalacak birini bulması dışında yeryüzüne dönemezdi. Bu durum İnanna'nın Yeraltı Dünyasına İnişi mitosunda gözler önüne serilmektedir.

Yine mitoslardan özellikle "İnanna'nın Yeraltı Dünyasına İnişi" mitosundan anlaşıldığı üzere *Kur* yedi kapısı bulunan surlarla çevrilidir ve bu kapıların herbiri nöbetçiler tarafından korunmaktadır. *Kur*'a inişlerin ise belirli kapılardan veya mezarlardan yapıldığına inanılmaktadır. Buraya gelen ruhlar ışıktan yoksun, açlığa mahkum bir şekilde toz toprak içinde çamur yiyerek karanlıkta yaşamaya çalışırlar ve kuşlar gibi giyinirlerdi.⁶¹ Mezopotamya'da cennet ve cehennem inancı olmadığını söylemiştik fakat muhakkak ki iyiler ve kötüler aynı muameleyi görmüyordu. Kötü insanlar kurtlar tarafından delik deşik olmuş bir şekilde tozun toprağın içinde yaşarken iyiler yeryüzüne göre daha kötü olsa da görece diğerlerinden daha rahat yaşıyorlardı. *Kur*'da konumu iyi olan insanlar genelde krallar, kahraman askerler, rahipler, adil tüccarlar ve tanrılara hizmette kusur etmeyen insanlardı. İyiler olarak adlandırılabilen bu kesim rahat döşeklerde aileleriyle birlikte yaşar ve temiz su içerlerdi. Yeraltına inenlerin rahatını sağlamak konusunda geride kalan aile fertlerine de büyük görevler düşüyordu, yakınları tanrılara kurbanlar sundukça ölen kişinin ruhu *Kur*'da özel haklara sahip oluyor ve diğerleri gibi kısıntı ve çamurla beslenmiyordu. Bunların yanında *Kur*'a inen ruh geride kalanlarla bağlarını tamamen koparmıyordu, aksine onlarla duygusal bir ilişki içindeydi, sıkıntı ve utancını onlara

⁵⁹ Mccall, *a.g.e.*, s. 43.

⁶⁰ Kramer, *SÜM.*, 2002, s. 179.

⁶¹ Crawford, *a.g.e.*, s. 141.

hissettirebilirdi. Ayrıca ölen kişinin bakımı düzenli olarak yapılamadığı takdirde ruh onlara eziyet edebilir ve başlarına talihsiz olaylar gelebilirdi.⁶²

Kur'un yönetimi ise önemli bir konudur zira burası başıboş bırakılmış bir yer değildir yeryüzündeki yönetimin bir yansıması olarak orası da yönetilir ve kendi içerisinde bir hiyerarşisi bulunmaktadır. Nergal ve Ereşkigal'in yönettiği Kur'da Güneş tanrısı Utu'nun kurduğu mahkemeler, daha alt kademe olan Anunnakiler, iyi ve kötü cinler ve buranın yönetiminde söz sahibi olan yüksek mevkiideki ruhlar bulunurdu.⁶³ Güneş tanrısı Utu ile beraber Ay tanrısı Sin'in kurduğu mahkeme, buraya inen ruhları yargılayarak kaderlerine karar veriyordu. Mezopotamya insanı güneşin ufuk çizgisinde kaybolduktan sonra nereye gittiği meselesini ise yeraltına inmesi şeklinde açıklamıştır. Onlara göre güneş akşam battıktan sonra yeraltı dünyasına inerek burayı aydınlatmaktadır, aynı şekilde ay da geceleri yeryüzüne çıkmadan önce yeraltı dünyasında dinlenmektedir.⁶⁴

Mezopotamya toplumunun başlıca tanrılarında ilki An'dır. Sümerlerin An dediği bu tanrıya Akadlar döneminde Anu(m) denilmiş ve tapılmaya devam edilmiştir. Önemli bir karar verileceği zaman tanrılar meclisini toplayan tanrı An'dır. An'ın diğer önemli bir özelliği de ilk hareketin oluşmasını sağlayan tanrı olmasıdır. İlk dönem Sümer tabletlerinde en önemli konuma sahip olan tanrının An olduğu görülür. Tanrı listelerinin ilk sırasında An'ın ismi geçerdi.⁶⁵ Baba ismiyle vasıflandırılan An hiçbir tanrıda bulunmayan özelliklere ve güce sahiptir ve diğer önemli tanrılar En, Enlil ve İnanna, An'ın çocuklarıdır. Sümerler An'ı gökyüzünün en üst katında tasavvur etmişlerdir. Bu tanrının kült şehri en büyük şehir olan Uruk'tur.

Enlil: İlk tanrısal çift olan Gök Tanrısı An ve Yer Tanrısı Ki'nin ilk çocuklarıdır ve An'ın bölgedeki etkisini giderek kaybetmesinden sonra ise onun

⁶² Crawford, *a.g.e.*, s. 506-507.

⁶³ Kramer, *S.M.*, 2001, s.165.

⁶⁴ Kramer, *SÜM.*, 2002, s. 176-177.

⁶⁵ Helmut Uhlig, *Tarih Başlangıcında Bir Halk Sümerler*, Çev.Nilgün Ersoy, Telos Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 119.

yerine geçmiş ve Sümer tanrılar panteonunda baş tanrı unvanını almıştır.⁶⁶ Sümerlerin Enlil'e tapmasından sonra Asur ve Babil tanrıları arasına da girmiştir. Babil döneminde her ne kadar M.Ö. 2500 yıllarında baş tanrı olarak kabul edilse de daha sonra Marduk, Enlil'in yerini almıştır. Sümerlerin yazgıyı belirleyen yedi tanrısından birisidir. Ona, hava ve fırtına ilahı ismi verilmiştir. Evrendeki konumunun ise isminden de anlaşılacağı gibi gök ve yer arasındaki hava ve öz olduğu belirtilir. İnsanların huzuru ve mutluluğu için tohumları bulan, onların büyümesini sağlayan, saban ve diğer tarım aletlerini yaratan ilahın Enlil olduğu inancı vardır. Enlil tüm bunları yaparak Sümerlerin zengin ve mutlu bir şekilde yaşam sürmesine neden olduğu için Sümerler tarafından oldukça saygı görmüştür. Bunun dışında hükümdarlığın Enlil'den geldiği ve krallık esasının onun tarafından verildiği düşünülmektedir.⁶⁷

Enlil'in kült kenti Nippur'dur. Sümer krallarına hâkim oldukları toprakları veren tanrı da Enlil'den başkası değildir. Enlil'in karısı Ninlil, çocukları ise sırasıyla Aşk ve Bereket Tanrıçası İnanna yada İştâr, Hava Fırtına Tanrısı Adad veya bir başka isimle İşkur, Ay Tanrısı Nana-Suen veya diğer bir adıyla Nanna-Sin, Ölüm Tanrısı Nergal, Fırtına ve Savaş Tanrısı Ninurta veya Ningirsu, Takım Yıldızlarının Tanrısı Pabilsag, Enlil'in veziri ve yardımcısı da olan Nusku, Güneş Tanrısı Utu veya Şamaş, Uraš, Zababa ve kurak bölgelere kanallar vasıtasıyla suyu getiren tanrı Ennugi'dir.⁶⁸

Enlil insanı yaratıp uygarlığı başlatan tanrı olarak kabul edilir. Kozmozun en üretici özelliklerini planlayarak bunları uygulayan en hayırsever tanrıdır, günün doğmasını sağlar, insanlara merhamet eder ve tohumlardan bitki ve ağaçların büyümesini sağlar. Her ne kadar Sümer tanrı anlayışında Enlil hava tanrısı olsa da, Ki ile birleşmesi sonucu yeryüzündeki tasarruflarını kazanmıştır. Enlil, daha önce de An'da bulunan vasıfları taşımakta insanın ve varlığın kaderini belirlemekteydi.

⁶⁶ Ali Narçın, *A'dan Z'ye Sümer*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2007, s.120-121.

⁶⁷ Kramer, *SÜM.*, 2002, s. 160.

⁶⁸ Jeremy Black, Anthony Green, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar, İfritletler, Semboller*, Aram Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 74.

Bütün diğer ilahlar bile An ve daha sonraları Enlil'in vermiş olduğu kararlari değiştirmektedir, onların koymuş olduğu hükümlerin aksini yapmaya cesaret edememekteydiler. Enlil insanlara sıkıntı verme konusunda onların günahlarını sebep olarak ortaya koymamış, yok edici özelliğini yaratma gibi kendi iradesi ve takdiri altında kendi şahsına bırakarak bunu normal kabul etmiştir. Bu durumda insan nesli sadece yaşadığı sıkıntılara karşı ağlama, yalvarma ve bu ıstıraba katlanma yolunu tutabilmiştir. Tüm bunlara rağmen Sümerler yapılan ayin ve ritüellerle, sunmuş oldukları adaklarla ve tapınakların inşası ve bakımına katılarak, dua ve yakarışlarla Enlil'in merhametini ummuşlar, bu yolla kaderlerinin değişebileceğini ümit etmişlerdir.⁶⁹

Enki: Sümerliler tarafından Enki olarak adlandırılan bu tanrıya Babil döneminde Ea denilmiştir. Yer altı sularının tanrısı ismiyle betimlenen Enki, Apsu'dan sorumludur ve kült şehri Eridu'dur. Sümerlerin en büyük dört tanrısından birisi olan Enki, tanrılar arasında en çok bilgiye ve akla sahip tanrıdır. Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki olarak adlandırılma nedeni de budur. Enki, Ea adıyla Enûma Eliş'te anlatılmakta, zekası ve bilgisine vurgu yapılmaktadır. Tanrıların sırlarına vakıf olduğu gibi, alemler arasındaki gizli yolları ve bu yollara giden kapıları da bilmekteydi. Enlil'in evren hakkındaki fikirlerini ve planlarını yürüten ve uygulamaya geçiren tanrı Enki'dir. İlk insanı yaratan tanrı da kendisidir. Bu yüzden insanların kusurlarını örter, onların hatalarını giderir ve insanlara nasihatte bulunurdu. Enki'nin karısı Tanrıça Damkina, çocukları ise Babil'in ve Mezopotamya'nın en büyük tanrılarında birisi olan Marduk, Asarluhi, Enbilulu, Adapa, Tanrıça Nanşe'dir. Elçisi ise iki yüzlü Usmu'ydu. Yaratma gücü sayesinde insana gerekli olan her şeyi vermiş, tufan hadisesinde olduğu gibi zaman zaman diğer tanrıların gazabından bile insanları korumaya çalışmıştır.⁷⁰

İnanna: Akadlar tarafından İştar olarak isimlendirilen bu tanrıça Güneş Tanrısı Utu ve yer altı dünyasının kraliçesi Ereşkigal'in kardeşidir. İnanna, An'dan

⁶⁹ Hartmuth Schmökel, "Sümer Dini", Çev., Mehmet Turhan Özdemir, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Ankara 1953, C. XIX, S. 0, s. 200.

⁷⁰ Black, Green, *a.g.e.*, s. 72.

sonra Uruk'un en önemli ilahesiydi. An'ın zamanla önemini yitirmesinden sonra Uruk'ta değeri ve gücü giderek artmıştır. İnanna güzelliğin, şuhluğun, çekiciliğin, şefkatin, hırsın, kavganın, önderliğin, kurnazlığın, bereketin ve çoğalmanın simgesi haline gelen bir tanrıça olmuştur. Tanrıların en üstünü olan Enlil'e istediklerini yaptırtabilmiş, Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki'yi ise kandırabilmiştir. Bereket ve aşk tanrıçası aynı zamanda, kavga ve savaştan hoşlanan savaş tanrıçasıdır. Savaş, İnanna'nın oyun alanı olarak kabul edilmektedir.⁷¹

Ninhursag : Tanrılar panteonunda yazgıları belirleyen yedi tanrıdan biri olan bu tanrıya Sümerler Ninhursag derken Babil döneminde Nintu adını almıştır. Ninhursag büyük toprak ana, seçkin ana olarak kabul edilir ve buna göre ibadet ederlerdi. Sümerlerin haricinde daha sonraki dönemlerde Asurlular ve Babilliler tarafından tapınılan bir tanrıça olmuştur. İnsanın yaratılışında önemli bir yer tutan Ninhursag, genel olarak Sümer mitolojik kaynaklarında Enki ile ilişkili konularda yer bulur.⁷²

Utu: Yazgıları belirleyen yedi tanrıdan bir diğeri olan bu tanrıya Sümerler Utu derken Akadlar Şamaş demiştir.⁷³ Adaletin, hukuk ve kanunların, yeryüzünde ve tanrılar alemindeki düzen ve intizamın tanrısıydı. Güneş Tanrısı Utu, güneşin aydınlığıyla ve onun parlak ışıltısıyla özdeşleştirilmişti. İnsanların dünyasını aydınlatmak, bitkilerin büyümesini sağlamak ve bütün canlılara sıcaklık vermek için her gün doğu dağlarının açık kapılarından gelir dünya üzerinde her yere ulaşır, akşam olunca ufku batı tarafındaki paralel kapıdan ölümler diyarına gittiğine inanılırdı. Utu'ya Anu ile birlikte Uruk'taki büyük tapınaklarda tapılırdı. Utu genel olarak yumuşak bir tanrı olarak resmediliyor olsa da Gılgamış Destanı'nda daha çok korkutucu yanları yansıtılmıştır.⁷⁴

Nanna-Sin: Babil döneminde Sin adını alan Nanna-Sin ay tanrısıdır ve Enlil'in Ninlil ile zorla birleşmesinden doğan oğludur. Enlil bu zorla birleşmenin

⁷¹ Black, Green, *a.g.e.*, s. 113-114.

⁷² Narçın, *a.g.e.*, s.314.

⁷³ Bratton, *a.g.e.*, s. 36.

⁷⁴Black, Green, *a.g.e.*, s. 224.

cezası olarak yeraltı dünyasına sürülmüş bunun sonucunda da Sin ise yeraltı dünyasında doğmuştur, bu yüzden bu tanrı karanlığı benimser, kült şehri ise Ur'dur. Zamanı belirleyen tanrı olduğu ifade edilir. Nanna-Sin'in en önemli özelliklerinden birisi, yeryüzünde yaşayan kralların yapmış olduğu yanlış işler karşısında büyük bir intikamla hareket etmesi ve onları cezalandırmada önemli bir güç olmasıdır.⁷⁵

Anunnaki'ler ve Igigi'ler: Yeryüzü şekillendirilmeden ve insan yaratılmadan önce Sümer tanrıları, efendiler ve köleler şeklinde ikiye ayrılmış olarak gösterilmektedir. Efendi diye nitelendirilen tanrılar, Sümer panteonunun büyük tanrılarından, köleler ise büyük tanrıların hizmetinde bulunan ve onların işlerini yapan Anunnaki ve Igigi'lerden oluşmaktaydı. Sümerlerin bilgi ve akılla özdeşleştirilen Enki tanrıların birbirlerine hizmet etmesini kabul etmemiş ve insanlar yaratılmıştır. Eski görevleri kendilerinden alınan Anunnaki'ler ve altı tanrı ölüler diyarının kraliçesi Ereškigal'in maiyetine, Igigi'ler ise gök tanrısı An'ın maiyetine girdiler. İgigiler yıldızlarla özdeşleştirilmeleri Sümer inanisinde önemli bir yere sahip olduklarını gösterir. Çünkü Sümerlere göre yıldızların konumu, hareketleri, zaman içerisinde takip ettikleri yollar, gündelik hayatta meydana gelen olaylarla yakın ilişki içerisindeydi. İnsanların gelecekleri ve kentlerin kaderi hareket halinde olan bu yıldızların elindeydi ve onlar konumlarına göre bu bilgileri Sümerli rahiplere bildirmekteydiler.⁷⁶

Ereškigal: Sümerlerin ölüler diyarı veya yeraltı dünyasına *Kur* dediklerini yukarıda belirtmiştik. Ölümün zalim ülkesi şeklinde vasıflandırdıkları Kur'un kraliçesi, İnanna'nın kız kardeşi Ereškigal'dir. Ereškigal, İnanna'ya tanrılık alanı olarak gök ve yerin hükümranlılığı, yaşam ve aşkın tanrıçalığı verilip kendisine ölüler diyarının kraliçeliğinin verilmesini hazmedememiş, kendisini her zaman İnanna'ya rakip olarak görmüştür. Aralarında geçen bu sürtüşme Sümer mitlerinde kendisini çok güzel bir şekilde gösterir.⁷⁷ Yeraltın dünyasında ikamet eden bu tanrıça yedi kapı ve yedi yargıçla korunmaktadır. Kocası Nergal, veziri ise aynı zamanda çocuğu

⁷⁵ Kramer, T.S.B., s. 303.

⁷⁶ Günaltay, a.g.e., s. 468-469.

⁷⁷ Uhlig, a.g.e., s.106-7.

olan Namtar'dır. Kocası Nergalin ise Sümerler tarafından orman yangınları, ateş, veba ve bulaşıcı hastalıklardan sorumlu olduğuna inanılmıştır.

Dumuzi: Babil'de Tammuz ismiyle anılmıştır. Dumuzi, bitkiler, toprak, bereket ve çiftlik hayvanları tanrısıydı. İnanna ve Dumuzi arasındaki ilişkiden bahseden İnanna'nın yeraltı dünyasına inişi isimli mitosun başkahramanlarından biridir. Bu mitoloji de anlatılanlar, sonraları ekinlerin verimli bir şekilde büyümesi için kutsal evlilik ritüellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Esasında Dumuzi, Uruk'un dördüncü kralıdır; fakat İnanna ile evlenip "Çoban Tanrı" olarak panteonda yer aldığı belirtilir.⁷⁸

İlk Sümer metinleri rahipler tarafından bir sınıflandırma ve sistemleştirmeye tabi tutulduğu için öne çıkan tanrılar bunlardır. Bu tanrılar dışında adlarından başka bir şey bilinmeyen türlü tanrılar hakkında kabarık listeler vardır. Muhakkak ki bugüne kadar keşfedilenler parçalı ve yorumlanması zor metinlerdir. Fakat burada önemli olan nokta mitlerde bulunan ve bugün bilinen tanrıların zihinsel ve duygusal tutumlarının toplum psikolojisini yansıması ve bunun yorumlanması için önemli kaynaklar olmasıdır.

2.2 Evren Nasıl Yaratıldı?

Mezopotamya'da evrenin yaratılışı hakkındaki görüşlerini Sümer ve Babil geleneği olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür fakat her ikisinde de ortak olan "yoktan var olma" fikrinin bulunmayışıdır. Başlangıçta her zaman kaos vardır⁷⁹ ve bunun düzene sokulması ile evren, tanrılar, insanlar, bitkiler ve hayvanlar yaratılmıştır. Babil Yaratılış Destanı Enûma Eliş'te öncelikle tanrıların ortaya çıkışları, ardından evrenin nasıl meydana geldiği ve en son insanın yaratılışı anlatılırken; Sümer'de buna muadil bir şey yoktur fakat Sümerlerin bu konudaki

⁷⁸ Narçın, *a.g.e.*, s. 93.

⁷⁹ S. Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi- Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hristiyan Mitosları*, Çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1993,s. 24.

görüşleri kırık malzemelerden çıkarılmaktadır. Sümerlilerin evrenin yaratılışı anlayışının ana hatları "Gılgamış, Enkidu, Ölüler Diyarı" isimli şiirin ilk yarısında yansıtılmaktadır. Buradan çıkarılan en temel nokta⁸⁰ Sümerlerin evrenin yaratılması noktasında harekete geçirici ve ilk neden olarak denizi/suyu görmeleridir. Bütünleşmiş bir kubbe şeklinde olan yer ve gök bu suyun içinde sabit durmaktadır ve yer ile gök arasında da atmosfer mevcuttur. Parlayan gök cisimleri de evreni oluşturan maddeden yapılmıştır. Sümerler ilksel denizin her zaman varolduğuna inanırlardı.

Evreni oluşturan yer ve gök birer tanrı şeklinde düşünülmüş hatta "An" olarak adlandırılan gök erkek, "Ki" olarak adlandırılan yer ise dişi olarak tahayyül edilmiştir. Bu ikisinin birleşmesinden ise Enlil doğmuştur.⁸¹ Hava Tanrısı olan Enlil yer ile göğü birbirinden ayırmış, yeri ele geçirmiş ve annesi Ki ile birleşmesiyle evrenin düzenlenmesi, insanın yaratılışı ve uygarlığın kuruluşu süreçleri başlamıştır. Evren oluşturulduktan sonra gökler aydınlatıldı, bununla görevli tanrılar Ay Tanrısı Nanna ve Güneş Tanrısı Utu'ydu. Bundan sonra yeryüzü düzene konulmaya çalışıldı, bitkiler dünyası, tarım aletleri ve uygarlığın çeşitli uğraşları Enlil'in emirleri vesilesiyle küçük tanrılar tarafından yerine getirilmiştir.

2.2.1 Babil Yaratılış Destanı: Enûma Eliş

Babil ve Asurlular tarafından Enûma Eliş olarak adlandırılan çivi yazısıyla yazılmış Sami yazıtları adını şiirin başlangıç sözlerinden almaktadır. "Vaktiyle yukarıda" veya "bir zamanlar yukarıda" cümlesiyle başlayan destan yedi kil tabletten ve yaklaşık olarak bin satırdan oluşmakta olup Babil ve Asurluların evrenin ve tanrıların yaratılışı hakkında görüşlerinin incelenmesinde çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Destanın ilk parçaları 1848- 1876 yılları arasında Austen H. Layard, Hormuzd Rassam ve ünlü George Smith tarafından Asurbanipal'in Nineve

⁸⁰ Kramer, *T.S.B.*, 2014, s. 104.

⁸¹ Kramer, *S.M.*, 2001, s. 82-83.

kütüphanesinden çıkarılmıştır. 1902-1929 arası dönemde destanın V. tableti dışında hemen hemen hepsi çıkarılmış ve destanda kısmen de olsa bir bütünlük sağlanmıştır.⁸²

Destanın tam olarak ne zaman kayıt altına alındığı bilinmemektedir, elde bulunan kayıtların ise daha önceki tabletlerin kopyası olduğu düşünülmektedir. Heidel'in altını çizdiği üzere destan Babil'in siyasi gücünün zirvesinde olduğu I. Babil Hanedanı döneminde Kral Hammurabi (M.Ö 1792-1750) zamanında kaleme alınmış olmalıdır çünkü Marduk bu hanedan döneminde ulusal tanrı olmuştur ve aynı şekilde destanın dili bu dönemi işaret etmektedir.⁸³

Henüz yer ve gök birbirinden ayrılarak isimlerini almamışken ilk önce Apsû, Mummu ve Tiâmat vardır. İlk tanrısal çift olan Apsû tatlı su okyanusu iken Tiâmat tuzlu su okyanusudur; Mummu ise bu iki su kütesinden yükselip üzerlerinde dalgalanan buğu ve sistir.⁸⁴ Destana göre, bunların dışında evrende ne tanrılar ne otlaklar vardır. Tanrılar bu iki tanrısal çiftten doğarlar, önce Lahmu ve Lahâmu yaratılır ve çok kısa bir zaman sonra bu ikisinden Anşar ve Kişar. Anşar ve Kişar çiftinden Anu, Anu'dan ise Nudimmud doğar. Anu babası Anşar'a eşitken Nudimmud atalarından çok daha bilge ve çok daha güçlüdür. Ea ve Enki adıyla da bilinen bu bilgelik tanrısı Mezopotamya tanrılarının en akıllısı olur.

Destanın devam eden satırlarında, Apsû ve Tiâmat'tan doğan tanrılar "tepişip, koşuşarak" gürültü yaparak ilk tanrısal çifte rahat vermemektedirler. Apsû ve Mummu'nun durumu Tiâmat'a anlatması üzerine, Tiâmat diğer tanrılarının gürültüsünden gündüz dinlenemediğini, gece uyuyamadığını gerekçe göstererek Apsû'nun itirazlarına rağmen gürültücü tanrılarını yok etme kararı alır. Fakat bu toplantıda konuşulanlar bir şekilde diğer tanrılarının kulağına gider. Diğer tanrılar panik içerisinde oraya buraya koştururken Bilge Ea tanrılarının çevresine sihirli bir çember çizer ve olağanüstü güçlü ve kutsal sihirli bir ezgi okur. Ea ezgisini okudukça

⁸² Heidel, *Enûm.*, 2000, s. 9.

⁸³ Heidel, *Enûm.*, 2000, s. 28.

⁸⁴ Heidel, *Enûm.*, 2000, s. 12.

Apsû uykuya teslim olur ve Ea, Apsû'nun başlığını ve görkemini giyer. Ardından bütün tanrıların babası, Apsû'yu öldürürken veziri Mummu'yu ise hapseder.

Apsû'yu öldürdükten sonra Ea onun üzerine görkemli bir tanrı ikametgahı kurar ve burada Ea ile Damkina'dan bilgeler bilgisi, tanrıların en bilgisi Marduk doğar. Destanın bu satırlarında Marduk'un diğer tanrılardan daha üstün olduğu abartılı bir şekilde tasvir edilmektedir. Marduk etkileyici bir kişiliktir, babasının ona diğer tanrılardan iki kat daha fazla özellik bahsetmesi organlarının diğerlerinden iki kat büyük olmasında kendini göstermektedir. Dört gözü ve dört kulağı olan Marduk'un boyu diğerlerinden çok uzun, kolları ve bacakları devlerinki gibidir.

Diğer taraftan kocasının öldürülmesini kabul edemeyen ve intikam ateşiyle yandığını anladığımız Tiâmat diğer tanrıların kışkırtmasıyla Marduk'a karşı hazırlıklar yapar; büyük aslanlar, kuduz köpekler, akrep adamlar, aman vermez silahlar, dev yılanlar ve ejderhalar yaratır. İlk tanrılar arasından da Kingu'yu seçerek kurulan ordunun başına geçirir, diğer tanrılar karşısında ululanan Kingu bir de yazgı levhası verilir. Marduk kendisine karşı yapılan bu hazırlıklardan haberdar olduktan sonra atası Anşar'a gider ve onun tavsiyesi üzerine Tiâmat ile savaşmaya karar verir, fakat Apsû'ya karşı kazandığı zaferi Tiâmat'a karşı kazanamaz. Esasında hikâyenin bu noktasını anlatan 59 ve 70. satırlar arasındaki bölüm haraptır fakat hikâyenin geri kalan kısmından böyle bir sonuç çıkarılmaktadır.⁸⁵ Devam eden bölümde Anşar, Anu'ya gidip bu meseleyi barışçıl yollarla çözmesini söyler fakat Tiâmat fiziksel güç dışında yenilecek gibi gözükmemektedir. Tanrılar meclisinde ümitsizliğe kapılan tanrıların aklına bu işi halledebilecek tek kişinin Marduk olduğu gelir ve tanrı meclise çağırılır. Marduk, abartılı betimlenişini haklı çıkarırcasına meclise öylesine bir güvenle girer ki tanrıların yeniden ümitlenmesini sağlar. Durumun kendisine açıklanması üzerine Marduk, Tiâmat'ı yenmeyi bir şartla kabul eder bu ise kendisinin en yüce tanrı olduğunun ilanıdır.

Bu talebin üzerine Anşar veziri Kaka'yı Lahmu ve Lahamu'nun yanına gönderir ve olanları anlatarak Marduk'un talebinin değerlendirilmesi için onlardan

⁸⁵ Heidel, *Enûm.*, 2000, s. 46.

toplanmalarını ister. Talebi kabul eden Lahmu, Lahamu ve diğer kader tanrıları kurultay otağında toplanır, yer, içerler. Sarhoş olan tanrılar, Marduk'un isteğini kabul ederek onun tanrıların efendisi olmasına onay verirler;

"... Sen en büyüğüsün yüce tanrıların; yazgın eşsizdir, buyruğun Anu'nun (buyruğu) gibi. Bu günden sonra hiç değiştirilmeyecek buyruğun. Yüceltmek ve alçaltmak: senin yetkinde olacak..."⁸⁶

Öcalıcı tanrı Marduk'a bütün evren üzerine bir hanlık verilir ve ondan Tiâmat'ı öldürmesi istenir. Bu derece yetkiyle donatılan Marduk'un buna layık olup olmadığını sınamak için ortaya bir elbise konur ve tanrıdan bu elbiseyi yok etmesi istenir. Elbise Marduk'un birinci komutu ile parçalanırken ikinci komutu ile eski haline gelir.⁸⁷ Bunu hayretler içerisinde izleyen tanrılar, Marduk'a saygılarını ve aynı zamanda asa, taht ve han giysisi sunarlar. Destanın bu kısmında Marduk'un kendisini bekleyen büyük savaşa nasıl hazırlandığı anlatılmaktadır. Marduk öncelikle kendisine yay yapar, önünden şimşegi gönderir, gövdesini yakıcı bir alevlerle doldurur. Anu'nun armağanı olan dört yele taşıtmak üzere bir ağ yapar ki içine Tiâmat'ı koyabilsin. Marduk bunları yetersiz görmüş olacak ki ek olarak kendisi de yedi tane yel yaratır, yağmur suyu boşandırır ve dört efsanevi yaratık tarafından çekilen fırtına arabasına binerek bu halde Tiâmat'ın yolunu tutar.

Marduk'un böylesine güçlü bir şekilde karşılına çıkması Kingu ve yandaş tanrıları çok şaşırtır, fakat Tiâmat umursamaz, önce iğleneleyerek daha sonra kükreyerek Marduk'u korkutmaya çalıştıysa da başarılı olamaz. Marduk, Tiâmat'a teke tek dövüşmeyi teklif eder ve iki tanrı nihayet karşı karşıya gelirler. Tiâmat ve Marduk'un mücadelesi bu noktada güçlü bir edebi dil kullanılarak anlatılmıştır. Birbirlerine yaklaşan tanrılardan önce davranan Marduk, Tiâmat'ı yakalamak için hazırladığı ağı atar ve onu yakalar. Tanrıça, Marduk'u yutmak için ağzını açtığı sırada Marduk içeriye bir ok atar, bu ok tanrıçanın iç organlarını kesip geçerken

⁸⁶ Heidel, *Enûm.*,2000, s. 58. Ayrıca Bkz. Enûma Eliş IV. tablet 3-8 satırlar.

⁸⁷ Yukarıda da bahsedildiği gibi Mezopotamya halklarında yoktan var olma söz konusu değildir; her ne kadar mitte "yok olsun" terimi kullanılıyorsa da Heidel'e göre burada asıl anlatılmak istenen elbisenin lime lime olması ve daha sonra eski haline dönmesidir. Heidel, *Enûm.*,2000, s. 59.

yüreğini yarar. Marduk öldürdüğü Tiâmat'ın cesedi üzerine çıkararak gövde gösterisi yapar. Tanrıçanın öldüğünü gören yandaşları ise kaçmak istemişlerse de başarılı olamayarak hapsedilirler, Kingu'dan ise yazgı tableti geri alınır.

Devam eden bölümde savaşı kazanan Marduk'un düşmanı ile nasıl oynadığı anlatılmaktadır; Marduk, Tiâmat'ın kafasına topuzuyla vurarak yarar ve kanını taşıyan ana damarlarını keser. Tanrıçanın ölü gövdesini inceler ve onu kesip parçalara ayırarak ilginç şeyler yaratmaya çalışır. Burada Marduk tarafından vücudu midyeye benzetilen Tiâmat'ın bir yarısıyla gök; diğer yarısıyla ise yer yaratılır. Büyük tanrılar için konaklar yapılırken Anu, Enlil ve Ea kendi bölgelerine yerleşirler. Daha sonra göğe yıldızlar yerleştirilir ve yıl belirlenir, bölümleri tanımlanır. On iki ayın her biri için üç takım yıldız konur. Güneşin doğup batması için doğuda ve batıda kilitli kapılar yaptırılır. Aya ışık verilir ve gece ona emanet edilir. Tablet bu noktadan sonra ayın hangi günü ne yapması gerektiği anlatılmaktadır.

Görüldüğü gibi Enûma Eliš, Babil ve Asurluların evrenin ve tanrıların yaratılışı hakkında görüşlerinin derli toplu olarak verildiği bir mittir. Mit, ilksel tanrılarla başlar, Marduk'un zaferi ve yaratıcı etkileriyle devam eder. Bu mitte esasında tanrıların ve evrenin yaratılışı hakkında çokta fazla bilgiye rastlanmaz. Mit, Marduk'un yaratılması, gelişmesi, güçlenmesi ve Tiâmat'ı yenmesi üzerine yoğunlaşmıştır; eğer mit evrenin nasıl oluştuğu anlatmayı amaçlıyor olsaydı bu konunun daha fazla vurgulanması gerekmez miydi?⁸⁸

A. Heidel'e göre bu mitin yazılmasında başlıca iki amaç vardır: birincisi yerin ve göğün yaratıcı Marduk'u yüceltmek diğeri ise Marduk'un kenti olan Babil'i yüceltmek ve diğer kentlerden üstün olduğunu kanıtlamaktır.⁸⁹ Zira I. Babil Hanedanlığından önce Ea ve Enlil Sümerlerin yüce ilahlarıdır fakat Babil şehri Babilonya İmparatorluğunun merkezi olunca Marduk baş Sami tanrısı olarak sahneye çıkmıştır. Galip gelen tanrı Marduk yüceltilmek için ilk dönem tanrılarına özellikle Tiâmat'a şeytani değerler yüklenmiştir. Tiâmat sayısız canavarın yaratıcısı olarak

⁸⁸ Heidel, *Enûm.*, 2000, s. 23.

⁸⁹ Heidel, *Enûm.*, 2000, s. 24.

yansıtılmaktadır yani yaratıcılığı tamamen olumsuzdur. Burada kozmogoni iki tanrı grubu arasındaki çatışmanın sonucu olarak ortaya çıkar. Burada son olarak belirtilmesi gereken bu mitin Büyük Babilonya Yeni yıl Şenliği'yle ilişkilendirilerek bu şenlikte okunması ve törensel bir biçime sokulması, mitin Babil halkı için önemini gözler önüne sermektedir.⁹⁰

2.3. Tanrıların Yaratılışı

Mezopotamya halklarının tanrı anlayışları ana hatlarıyla yukarıdaki bölümde verilmiştir fakat burada bu daha da ayrıntıya inilecektir. Mezopotamyalılara göre bu evrenin işlemlerini sağlayan, biçim olarak insana benzeyen fakat insandan daha üstün ve kendilerine görünmeyen tanrılardır. Kramer'e göre tanrıların insan biçiminde düşünülmesinin nedeni insanların gözlem gücüdür. Çevresine bakan insanoğlu kentleri kuranların, tapınaklar yapanların veya toprağı ekenlerin kendisi olduğunu görmüştür; bunları yapmadığı zaman ise hepsi harap olmaktadır. Sonuç olarak evreni de insanlar gibi yaşayan varlıklar yönetmelidir.⁹¹ Tanrılar evreni iyi hazırlanmış planlara ve uygun yasalara göre yönetirler. Yer, gök, hava ve deniz gibi büyük alemler; güneş, ay gibi başlıca gök cisimleri kısacası evrendeki her şey insan biçimli fakat insandan daha üstün tanrılar tarafından belirli kurallara göre yönetilirdi. Bu tanrılar öncelikle ölümsüz olmakla zorundaydı zira eğer ölürlerse evrenin düzeni bozulur veya evrenin sonu gelirdi. Evrenin düzen ve işleyişinin aksamaması için sahip oldukları güçler sınırsız değildi, tanrıların bile belirlenmiş bir takım kurallara göre evreni yönettikleri anlaşılmaktadır. Evrenin düzeni, işleyişi, yeni düzenlemeler, felaketler ve tanrıların işledikleri suçlar ve yargılamalar panteonda alınan kararlar doğrultusunda gerçekleştirilirdi. Aynı şekilde tanrılar bazen tanrısal güçlerini kullanarak amaçlarına ulaşamadıkları zaman kurnazlıklara başvurmuşlar hatta insanları bile bu emellerine alet etmişlerdir.⁹²

⁹⁰ Mehmet Korkmaz, *Mitolojik Dinlerin Gizemi*, Alter yay. Ankara 2009, s. 483.

⁹¹ S. Noah Kramer, *Sümerler*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 154.

⁹² Kramer, *SÜM.*, 2002, s. 38.

Diğer taraftan tabii ki bütün tanrılar aynı öneme ve sraya sahip değillerdi. Tasavvur edilen nesne ne kadar önemliyse o nesnenin tanrısı da bir o kadar üstün vasıflara sahiptir. Örneğin Güneş Tanrısı Utu ile mimariden sorumlu olan Nindub'un aynı kategoride değerlendirilmesi mümkün değildir.⁹³ Mezopotamya'da her bireyin kendi tanrısı olması gibi kentlerin de kendilerine ait tanrıları vardı fakat bu tanrıya diğer kentlerde de tapılır ve saygı gösterilirdi. Bu bakımdan her kentin tanrısı da birbirine eşit değildir, daha güçlü kentlerin tanrıların diğerlerinden önem ve saygınlık bakımından öndedir veya durum aile tanrıları için de aynı şekildedir: bir şehir tanrısı ile o şehirde yaşayan fakir bir ailenin tanrısının eşit olması mümkün değildir. Tanrılar panteonunda yer alan yardımcı tanrılar ile yaratıcı tanrıların eşitliği de söz konusu değildir.

Ataerkil toplumun en büyük yansıması olarak tanrıların büyük bir çoğunluğu erkektir ve kendi kız kardeşleri, anneleri veya kızlarıyla beraber olabilir. Annelik kavramının kutsal olarak kabul edildiği Mezopotamya halklarında bu durum yadırganmamış aksine tanrısal gücün devamı için zorunlu olarak kabul edilmiştir.⁹⁴ Mezopotamya'da tanrılara farklı hayvanların bir arada tahayyül edilmesiyle oluşturulan semboller atfedilmiştir. Örneğin, Ningirsu aslan başlı bir kartal şeklinde, Enki yarı balık yarı keçi şeklinde tasvir edilmiştir.⁹⁵

Panteon, başında kral bulunan bir topluluk olarak görülüyordu tıpkı insanların kendilerinden daha güçlü olan biri tarafından yönetilmesi gibi. Bu toplulukta yazgıları belirleyen yedi tanrı ve büyük tanrılar olarak bilinen elli kadar tanrı var olduğuna inanılırdı. Yer, gök, deniz ve havanın denetimini elinde bulunduran tanrıların ise yaratıcı tanrılar oldukları için daha fazla saygı gördükleri düşünülebilir.⁹⁶ Tanrıların sayıca fazla olmaları dönemin din adamlarını tanrılar arasında bir hiyerarşi arayışına sürüklemiş bu da panteonu meydana getirmiştir. Bu panteon muhtemelen o günün devlet yönetiminin ve siyasi hiyerarşisinin bir iz

⁹³ Kramer, *SÜM.*, 2002, s. 155.

⁹⁴ Şahan, *a.g.t.*, s. 50.

⁹⁵ Günaltay, *a.g.e.*, s. 478.

⁹⁶ Kramer, *SÜM.*, 2002, aynı yer.

düşümü olarak ortaya çıkmıştır ve dolayısıyla gündelik hayatı yansıtmaktadır. Toplumlar içinde buldukları yönetim sistemini farklı bir versiyonla yukarıya yansıtmışlar, bu esnada sistemin en ufak bir unsuru da unutulmamıştır.

2.4 Mezopotamya Mitlerinde İlk İnsan

Tanrıların ve evrenin yaratılmasında söz konusu olduğu gibi insanın yaratılması noktasında da Sümer ve Babil gelenekleri söz konusudur. Sümer geleneğinde insanın yaratılması Enki ve Ninhursag adlı mitte anlatılmaktadır. Bu hikâyede tanrıların yiyeceklerini sağlarken karşılaştıkları güçlükler nedeniyle Enki, annesi tarafından uykusundan uyandırılmaktadır, annesi Enki'den diğer tanrıların sıkıntılarını anlatarak yardım ister. Buna göre tanrılar yiyeceklerini alamadıkları için yakınmaktadırlar. Enki bu şikayet üzerine İlksel Okyanus Nammu ile Doğum Tanrıçası Ninmah/Ninhursag diğer tanrısal varlıkların desteğiyle derin suların üzerindeki balçığı kararak insanı yaratır⁹⁷ ve bir şölen tertip eder. Bu şölende Enki ve Ninhursag içkiyi biraz fazla kaçırmışlar. Ninhursag deniz diplerinden kil getirir ve biraz da Enki'ye meydan okurcasına altı tane farklı ve anormal insan yaratır. Enki yazgılarını belirlediği bu yaratıklara yemeleri için ekmek verir ve bütün kusurlarına rağmen onlara uygun birer iş bulur. Bunun üzerine Enki, kendisi için de bir tane bedensel ve ruhsal açıdan zayıf bir varlık yaratır ve Ninhursag'ın da bu varlığa uygun bir iş bulmasını ister. Ninhursag, hiçbir hareketine tepki veremeyen bu varlığa uygun bir iş bulamaz. Bunun üzerine Ninhursag Enki'nin üstünlüğünü ister istemez kabul eder ve böyle zayıf bir varlık yarattığı için Enki'ye lanet okur.⁹⁸

Bu anlatının yanı sıra Sümer mitolojisinde insanın yaratılışı hakkında başka anlatılar da vardır: bunlardan birinde ilk insanlar ot gibi yerden bitmektedir.

⁹⁷ Hooke, *a.g.e.*, s. 30-31.

⁹⁸ S. Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 31-32.

Diğerinde ise insanlar tanrıça Aruru tarafından yaratılır. Farklı bir mitte ise insan, iki tanrının öldürülmesiyle onların kanından yaratılmıştır.⁹⁹

Sümerlerin insanın yaratılışı hakkındaki anlatısı kadar eski olan başka bir anlatıda Babil Yaratılış Destanı'ndaki insanın yaratılışı bölümüdür. Anlatının VI. tabletinden sonraki bölümler insanın yaratılışına değinmektedir. Marduk, Tiâmat'ı öldürdükten sonra mücadelede onun tarafında olan tanrıları da yakalayıp zaferi kazanan tanrıların hizmetine vermiş, bu tanrıların bakımlarını yapmalarını buyurmuştur, fakat bu görev tanrılara ağır gelmiş olacak ki Marduk'a gidip durumdan şikayetçi oldular. Marduk burada bir plan hazırlamış ve insanı yaratmaya karar vermiştir:

*"...Kan yaratacağım ve kemik öldüracağım; sonra lullû'yu çıkaracağım ortaya, 'insan' olacak adı!..."*¹⁰⁰

İnsanı yaratmak için ise mücadeleyi kaybeden tanrılar ve kendi taraftarlarını toplar, Marduk ve bu çatışmayı kimin çıkardığını sorar ve suçlunun teslim edilmesini ister. Büyük tanrı ve İgigiler bu çatışmayı çıkaranın ve Tiâmat'ı vuruşmaya hazırlayanın Kingu olduğunu söylerler. Kingu, Ea'nın önünde tutularak damarları kesilir ve kanından da insan soyu yaratılır. Bundan sonra insan tanrıların hizmetini yapmakla sorumluydu. Anlatının bu kısmından sonra Marduk'un, Anunnakileri yukarıdakiler ve aşağıdakiler olarak ikiye ayırışı ve onların da minnet ifadesi olarak Babil kentini ve Marduk'un katlı kuleli tapınağı'nı¹⁰¹ inşaa ettiler.

Sümer ve Babilonya mitlerinde anlatı farklı olsa da ortak olan nokta tanrıların artık kendi hizmetlerini görememeleri, bu işi yapacak, onlara hizmet edecek bir varlığa ihtiyaç duymalarıdır. Her ikisinde de benzer olan diğer bir nokta ise yaratılan insanın tanrılardan bir öz taşımasıdır: Sümer anlatısında insan Enki'nin can veren soluğuyla Lagma tanrılarının kanı ile yaratılırken; benzer şekilde Babil geleneğinde

⁹⁹ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi C. I, İstanbul 2003, s. 81.

¹⁰⁰ IV. tablet 5-6. satırlar.

¹⁰¹ IV. tablet, 62. satır

de insan Kingu'nun kanından yaratılmaktadır. Seçilen tanrılar her ne kadar kötü olsalar da sonuçta insanda tanrılardan bir parça bulunmaktadır.

2.5 Mezopotamya'da Bir Kahraman: Gılgamış

Gılgamış Destanı'na ait tabletler ilk defa 19. yüzyılın ortalarında yapılan kazılar sonucunda bulunmuş ve Austen H. Layard, Nineve kazıları sırasında 25000 kadar tableti British Museum'a ulaştırmıştır. Tabletleri ilk okuyan Henry Rawlinson olmakla birlikte, George Smith'in bu okuma çalışmalarına katkısı büyük olmuştur. Bu sırada Hormuzd Rassam, Nineve'de kazılara devam etmiş ve 1853 yılında Asurpanipal kitaplığına ait yeni tabletler bulmuştur. Bulunan bu yeni bölüm, Gılgamış Destanı'nın içinde yer aldığı bir arşivdi.¹⁰² Tabletler okunduktan sonra bunların Gılgamış Destanı'nın tufanla ilgili kısımları olduğu anlaşıldı, ne var ki anlam bütünlüğü sağlamak noktasından hareketle bazı kısımların eksik olabileceği düşüncesi ile George Smith tekrar Nineve'ye geldi. Destanın muhtemel devamını bulmak için çalışmalarına devam eden Smith, kısa bir süre sonra destanın kalan kısımları buldu. Bunu izleyen yıllarda daha bir çok tablet bulunmuş fakat Smith genç yaşta ölmüştür. Smith bulduğu Asurca yazılmış Tufan tabletlerini yayımlarken bunların günümüzde Warka olarak bilinen eski Uruk kentinde hazırlanmış daha önceki bir yazmadan kopya edildiğini açıkça dile getirmiştir. 1888-1889 yılları arasında Nippur kentinde yapılan kazılardan Gılgamış Destanı'nın Sümercedeki en eski metni bulunmuştur. Bunların yanısıra destanın M.Ö 2000 yıllarında dünyanın pek çok yerinde bilindiği, destanın kopyalarının Hitit İmparatorluğu ve Kenan Ülkesi'nde bulunmasıyla ortaya konmuştur.¹⁰³

Kazılar sonucunda elde edilen metinler içerisinde tamama en yakın olanı Asurbanipal'in kütüphanesindeki son metindir. Bu metin toplamda 12 tablet ve 3000 dizeden oluşmaktadır. Hikâyenin önemli unsurları Sümer edebiyatında da ayrı şiirler

¹⁰² K. Nancy Sandars, *Gılgamış Destanı*, Çev. Sevin Kutlu- Teoman Duralı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s. 10.

¹⁰³ Sandars, *a.g.e.*, s. 11.

halinde mevcuttur fakat bunların yazının bulunmasından önce uzun yıllar dilden dile aktarılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Destan genel anlamda M.Ö 3. bin yıla ait özelliklerin izini taşımaktadır. Sandars'ın belirttiğine göre, destanın başlangıcı Eski Sümer Uygarlığı dönemine kadar uzanmaktadır. Nippur'da bulunan tabletlerin dili Sümercedir. Sümerler, tarih sahnesinden çekildikten çok uzun zaman sonra bile Sümerce varlığını devam ettirmiştir, 2. bin yılın başlangıcında yazılmış olan ilk Gılgamış metinlerinde Sümercenin kullanılması da bu yüzdendir.¹⁰⁴

Destanın kahramanı olan Gılgamış'ın gerçekten yaşayıp yaşamadığı tartışmaları devam ederken bu kralın 3. bin yılın ilk yarısında Uruk kentinde yaşadığı ve hüküm sürdüğü neredeyse kesin gibidir fakat tam olarak hangi tarihler arasında yaşadığı bilinmemektedir. Çünkü, 2. bin yılın başlarında kaleme alınan ve bir dereceye kadar tarihî gerçekleri yansıttığına inanılan Sümer Kral Listesi¹⁰⁵ ve Tummul Tarihi bu konuda birbirini tutmamaktadır.¹⁰⁶ Sümer Kral Listesi'nden referansla Kiş kentinin tufandan sonra kurulan ilk kenti olduğu düşünülmektedir. Kiş şehri kısa süre sonra Uruk tarafından kontrol altına alınmıştır, Gılgamış, tufandan sonraki I. Uruk Sülalesinin 5. kralıdır ve 126 yıl hüküm sürmüştür. Gılgamış'ın yaşadığı dönem tahmini olarak M.Ö 2600 yıllarıdır.¹⁰⁷

Tarihi boyunca bir çok topluluk tarafından kopya edilmiş olan destanın bize kesin tarihler vermesini beklemek beyhude bir çaba olacaktır. Diğer taraftan, destanda dikkat çeken nokta, Sümer, Babil ve Asur versiyonlarındaki manevi bütünlüktür. Bu bütünlüğün, kahramanın kişiliğinden ve insan hayatına büyük bir kötümserlikle yaklaşılmasından doğduğunu söylemek mümkündür. Bunun nedenini ise Mezopotamya'nın konumundan doğan can güvenliğinden yoksunluktur. Burada

¹⁰⁴ Sandars, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁰⁵ Kral listesi için bkz. Kramer, *SÜM.*, 2002, s. 425-429; Thorkild Jacobsen, *The Sumerian King List*, The University of Chicago Press, Chicago 1973.

¹⁰⁶ Sandars, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁰⁷ Jean Bottero, *Eski Yakındoğu- Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005s. 57.

can güvenliğinin olmamasından kasıt; belirli dönemlerde su baskınlarına maruz kalma, yazları kuraklık yaşama ve komşulardan gelebilecek saldırılardır.

Sümer edebiyatında Gılgamış hakkında beş şiir söz konusudur¹⁰⁸: "Gılgamış ve Canlılar Ülkesi", "Gılgamış'ın Ölümü", "Gılgamış ve Gökyüzü Boğası", "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı"¹⁰⁹, "Gılgamış ve Agga"¹¹⁰. Yaklaşık olarak M.Ö 3600 yıllarında kim tarafından yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte Gılgamış'ı konu alan bütün öyküler tek bir çatı altında toplanmak istenmiş, çalışma başarılı olmuş ve geniş alanlara yayılmıştır.¹¹¹ Bu farklı versiyonların ortak noktaları vardır; öncelikle hepsinde Gılgamış baş kahraman olarak boy gösterir. Kahraman üne kavuşmak için çıktığı macerayı ölümsüzlüğü arayarak devam ettirir. Versiyonların hepsi bir önsözle başlarken en sonda bu önsöz, sonsöz olarak tekrarlanır.¹¹²

İsminin anlamı "her şeyi gören, her şeyi bilen" olan destan kahramanı, Gılgamış Destanı'nın giriş bölümünde okuyucuya tanıtılmaktadır. Buna göre; üçte ikisi tanrı olan Gılgamış güzellik, kuvvet ve hızını annesi Ninsun'dan; ölümlülüğü ise babasından almıştır. Hikâyenin en önemli ayağı da Gılgamış'ın ölümlü olmasıdır zaten. Gılgamış'ın babasının kim olduğu hakkında iki farklı görüş vardır: Destanda Gılgamış'ın babası olarak anılan Lugalbanda, Uruk'un tufandan sonra gelen üçüncü kralıdır ve Gılgamış'tan iki sıra önce gelir. Lugalbanda kentin koruyucusudur ve 1200 yıl hüküm sürmüştür. Sümer Kral Listesi'ne göre ise babası Kullab'ın Başrahibi Lillu'dur.¹¹³ Gılgamış'ın eylemleri kendisine o kadar büyük bir ün kazandırmıştır ki bu ün sayesinde Gılgamış, Eski Yakındoğu mitlerinde önemli bir kahraman olarak yer etmiştir. Serüvenci ve cesur olarak nitelenebilecek olan bu kral; insanoğlunun

¹⁰⁸ Kramer, *SÜM.*, 2002, s.245.

¹⁰⁹ Önemli bir bölümü kelime kelime çevrilerek Asur versiyonuna eklenmiştir, tablet XII.

¹¹⁰ Yalnızca Sümer metninde mevcuttur, birbirine düşman olan Kiş ve Uruk kentlerinin birbiriyle savaşını anlatır.

¹¹¹ Bottero, *E.Y.S.*, 2005, s. 230.

¹¹² Stephanie Dalley, *Myths from Mesopotamia- Creation, the Flood, Gilgamesh and Others*, Oxford University Press, New York 2000, s.39.

¹¹³ Bottero, *E.Y.S.*, 2005, aynı yer.

şan, şöhret ve ölümsüzlük arzularını simgeleyen önemli bir kahramandır.¹¹⁴ Gılgamış, ülkesine kereste temin edebilmek için kuzeye seferler düzenlemiş ve yapı alanında önemli eserlere imza atmış başarılı bir kraldır. Kendisi Uruk kenti'nin duvarlarını inşaa ettirmesiyle ünlüdür. Gılgamış, aynı zamanda adil bir yargıçtır da.¹¹⁵

Destanın Nineve versiyonu¹¹⁶ Gılgamış'ın her şeyi bilişine, sırları görüşüne ve Uruk Duvarı'nı inşa edişine övgüyle başlar ve fiziksel özelliklerinin betimlenmesi ile devam eder. Destana göre, Gılgamış ölçülü bir vücuda sahiptir, tanrılar onu yetkin bir biçime sokmuştur ve bilgelik bağışlamıştır. Şamaş ona sevgiyi, Ea, Enlil ve Anu ise akıl vermişlerdir. Uzun boylu ve geniş omuzludur, üçte ikisi tanrı üçte bir insandır. Anlatımın burada tersine döndüğü görülmektedir çünkü başlangıç kısmında övülen kahramanın çevresine verdiği rahatsızlık anlatılmaya başlanmıştır. Uruk caddelerinde havasından kafası dik yürümektedir, silahları kalkıktır ve insanlara dirlik vermediği için Uruk halkı sayıca azalmıştır. Durumdan rahatsız olan halk Gılgamış'ı tanrılara şikayet ederler ve onlardan yardım isterler. Tanrılar, Tanrıça Aruru'yu çağırırlar ve Gılgamış'a bir rakip yaratmasını isterler ki bu ikisi birbirleriyle didişirlerken halk rahat bir nefes alsın. Bu istek üzerine Tanrıça Aruru, ellerini yıkadıktan sonra bir parça çamur alarak onu yazıya fırlatır ve demir gibi sert, vahşi hayvanlarla yaşayan, son derece çevik olan Enkidu'yu¹¹⁷ yaratır.

1. tabletin devamında Enkidu'nun avcılarını korkuttuğu belirtilmektedir. Bu durumdan şikayetçi olan bir avcı Gılgamış'a durumu anlatınca, kral ona yanına bir fahişe alarak kırlara çıkmasını, bu fahişenin Enkidu'yu kandırmasını böylece beraber yaşadığı yabani hayvanların onu dışlayacağını, kısacası vahşi adamın

¹¹⁴ Kramer, *SÜM.*, 2002, s.68.

¹¹⁵ Alexander Heidel, *The Gilgamesh Epic And Old Testament Parallels*, The University of Chicago Press, London 1949, s. 4-5.

¹¹⁶Destanın klasik ve son versiyonudur, II. Binyılın son yıllarında kaleme alındığı düşünülmektedir. Tezimizde kullanılan bu versiyon, Jean Bottero, *Gılgamış Destanı-Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, Çev. Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013 eserinden okunmuştur.

¹¹⁷ Enkidu'nun kaba ve gayri medeni toplumların bir simgesi olduğu düşünülmektedir. Bkz. Bottero, *G.Ö.B.*, 2013, s. 149.

ehlileştirmesini söyler. Bu noktada planın başarıya ulaştığı anlaşılmaktadır. Enkidu "süslü kemer kullanan" ve "her gün bayram kutlayan" insanların yanına götürülmeye, Gılgamış'la yüzleştirilmeye razı edilir. Diğer taraftan Enkidu'nun geleceğini Gılgamış zaten rüyasında iki kere görmüştür. Enkidu, Uruk'ta gelenek olduğu üzere ekmek yer, içki içer, insanlar gibi giyinir ve yağlanır. Enkidu ile Gılgamış şehrin meydanında önce karşılaşır kavga ederler. Anlatının bu noktasında on satırlık bir boşluk bulunmaktadır fakat devam eden bölümlerden iki düşmanın dost oldukları anlaşılmaktadır.

Anlatı, iki arkadaşın birlikte katran ormanında oturan Humbaba'yı yenmeye karar vermesiyle devam eder. Gılgamış burada Humbaba'yı yenerek kendisine ün kazanma, kendi için bir ad bırakmak niyetindedir. Savaş hazırlıkları yapılır, baltalar hazırlanır, kılıçlar dövülür ve Uruk'un yedi sürgülü kapısına varılır; burada Şamaş ve diğer insanlar onlar için iyi dileklerde bulunarak Uruk kıyısına geri dönebilmelerini dilerler.

4. tabletin ilk dört buçuk sütunu kırık dolayısıyla anlaşılabilir değildir. Anlatı geri döndüğünde ise Humbaba'ya giden yolda ikilinin başlarından geçen olaylardan bahsedilmektedir. Başlarına gelen olaylardan korkan kahramanların bir çok kere geri dönmeye kalkışır fakat çeşitli rüyalar ve Tanrıça Şamaş'ın yardımlarıyla Humbaba'yı yenerek kafasını bir sırığa geçirirler. Muzaffer bir şekilde temizlenen Gılgamış, insana özgü duygularla yansıtılan Tanrıça İştâr tarafından görülür ve çok beğenilir. İştâr, Gılgamış'tan kendisi ile evlenmesini ister ve bunun karşılığında ona birçok şey vadeder. Tanrıçanın bu teklifine çok sinirlendiği anlaşılan Gılgamış, Tanrıça'nın kendisinden önceki aşıklarını, onlara neler yaptığını sayar ve eğer teklifini kabul ederse kendi başına da aynılarının geleceğini ekler. Bunları duyan İştâr öfkelenerek gökyüzüne, Anu'nun huzuruna çıkar ve ondan gökyüzünün boğasını vermesini ister. Eğer Anu kendisinin isteğini yerine getirmese cehennemin direklerini fırlatıp kapılarını kırarak, ölüleri, yaşayanları yemesi için salacağını söyleyerek tehdit etmeyi de ihmal etmez. Babası, İştâr'a eğer bu isteğini yerine getirirse yedi yıl kıtlık olacağını bunun için hazırlık yapıp yapmadığını sorar ve olumlu cevap alınca gökyüzünün boğasını Tanrıçaya verir. Gökyüzünün Boğası,

Uruk'ta bir çok insanı öldürmüş olsa da Enkidu ve Gılgamış'la baş edememiş ve öldürülmüştür. Enkidu ve Gılgamış, Gökyüzünün Boğasını öldürdükten sonra o dönemlerde şehrin içinden geçen Fırat Nehri'nde ellerini yıkarlar.¹¹⁸ Boğanın kalbi ise Tanrıça Şamaş'a sunulmuştur.

Humbaba ve Gökyüzünün Boğası'nın öldürülmesi üzerine tanrılar toplanarak bu ikisinden birini öldürmeye karar verirler ve seçilen Enkidu olur. Enkidu hastalanır ve rüyasında "tozun evini" yani mezarı görür.¹¹⁹ Burada "tozun evi"nin kötümser bir tasviri yapılmaktadır: burası karanlığın evidir, içine ayak basanı bırakmayan, geri dönüşü olmayan, ışıktan yoksun, toz ve çamurun azık olduğu yerdir, insanlar burada kuşlar gibi giyinirler, tahtlar ve kral taçları devrilmiştir. Eskiden kral veya rahip olanlar iş yapmaktadır ve kimse kutsallık taşımamaktadır.¹²⁰ Enkidu günlerce hasta yattıktan sonra gözleri açılmaz, yüreği atmaz olur.¹²¹ Enkidu'nun ölümünün ardından Gılgamış, halkına Enkidu için yas tutmalarını, ağıt yakmalarını ve saçlarını yolmalarını söyler.¹²² Gılgamış, kırmızı bir kıyafet giyerek arkadaşının yasını tutar ve gözyaşları içinde kırlara koşarak:

¹¹⁸ Bottero, *G.Ö.B.*, 2013, s. 134. Ayrıca yazara göre düşmanın öldürülmesinden sonra gerçekleştirilen bu el banyosunun dinsel bir anlamı olmalıdır. Kahramanlar bu tarz bir temizlik ile ellerine bulaşmış "kir"den arınmak istemiş olabilirler.

¹¹⁹ Bottero, *G.Ö.B.*, 2013, s. 146.

¹²⁰ Burada tasviri yapılan tozun evi sayesinde Mezopotamya insanının ölen krallarının burada hizmet gördüklerine inandıklarını söylemek mümkündür. Krallar ve "danişmen kişiler", burada ızgara et yiyip soğuk su içmektedirler.

¹²¹ Enkidu öldüğü zaman Gılgamış, yaktığı ağıtta "...Ağlayın ona! Konuklar, düğün günü Enkidu'nun parmağına yüzük takmış olanlar..." demektedir. Bu sözcükler bugün evlenen kimselerin parmağına yüzük takması veya düğüne katılan misafirlerin evlenen kimselere takı takması geleneğinin Mezopotamya'da da olduğunu akla getirmektedir.

¹²² Bu satırlar bize Mezopotamyalıların ölen kimselerin ardından neler yapıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Gılgamış'ın kırmızı bir kıyafet giymesi kırmızının yas rengi olduğunu akla getirmektedir.

"...Ben ölmeyecek miyim? Ben de Enkidu gibi ölmeyecek miyim?"

*Gönlümü üzüntü kapladı. Bana ölüm korkusu geldi..."*¹²³ der.

Bu sözlerinden Gılgamış'a ölüm korkusu geldiği kesin bir şekilde anlaşılmaktadır fakat O, diğerleri gibi "yerin altına başını dayayıp uyumak" istememektedir, bu yüzden atası olan Ubar-Tutuş'un oğlu Utnapiştim'e¹²⁴ gitmek ve ona ölüm ile yaşamı sormak ister zira atası, tanrıların arasına girmiş ve tanrıların toplantısında yaşama kavuşmuştur.

Gılgamış uzun ve zorlu bir yolculuktan sonra atası Utnapiştim'in yanına varır ve ondan ölümsüzlüğü sorar. Bakınca kendisinden hiç de farklı olmayan bu adam nasıl ölümsüzlüğü kazanmıştır? XII. tabletten sonra Utnapiştim, Gılgamış'a ölümsüzlüğü kazanmasına neden olan olayı anlatmaktadır. Utnapiştim, istediğinin öyle kolay kazanılan bir şey olmadığı göstermek istercesine Gılgamış'ı bir teste tâbi tutar ve ondan altı gün yedi gece uyumamasını ister fakat Gılgamış uzun ve zorlu yolculuğun etkisiyle oracıkta uyuyakalır. Utnapiştim, insanoğlunun kötü olduğunu ve Gılgamış'ın uyandığı zaman uyuduğu gerçeğini kabul etmeyeceğini bildiği için karısına onun günlük ekmeğini pişirip yanına koymasını, her gün için duvara bir çizgi çizmesini söyler ve kadın söyleneni yapar. Tahmin edildiği üzere Gılgamış uyandığı zaman neden uykuya dalar dalmaz uyandırıldığını sorar, cevap ise ekmekler ve duvardır. Utnapiştim, Gılgamış'ın Uruk'a geri dönmesi için ona tatlı su denizinin dibindeki gençlik otunu öğretir ve Gılgamış inip o otu alır. Kahramanın otu hemen oracıkta yemediği anlaşılıyor, zira yanına aldığı otlarla birlikte yola koyulur, bir süre gittikten sonra suda yıkanmak için indiğinde yılan otun kokusunu alır ve Gılgamış'ın büyük umutlar bağladığı otu götürür. Çaresizlik içinde Gılgamış'ın Uruk'a dönmekten başka çaresi kalmamıştır.

¹²³ Gılgamış Destanı , IX. Tablet, 2-3. satırlar.

¹²⁴ Akadca "hayat veren, can veren, yaşam buldu" anlamlarına gelen Utnapiştim, Sümer geleneğinde Ziusudra; Babil'de ise Atrahasis olarak bilinir. Öte yandan, aynı tufan kahramanı kutsal kitaplarda ise Nuh adı ile anılmaktadır.

Gılgamış ve Enkidu arasında Uruk meydanında güreşle başlayan dostluk, hikâyenin bütün olaylarını birbirine bağlayan halkalardır ve destanda verilmek istenen mesajlar bu olay örgüsü içerisinde verilmeye çalışılmıştır. Birbirine rakip olarak yansıtılan Gılgamış ve Enkidu'nun ilişkisi, olay akışı içerisinde arkadaş hatta efendi-köle ilişkisine evrilmiştir. İki dostun çıktıkları ilk macera orman yolculuğudur, Sandars bu yolculuğun gerçek düzeylerde okunması gerektiğini düşünmektedir, ona göre burada geçen orman hayal ürünü değildir. Adı geçen orman Kuzey Suriye'deki Amanoslar veya İran'ın güneybatısındaki Elam'da bulunan bir orman olabilir.¹²⁵ Bahsettiğimiz üzere Mezopotamya, orman bakımından fakir bir bölgedir. Dolayısıyla kereste ihtiyacı dışarıdan giderilmektedir; burada yapılan orman yolculuğa Uruk'un kereste ihtiyacını gidermeye yönelik olabilir.¹²⁶ Fakat bu ormanlar tehlikelidir: orada yaşayan halklar, depremler ve yanardağ patlamaları buna müsaade etmemektedir. Zira bölgede bulunan fay hatları bu dönemde etkindir, Gılgamış'ın bir rüyasında yanardağ patlaması görmesi bu durumun tasviri olarak kabul edilebilir.¹²⁷

Humbaba ise destana kötülüğü temsil etmesi için dahil edilmiş olabilir. Gılgamış ve Enkidu, Humbaba'yı öldürdükten sonra Tanrıça İştar'ın beğenisini kazanan kahraman, Tanrıça'nın teklifi karşısında onu aşağılayarak, kendisinden önceki aşklarını hangi şekillere soktuğunu sıralamaktadır. Bu durum ise İştar'ın insanları farklı şekillere sokma özelliğini gösteriyor olabilir. Yukarıda da değinildiği üzere, Babilliler'in yeraltı dünyası hakkındaki görüşlerini çok açık bir biçimde ortaya koyan bölüm, Enkidu'nun ölmeden önce gördüğü rüyadır. Burası karanlık, ışıktan yoksun, geri dönüşü olmayan bir yerdir. Burada bulunanlar toz ve çamur yemek zorundadırlar.

Utnapiştim'e giden yollar öteki dünyaya has biçimler yansıtmaktadır, burası ilkel özellikleri olan bir yerdir. Gılgamış buraya gelene kadar çöllerde dolaşmış, yabani bir hayat sürmüştür, aslanlarla dövülmüş, onları öldürmüş ve hayvan

¹²⁵ Sandars, *a.g.e.*, s. 35.

¹²⁶ Sandars, *a.g.e.*, aynı yer.

¹²⁷ Sandars, *a.g.e.*, s. 36.

postlarını giymiştir. Gılgamış'ın kabartmalarda aslanlarla boğuşur şekilde tasvir edilmesinin nedeni bu olabilir. Gılgamış, Maşu Dağı'na gelince kapıda bekleyen iki akrep adam görür, geçmek için akreplere yalvarır. Akrep adamlardan birisi ilerideki bir boğazda iki dağ arasında bir kapı olduğunu, güneş doğduğu zaman kapının açıldığı, güneş batarken kapandığını söyler. Bu anlatı, Samiler'in güneşin doğuşu ve batışı hakkındaki görüşlerin yansıtması bakımından önemlidir. Onlara göre Şamaş sabahları bu dağların arasındaki kapıdan çıkar ve akşam batıdaki kapıdan geri giderdi. Yeraltındayken ise Urşanabi'nin kayığıyla diğer kapıya giderdi. Güneşin doğudan doğup batıdan batması gerçekliğini kendilerince açıklamaya çalışan Samiler, böylece dönemin astronomik gözlemciliğini ve coğrafya bilgisini açık bir biçimde gözler önüne sermektedirler.

Destanın sonunda amacına kısmen de olsa ulaşmak üzere olan Gılgamış'ın elde ettiği otu neden hemen orada yemediği hakkında bir uzlaşma söz konusu değildir; fakat Sandars'a göre kahramanın aradığı ölümsüzlük fiziksel bir ölümsüzlük değildir, o fiziksel ölümsüzlük kazanarak tembel bir hayat sürmek istememektedir. Onun peşinde olduğu, kahramanca eylemlerde bulunabileceği bir ölümsüzlük türüdür; tanrıların gökyüzünde kavuştukları şan ve şöhret gibi.¹²⁸ Destanın sonunda başladığımız yerde buluruz kendimizi: Uruk Duvarı'nın tepesinden aşağı bakarken.

Aslında tufan kahramanı olan Utnapiştım'in Gılgamış Destanı'ndaki rolü, kahramanın boşuna çabaladığını göstermektir. En yakın arkadaşının ölümüyle ölümün kendisini de bulacağından korkan kral, çıktığı bu macera sonucunda hayatın acı gerçeği ile yüzleşmiştir. Demek ki güçlü bir kral olsa bile bütün insanlar ölümlüdür. Bunu destekler mahiyetteki diğer bir kısım ise, Şamaş'ın sakisi Siduri'nin ona aradığı ölümsüzlüğü bulamayacağını çünkü tanrıların insanları yarattığı sırada insanlara ölüm verip yaşamı kendi ellerinde tuttuklarını belirten bölümdür.

¹²⁸ Sandars, *a.g.e.*, s. 48.

2.6 Kozmik Felaket: Tufan Mitosu

Tufan meselesi, araştırmacılar arasında en fazla dikkat çeken konulardan biridir. Eski Ahit'te tufan hikâyesinin anlatılması ve bunun kaynağının Eski Yakındoğu'da olduğunun anlaşılması üzerine Mezopotamya'nın tufan üzerine yazılmış çivi yazılı belgeleri incelenmeye başladı. Eskiçağ toplumlarında kozmik felaketlerle ilgili mitler yaygındır ve bu mitlerde genelde sağ kalan bir kesim dışında geri kalanların nasıl ve bazen niçin ortadan kaldırıldığı anlatılmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olanı ve en bilineni de tufan anlatıdır. Tufan hadisesi insanlığın yok olup bir süre sonra yeniden ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Yozlaşmış bir insanlığın yaşadığı eski dünya sular altında kalır bu vesileyle sudan yeni bir dünya çıkar. Bu anlamda tufan mitlerini dünyanın dinamikliği gösteren anlatılar olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Bu tarz mitlerde doğru yolu göremeyecek kadar yozlaşmış olan toplumlar tanrılar tarafından cezalandırılır. Bu bakımdan, gerek Mezopotamya toplumlarında gerek Yunan Anakarası'nda gerekse kutsal kitaplarda, tufanı konu edinen anlatılar bulmak mümkündür. Bu anlatının Mezopotamya geleneğinde üç farklı versiyonu vardır: Sümer tufan miti, Atrahasis Destanı ve Gılgamış Destanı'nın 9 ile 11. tabletleridir.

Sümer tufan miti, Atrahasis ve Gılgamış Destanı gibi tufanı konu edinen diğer Antik Çağ mitlerinden daha eskidir. Bu olayı içeren Sümer tabletleri Nippur kazılarında bulunmuştur. Bu tabletler Hammurabi zamanına tarihleniyor olsalar bile hikâyenin bu tarihten çok daha eski olduğu bilinmektedir. Bulunan bu tabletler 6 sütundan oluşmaktadır, 3 sütun ön yüzde yer alırken geriye kalan 3'ü de arka yüzde yer almaktadır. Sütunun üst bölümü kırıldığı için hikâyenin önemli bir kısmını oluşturan giriş bölümü eksiktir. Üçüncü sütunun sağlam bölümlerinin başladığı yerde, tanrılar insanoğluna tufan göndermeye çoktan karar vermişlerdir.¹²⁹

Hikâye ise ana hatlarıyla şu şekildedir:¹³⁰ tabletin anlaşılabilir olduğu kısımda tanrılardan biri, üzerlerine gönderilmesi planlanan yıkımdan insanları

¹²⁹ Heidel, *a.g.e.*, s.102.

¹³⁰ Hooke, *a.g.e.*, s. 32-33.

kurtarma niyetini açıklarken görülmektedir. Bu versiyonda tanrıların insanları neden yok etmek istedikleri açıklanmamıştır, fakat kırık bölümde açıklanmış olması muhtemeldir. Diğer versiyonlarda olduğu gibi burada da insanları kurtarma niyetinde olan Tanrı Enki'dir. Enki, Sippar kenti'nin dindar ve sadık kralı olan Ziusudra'nın rüyasına girerek ona bir duvarın kenarında dikilmesini söyler, bu vesileyle kendisine başlarına gelecek felaketi haber verecektir. Ayrıca kendisine bu felaketten nasıl kurtulacağı açıklanacaktır. Tufandan kurtulmak için kullanılacak olan kayığın nasıl yapıldığını anlatan bölüm yitiktir. Felaket başladığında ise sağanak yağmur, su baskını, bulut patlaması, fırtınalar ve gök gürültüsü ile şimşek ülkenin altını üstüne getirir. Tufanın yedi gün yedi gece sürdüğü belirtilmektedir. Ziusudra'nın yaptığı koca kayık suların üstünde bir o tarafa bir bu tarafa savrulurken gökyüzünde Utu görünür, bunun üzerine tufan kahramanı yerlere kapanır ve ardından kurbanlar sunar. Burada tablet tekrar kopmaktadır, başladığı yerde ise Ziusudra, Anu ve Enlil'in önünde yerlere kapanmış bir şekilde tasvir edilmektedir. Tanrıların hoşgörüsünü kazanan Ziusudra sadakatının bir hediyesi olarak sonsuz bir yaşam kazanmıştır. Sonsuz soluğu kazanan kralın bundan sonraki görevi dünyanın soyunu sürdürmektir. Ziusudra, tanrıların izniyle güneşin doğduğu ülke Dilmun'da yaşamaya hak kazanır.

Tufan hikâyesinin bu Sümer versiyonunda her ne kadar sebep verilmemiş olsa da tufanın bir cezalandırma yöntemi olduğu anlaşılmaktadır. Tufan, bütün tanrıların olmasa da bir çok tanrının ortak kararıdır ve destanın diğer versiyonlarında görüleceği üzere tanrılar meclisinde alınan kararı insanlara bildiren "insan canlısı" bir tanrı söz konusudur. Enki'nin yardımı ile tufandan kurtulan Ziusudra, tanrılara şükranlarını bildirmiş ve bunun karşılığında da ölümsüzlüğü kazanmıştır.

Tufan destanı'nın 2. versiyonu ise Atrahasis Mitosu'dur. Atrahasis, Sümer Kral Listesi'nin bir uyarlamasına göre tufandan önce Şuruppak'ın kralı Ubara-

Tutu'nun oğludur.¹³¹ Diğer bir listeye göre ise kendisi bizzat Şuruppak kentini yönetmektedir. Atrahasis "bilge" anlamına gelmektedir.¹³²

Bu destan,¹³³ insanlardan önce de dünyanın var olduğunu bildirerek başlar, bu dönemde dünya tanrılar arasında bölüştürülmüştür: Tanrı Anu(m) cenneti, Enlil dünyayı ve Enki yeraltı dünyasını kontrol etmektedir. Anunnaki denilen 7 tanrı ise kendilerini yönetici sınıf olarak görüyorlardı; geriye kalan tanrılar ise diğer tanrıların işlerini görüyorlar ve insanlar gibi çalışıyorlardı. Bu tanrılar işlerinin ağırlığından şikayetçi olduklarından en sonunda isyan ederler ve işlerini yapmamaya başlarlar. Enki'nin teklifi üzerine işleri tanrıların yerine yapacak başka bir varlık yaratılmasına karar verilir. Enki ve Tanrıça Mami, çamur, et ve kandan insanı yaratır. Anlatının bu kısmında insanların, tanrıların işlerini yapmak üzere yaratıldığı anlatılmaktadır. İnsanoğlunun yaratılması tabii ki problemleri de beraberinde getirmiştir, insanoğlunun yaratılışının üzerinden en az 600 yıl geçmiştir¹³⁴ ve insanların gürültüleri tanrıları özellikle Enlil'i uykularından edecek boyuta ulaşmıştır. Bu duruma çare bulmak istediklerini anladığımız tanrılar, veba, salgın gibi hastalıklar, sel gibi doğal afetler ve kıtlık gibi farklı cezalar gönderirler. Bu kıtlıklar o kadar şiddetlidir ki ebeveynler kendi çocuklarını yemek durumunda kalmışlardır. 6 yıl süren bu kıtlıktan sonra her şey eski haline dönmüştür. Gönderilen uyarıların hiçbiri kalıcı çözüm getirmez. En son çare olarak ise tufan gönderilerek insanların yok edilmesine karar verilir fakat burada yine Tanrı Enki devreye girer ve planı kendisine daima saygılı davranan Atrahasis'e açıklar.

Destanın devamında Atrahasis'i gelecek olan felaketten kaçmak için hazırlık yaparken görürüz. Seçilmiş olan bu insan, yaşlılar, marangozlar, zenginler kısacası diğer insanların da yardımıyla sağlam bir gemi inşa eder. Geminin içine akrabaları,

¹³¹ Mccall, *a.g.e.*, s.76.

¹³² Stephanie Dalley, *Myths from Mesopotamia- Creation, the Flood, Gilgamesh and Others*, Oxford University Press, New York 2000, s. 2.

¹³³ Dalley, *a.g.e.*, s. 9-37; F. Tikva Kensky, "The Atrahasis Epic And Its Significance For Our Understanding Of Genesis 1-9", *Biblical Archeologist*, Aralık 1977, s. 148-149.

¹³⁴ *Atrahasis Destanı*, I. Tablet VII. Bölüm, 26. Satır/ Dalley, *a.g.e.*,s.18.; II. Tablet I. Bölüm1. Satır/ Dalley,*a.g.e.*, s. 20.

zanaatçılar, tahıl, kendisine ait mallar, vahşi hayvanlar ve bitkiler alır. Tufan "bir boğa, bir savaş gibi" gelir ve güneş kaybolur. Tanrılar arasında merhametli olanların da var olduğunu anladığımız bu noktada Tanrıça Nintu, tanrılar meclisinde alınan karardan pişmanlık duyarken çıkar karşımıza. Tanrıça, kendi yarattığı varlıklara böyle bir şeyin nasıl reva gördüğünü sorgulamaktadır. Diğer taraftan tanrılar da yukarıda kendi gönderdikleri felaketten perişanlık duymuşlardır, "açlıktan dudakları kurumuştur" bunun sebebi belki de kendilerine hizmet edecek olan insanların aşağıda tufanda ölmüş olmasıdır. Yedi gün yedi gece sonra tufan bittiğinde Atrahasis karaya çıkar ve tanrılara kurban keser. İnsanları yok etmek için son derece hevesli olan tanrılar, söz konusu kendileri olduğunda bir o kadar bencil davranarak Tanrı Enlil hariç kesilen kurbanın başına sinekler gibi üşüşürler.¹³⁵ Enlil, tufandan kurtulan gemiyi görür, diğer tanrılara gizli kararlarını insanlara kimin açıkladığı sorar ve Enki/Ea cevabını alır. Enki'ye bu yaptığının hesabı sorulunca, kendisinin yaşamın korunmasından sorumlu olduğunu, bunu kendileri için yaptığını açıklar. Tufandan sonra Enki ve Mami, on dört kadının yardımıyla on dört insan yaratmış ve insan nüfusunu tekrar çoğaltmaya çalışmışlardır.¹³⁶

Atrahasis mitinin vermeye çalıştığı mesaj çok açıktır: İnsan, tanrıların hizmetlerini görsün diye yaratılmış fakat bu durum beraberinde sorunları da getirmiştir. Nüfusu dengede tutmak için yapılan girişimler sonuçsuz kalmış, kalıcı çözüm olarak tufan gönderilmiştir. Plan, yine tanrıların kendi aralarından biri Enki tarafından bozulmuştur. A. Dundes'e¹³⁷ göre tufanın en temel nedeni nüfusun fazla olmasıdır. Nüfusu kontrol altında tutacak sosyal olaylar ve kişisel felaketler insanlığın bekası açısından önemli olaylardır. Zira nüfusun kontrolsüzce çoğalması felaketleri beraberinde getirmektedir. Bu destan, bugünün insanı için bir ders niteliğindedir, çünkü sınırlı bir ekoloji içerisinde insan nüfusunun kontrol edilmesi gerektiğinin bilincini aşlamaya/vermeye çalışmaktadır.

¹³⁵ *Atrahasis Destanı*, III. Tablet V. Bölüm, 5. Satır/ Dalley, *a.g.e.*, s. 33.

¹³⁶ Alan Dundes, *The Flood Myth*, University of California Press, Berkeley 1988, s. 63.

¹³⁷ Dundes, *a.g.e.*, s.65.

Mezopotamya tufan anlatılarının en sonuncusu ise Gilgamiş Destanı'nın dokuzuncu tabletinde Gilgamiş'in atası Utnapiştim'le görüşmesi ile başlayan ve esasında 11. tabletinde anlatılan versiyonudur. Burada esasında şan, şöhret ve ölümsüzlük peşinde koşan Gilgamiş'in vaktiyle tanrılar tarafından ölümsüzlük bağışlanan Utnapiştim'e danışmak için gitmesi ve Utnapiştim'in ölümsüzlüğü nasıl kazandığı anlatılır. Bu bağlamda tüm bu olaylar olup biterken bir taraftan biz tufan hakkında bilgi ediniriz. Gilgamiş Destanı'nın en iyi korunmuş, en sağlam parçası tufan hikâyesinin anlatıldığı bu tabletlerdir, tabletlerin bulunuşu ve korunuşu hakkındaki bilgiler yukarıda verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

Olayın akışı kısaca şöyledir:¹³⁸ Gilgamiş, dostu Enkidu'yu kaybedince ölüm korkusuna kapılır ve ölümsüzlüğün peşine düşer. Bu sırada aklına tanrılardan ölümsüzlüğü almış olan atası Utnapiştim gelir ve onu bulmak için yola koyulur. Lakin onu bulduğunda tanıyamaz çünkü Utnapiştim'i diğer insanlardan ayıran hiçbir fark yoktur. Gilgamiş'in:

" Sana bakıyorum Utnapiştim: Hiç de farklı görünmüyorsun (benden)

Bana Benziyorsun!

Tek farkımız şu: Savaşacak yürek yok (artık) sende

Yan gelip yatmaktan başka

Bir şey yapmıyorsun!

[Söyle bana] nasıl oldu da Tanrılar Meclisi

*Arasına katılıp ölümsüzlüğe eriştin!"*¹³⁹ Utnapiştim, bu soruya sır olarak sakladığı tufan hadisesini anlatarak cevap verir. Buna göre, tanrılar Anu, Enlil, Ninurta, Ennagi ve Ea bir zamanlar Fırat Nehri kıyısındaki Şuruppak kenti'nin yanındayken sebebi bilinmeyen bir şekilde insanlara tufan göndermeye karar verirler.

¹³⁸ Jean Bottero, *Gilgamiş Destanı-Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, Çev. Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 170-210.

¹³⁹ Gilgamiş Destanı, XI. Tablet, 3-10. Satırlar/ Bottero, *G.Ö.B.*, 2013, s. 188.

Tanrılar toplantısında alınan bu kararı ise Utnapiştım'e ileten Tanrı Ea'dır. Ea, Utnapiştım'e kamış çitin¹⁴⁰ ardından gelecek felaketten kaçmasını, her şeyini bırakıp ölçüleri birbirine eşit, sağlam bir gemi yaparak canlı yaratıkların her türünden gemisine alması söyler. Buradan sonra geminin insanların yardımıyla yapılışı ve ölçüleri verilmektedir. Anlaşıldığına göre yapılan bu gemi altı katlıdır, alt ve üst güverteleri yedi bölüme, ambarı ise dokuz bölüme ayrılmıştır. Utnapiştım, eline geçen bütün altın ve gümüşü gemiye yükler. Aynı zamanda soyunu, kavmini, ustaları, yabani ve evcil hayvanları da yanına alır. Artık bütün hazırlıklar tamamdır. Destanın bu bölümünde¹⁴¹ betimleme tekniğinin çok etkili bir biçimde kullanımına şahit oluruz, öyle ki anlatılanlar adeta insanın gözünde canlanmaktadır. Anlatı şu şekilde devam eder: Fırtına Tanrısı Adad bulutların içinden gülemeye başlar, yardımcıları Şullat ve Haniş tanrılarının kafilesini çekerken, İra bütün bentlerin kazıklarını çeker. Ninurta, havuzun sularının boşarırken, Anunnakiler meşaleleri yukarı kaldırarak ülkeyi kızıla çevirirler. Tanrılar güneşin bütün ışıklarını karartırlar. Ülkeyi alt üst eden bu felaketten tanrılar bile öylesine korkmuşlardır ki gökyüzünün en üst katına saklanırlar. Yukarıdan bakınca bütün insanlar balçığa dönüşmüştür ve denizin üstü taraça-dam gibidir.¹⁴² Burada da yaptığına pişman olan Tanrıça İştar'dır ve Anunnakiler de ona katılırlar.

Tanrıları bile korkutan bu fırtına destana göre altı gün altı gece sürer ve 7. günün sonunda deniz dinginleşir, tufan sona erer ve gemi Nissir Dağına oturur.¹⁴³ Geminin dağda geçirdiği yedi günden sonra Utnapiştım, camdan bakınca her şeyin çamura döndüğünü ve geride kimsenin kalmadığını görür. Karaya çıkabilmek için Utnapiştım akıllıca bir yol izleyerek sırasıyla güvercin, kırlangıç ve karga gönderir. Karganın kuru toprağı gagaladığı anlaşılınca geminin kapıları açılır ve ardından

¹⁴⁰ "...Kamış çit! Ey kamış çit! Duvar! Ey duvar!..." (XI. Tablet, 21-22. Satırlar/ Bottero, *G.Ö.B.*, 2013, s. 190) Bu satırlar o dönemde ev duvarlarının kamıştan yapılmış olabileceğini akla getirmektedir.

¹⁴¹ Gılgamış Destanı, XI. Tablet, 100-115. Satırlar/ Bottero, *G.Ö.B.*, 2013, s. 195-196.

¹⁴² İklimi sıcak olan Mezopotamya'da yağmur nadiren yağdığı için evlerin damı dümdüzdür ve damlar taraça olarak da kullanılır // Bottero, *G.Ö.B.*, 2013, s. 197.

¹⁴³ Destanda bu dağ adının zikredilmesi, bölge insanının bildiği en yüksek dağın Nissir Dağı olmasından kaynaklanıyor olabilir.

tanrılara kurban sunulur. Yok etmek istediği insanlar arasından sağ kalanlar olduğunu görünce Enlil, ilk başta sinirlenmişse de sonunda Utnapiştim ve karısını gemiden çıkarmış; onların bundan sonra kendileri gibi tanrı olmalarını ve uzakta, ırmakların denize döküldüğü yerde yaşamalarını emretmiştir. Gılgamış Destanı içerisindeki tufan anlatısı burada sona ermektedir.

Tufan mitinin Mezopotamya'daki üç farklı versiyonunda da içerik, mantık, verilmek istenen mesaj ve aynı zamanda olayın akışı hemen hemen aynıdır. Destanın üç versiyonunda da anlatılmak istenen mesajın "insanların cezalandırması" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu cezalandırma olgusu versiyonların birinde insanları yok etmek şeklindeyken diğerinde onları sayıca azaltmak şeklinde yansıtılmıştır. Dalley'e göre tufan kahramanı değişik versiyonlara göre Ziusudra, Atrahasis, Utnapiştim gibi farklı isimler alıyorsa da bu mitlerin farklı kişilerden bahsettiği anlamına gelmemektedir, tufan mitlerindeki başrol oyuncusu hep aynı kişidir fakat bölgeden bölgeye değişik isimler ve özellikler almıştır.¹⁴⁴ Bu bağlamda, mitte adı geçen tanrılar da aynı fakat isimlerinin değişik olduğunu söylemek mümkündür. E. Gürsoy'un ifadesine göre, tufan mitlerinin öncüsü olarak Sümer versiyonu kabul edilmektedir. Zira daha sonra gelen versiyonlar ondan türetilmiştir. Yazar, destanın Sümerce versiyonun tarihi hakkında kesin bir bilgi olmadığını fakat bazıları tarafından III. Ur veya Eski Babil Dönemine tarihlendiğini belirtmektedir.¹⁴⁵

Kral Listelerinden anlaşıldığı üzere Mezopotamya insanları tufanı bir milad olarak kabul etmişlerdir¹⁴⁶. Bu listelerde kral isimleri verilirken, tufandan önce veya tufandan sonra gibi terimler kullanılmıştır. Bunun dışında Sümer mitolojisinde geçen tufan olayı, Sümerliler tarafından kesinlikle gerçek olarak kabul edilirdi. Mitlerin antik toplumların yaşayış ve inanış biçimlerini yansıttığı gerçeğini göz önünde bulundurursak, tufan mitinde de Mezopotamya toplumlarına dair ipuçları bulmak olasıdır. En basitinden ele almak gerekirse, mitte geçen tufanın başlama sahnesi

¹⁴⁴ Dalley, *a.g.e.*, s.65.

¹⁴⁵ Sedat Erkut, "Gılgamış Destanında Tufan", *Nuh Kitabı*, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 208.

¹⁴⁶ Habel'den nakleden Alan Dundes, *The Flood Myth*, University of California Press, Berkeley 1988, s. 59.

insanların doğal olayları nasıl açıkladıkları, nasıl anladıklarını açık bir biçimde göstermektedir. Gök gürlemesi Fırtına tanrısı Adad'ın bulutların ardından gürlemesi, şiddetli yağış ise Ninurta'nın büyük havuzun sularını yeryüzüne boşaltması şeklinde açıklanmıştır. Ayrıca kendi yaptıklarından korkan tanrıların göğün en üst katına kaçmaları antik insanın göğü kat kat düşündüğünün göstergesidir.

Mezopotamya toplumlarının bu şekilde açıkladıkları tufan gerçekten yaşanmış mıdır? Tufanın tarihsel bir gerçekliği işaret ettiği kuvvetle muhtemeldir. Mezopotamya, Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında bulunduğundan belirli dönemlerde yağışın artış göstermesine bağlı olarak bu iki nehrin suları hızla yükselmekte ve Dicle Ovası'nın sular altında kalmasına neden olmaktadır. Modern yorumcular ise duruma farklı bir boyut katarak tufanın Basra Körfezi'nin güney ucunda meydana gelen yer sarsıntısının oluşturduğu dev bir tsunami dalgasının kuvvetli bir kasırga ile çevreye yayılması sonucunda meydana geldiğini belirtmektedirler.¹⁴⁷

E. Suess'e göre ise tufana depremsel dalgaların yol açtığı deniz dalgalanmaları neden olmuştur. İran Körfezi'nin güneyinde başlayan kasırga Hindistan'ı geçtikten sonra kuzeye yönelmiş ve deprem sırasında yeraltı sularının yüzeye çıkmasıyla Fırat ve Dicle Nehirleri'nin suları yükselmiştir. Yani tufan denizde meydana gelen depremin yarattığı dalgalar ile yağmur ve yeraltı sularının birleşmesi sonucunda meydana gelmiştir.¹⁴⁸ Bu konuda arkeolojik kanıtlara bakacak olursak; Ur, Kiş ve Erek gibi şehirlerin şiddetli yağışlara maruz kaldıklarını gösteren kanıtlar mevcutsa da genel anlamda ülkeyi kaplayan bir tufandan söz etmek mümkün değildir. Ayrıca arkeolojik kalıntılar göstermiştir ki söz konusu şehirlerdeki tufanlar farklı zaman ve şiddetlerde yaşanmıştır.¹⁴⁹

Ur şehri'nin kuzeyinde yapılan kazılar birbiriyle tutarlı sonuçlar vermiştir. Şehrin sekiz katmanı kazılmış, katmanlardan ikincisi veya üçüncüsünün Er Hanedanlar Dönemine (M.Ö 2900-2350) ait olduğu tespit edilmiştir. Geri kalan

¹⁴⁷ İ. Zeki Tez, *Anadolu Mitolojisi*, Derin Yayınları, İstanbul 2007, s. 80.

¹⁴⁸ Heidel, *G.E.P.*, 1949, s. 241.

¹⁴⁹ Hooke, *a.g.e.*, s. 50.

katmanlar ise Cemdet-Nasr Dönemine (M.Ö 3100-2900) aittir.¹⁵⁰ Bu katmanı yaklaşık 580 cm kalınlığında tamamen kırılmış çanak ve çömleklerden oluşan bir katman takip etmektedir ki bu tabakanın da altında suyla taşınmış kumdan oluşan bir katman bulunmaktadır. Taşınmış olan bu kumların kesinlikle büyük bir tufanda Mezopotamya'nın kuzeyinde bulunan Fırat Nehri'nden geldiği düşünülmektedir. Bu katmanın da altında boyanmış çömlekler ve ev kalıntıları vardır ki bunların da El-Ubeyd Dönemine (M.Ö 5500-4000) ait olduğu neredeyse kesin gibidir. Şehirde yaşanan tufan, alçakta bulunan her şeyi yıkmış sadece suyun erişemeyeceği kadar yüksekte bulunan yerlere zarar vermemiştir. Kentin yüksek yerleri kurtulsa da daha alçakta kalan yerler tahrip olmuş ve buralarda bir daha yerleşim olmamıştır. Tufan, Aşağı Mezopotamya'nın ilk yerleşimcilerine sahne olduğu Ubaid döneminde gerçekleşmiştir. Ubeyd Kültürü tufandan sonra bir müddet daha can çekişmiş daha sonra yerine başka kültürlerle bırakmıştır.¹⁵¹

Elde bulunan veriler ışığında tufan hadisesinin Güney Mezopotamya'da gerçekten yaşandığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Tarihi ve boyutları ne olursa olsun tufan olayının Mezopotamya tarihinde önemli bir yer tuttuğu kesindir. Ayrıca, bu olayın Mezopotamya birikimini ve etkinliğini sekteye uğrattığı, şehirleri, yapıları ve kültürel mirası zedelediği apaçık bir gerçekliktir.

2.7 İnanna'nın Yeraltına İnişi Mitosu

Mezopotamya insanının yeraltı dünyasını anlamak için irdelenmesi gereken en önemli mitlerden biri İnanna'nın Yeraltına İnişi Mitosu'dur. Zira bu mitosta yeraltına inen Tanrıça'nın hikâyesi üzerinden, Mezopotamya insanının yeraltı dünyasına dair düşünceleri gözler önüne serilmektedir. İnanna'nın Yeraltına İnişi Mit'i esasında bir aşk mitosu olan İnanna ve Dumuzi'nin devamı niteliğindedir.

¹⁵⁰ Mezopotamya kronolojisi için bkz. J. A. Brinkman " Mesopotamian Chronology of the Historical Period", *Ancient Mesopotamia: Portrait of a Dead Civilization, The University of Chicago Press, Chicago 1977, s. 335–348.*

¹⁵¹ Woolley'den nakleden Dundes, *a.g.e.*, s. 95.

İnanna ve Dumuzi Mitosu ise iki tanrının aşkı üzerinden mevsimsel döngülerin açıklanış biçimi olarak kabul edilebilir. Hooke'un belirttiğine göre; İnanna'nın Yeraltına İniş Miti'nin eksik parçaları tamamlandıktan sonra İnanna ve Dumuzi Miti olarak anılmaya başlanmıştır. Mitin Sümerce versiyonu, Dumuzi'nin yeraltına gönderilmesi kısmına kadar bulunmuşken Akadlar dönemine ait parçalar daha sonra bulunmuştur. Mitin Akadca versiyonuna ise Dumuzi'nin yeraltına gönderilişi ve onun gidişinin ardından insanların içine düştüğü durum eklenmiş ve böylece mit tamamlanmıştır. Yine Hooke, bahar şenliklerinde canlandırılan versiyonun bu olduğunu söylemektedir.¹⁵²

İnanna, Mezopotamya tanrıçaları arasında en ünlü olanıdır ve bir çok mitte adı geçmektedir. İnanna aşk tanrıçasıdır, insan ve hayvanları cinsel yönden korumanın yanısıra daha sonra savaş tanrıçası özelliğini de kazanmıştır. İnanna, Uruk kentinde gök tanrısının kızı olarak kabul edilirken başka bir rivayete göre ise Ay Tanrıçası Nanna ve Güneş Tanrısı Utu'nun kız kardeşidir. İnanna'nın babası ise Enlil olarak kabul edilmektedir.¹⁵³ Özellikle Sümerlere göre İnanna, bütün toprak ve hayvan bereketinin sağlayıcısı, aynı zamanda anne karnındaki bebeği büyütendir. İnanna, Sümerlerden sonra bölgeye gelen Samiler tarafından İştâr olarak anılırken; Dumuzi ise Tammuz olarak isimlendirilmiştir. Dumuzi, ölen ve ilkbaharda yeniden doğan bitkilerle beraber yeniden dirilen bitkiler dünyası tanrılarının ilk örneğidir.¹⁵⁴

İnanna'nın kiminle evleneceği konusunda çeşitli versiyonlar vardır fakat bunlardan en bilinenleri Çoban Dumuzi ve Çiftçi Enkimdu ile ilgili olandır. Buna göre, Tanrıça İnanna, Enkimdu ile evlenmek istese de en sonunda Güneş Tanrısı Utu'nun da ısrarıyla Dumuzi ile evlenmeye karar verir. Daha sonra bilinmeyen bir nedenden ötürü Tanrıça yeraltı dünyasına kardeşi Ereşgikal'in yanına inmeye karar verir, evren yaratılırken herkes kendi payına düşeni almıştır. İnanna, gökyüzünü ve yeri alırken kız kardeşi Ereşgikal ise yeraltı dünyasını almıştır, Hooke'a göre İnanna'nın yeraltına inmek istemesinin altında yatan neden, gökyüzü ve yeryüzüyle

¹⁵² Hooke, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁵³ Uhlig, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁵⁴ Hooke, *a.g.e.*, s. 21.

beraber yeraltı dünyasını da yönetmek istemesidir.¹⁵⁵ Destanın giriş kısmında¹⁵⁶ "yukarıdaki büyükten aşağıdaki büyüğe" inmeyi kafasına koyan İnanna, giyinir, kuşanır ve akıllıca davranarak her ihtimale karşı veziri Nişubur/Ninsubur'a üç gün içerisinde geri dönmezse Enlil, Nanna ve Enki'ye haber vererek kendisini kurtarmasını söyler. Tanrıça'nın geleceğini haber alan Ereškigal, bekçisine tanrıçaya ölümler diyarının kurallarına göre muamele edilmesini söyler ve buna göre tanrıça ölümler diyarının yedi kapısında geçerken giysilerinin bir kısmını çıkarmak zorunda bırakılır. Tanrıça üzerindeki asa, mücevherler, doğum kemeri ve tanrısal giysileri çıkardıktan sonra kız kardeşinin ve Anunnakilerin karşısına çıkar. Bunlar, ölümün gözlerini İnanna'nın üzerine çevirince tanrıça bir cesede dönüşür ve ardından bir kazığın üzerine asılır. Aradan geçen üç günün sonunda Tanrıça'nın geri dönmediğini gören vezir, kendisine emredilene yapar ve tanrılardan yardım ister. Enlil ve Nanna bu çağrıya kulak asmazken; Enki yaptığı sihirlerle İnanna'yı canlı tutmayı başarır. Her ne kadar yaşama geri dönse de tanrıçanın burayı terk etmesi için yapılması gerekenler vardır çünkü ölümler diyarının yasasına göre,¹⁵⁷ buraya giren buradan kendi yerine geçecek birini bulmadan asla çıkamaz.

Anlatı, İnanna ve onun yerine geçecek kişiyi almak üzere iki ifritin yeryüzüne çıkışlarını anlatarak devam eder. İnanna, kocası Dumuzi'nin kendi başına gelenlerden hiç etkilenmemiş bir şekilde tahtında oturduğunu görünce sinirlenmiş olacak ki hiç düşünmeden onu yeraltına götürmeleri için ifritlere teslim eder. Fakat daha sonra yaptığına çok pişman olan Tanrıça, bir taraftan da insana özgü duygularla kocasının cezasız kalmasını istememektedir. Bu noktada devreye Dumuzi'nin kardeşi Geştinanna girer, tanrılar meclisinde alınan karara göre, yılın altı ayı Dumuzi yer altında bulunacak, diğer yarısında ise onun yerine kardeşi gidecektir.

Sümerli din adamları, doğanın dönemselsel olarak ölüp, yeniden dirilişini açıklamak için böyle bir yola başvurmuş olabilir. İnanna, Bereket tanrıçası olarak

¹⁵⁵ Kramer'den nakleden Hooke, *a.g.e.*, aynı yer.

¹⁵⁶ S. Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s.59-72; "Sümerlinin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 4, 1949, s. 567-571.

¹⁵⁷ Tansuğ- İnanlı, *a.g.m.*, s. 567-571.

uzun süre yeryüzünden uzakta, yeraltında kalamazdı. Zira O olmadan ülkede bereket olmaz, bitkiler büyümmez, hayvanlar üremez, insanlar çoğalamazdı. Aynı şekilde Dumuzi de sürekli olarak uzak kalamazdı çünkü çocukların doğması için İnanna ve Dumuzi'nin birleşmesi gerekirdi. Bunun çözümü ise Dumuzi'nin yılın altı ayını yeraltında, diğer altı ayını ise yeryüzünde geçirmesiydi. Böylece yaşamın devamı garanti altına alınmış oluyordu. Dumuzi'nin ölüler diyarında olmadığı zaman ise kız kardeşi Geştinanna orada bulunacaktı. Buna göre hasat yapıp Dumuzi yeraltına indiğinde yeşillikler sararmaya başlar, sıcağın etkisiyle dereler dahi kurur. Yağışlar Mart ayında başladığında bitkiler filizlenir, toprak yeniden canlanır¹⁵⁸ bu da Dumuzi'nin geri döndüğü anlamına gelir. Kısacası, onun yeraltına inmesi bitkilerin ve doğanın ölümü, karmaşa ve dağınıklık; dönüşü ise yeniden canlanması demektir.

Sümerliler için Dumuzi'nin dirilişi bir şölen vesilesidir çünkü baharın gelişi demektir. Bu yüzden Sümerler her baharın gelişinde yeni yılı kutlarlar. Yapılan bu kutlamada İnanna ve Dumuzi'nin yeniden buluşması dini ritüellerle canlandırılır, Kutsal Düğün gerçekleşirdi.¹⁵⁹ Diğer taraftan İnanna yeraltı dünyasına indiği zaman yapılan tasvir buranın nasıl hayal edildiğini göstermesi bakımından önemlidir:

" *Dönülmeyen diyara, toprağa, Sin'in kızı İştar, kulaklarını koydu. İrgal'in ikametgahı olan karanlık ev, o ev ki girilip çıkılmaz. O yol ki gidişi dönüşsüzdür, o eve girenler, ışıktan mahrumdur. Oturacak yerleri tozdur ve gıdaları kildir, karanlık içinde oturur, ışığı görmezler. Oradakiler, kuşlar gibi kanattan elbise giymişlerdir; kapı ve kapı sürgüsü üzerine toz yığılmıştır...*"¹⁶⁰

¹⁵⁸ Derman Bayladı, *Uygurluklar Kavşağında Anadolu*, Say Yayınları, İstanbul 1996, s.75.

¹⁵⁹ Tansuğ-İnanlı, *a.g.m.*, s. 567-8.

¹⁶⁰ İnanna'nın Yeraltına İnişi Mitosu, 1-10. Satırlar/ Tansuğ-İnanlı, *a.g.m.*, aynı yer.

3. BÖLÜM: HİTİT MİTOLOJİSİ

3.1 Hitit İnançları ve Tanrılar

Hitit mitolojisine geçmeden önce Hititlerin toplumsal yapısı ve inançları hakkında genel bir çerçeve çizmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Anadolu'nun yerli halkı olmadığı bilinen Hititlerin, bu coğrafyaya tam olarak nereden geldikleri mevcut araştırmalarla açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. Hitit kültürü söz konusu edildiği zaman Hatti etkisini göz ardı etmek imkansızdır; Hititler, Anadolu'ya geldikleri zaman halihazırda burada bulunan Hatti kültüründen etkilenmiştir. Hititler, aynı zamanda Hattilere ait bir çok miti kendilerine katmışlar, bu vesileyle Hitit kültürü büyük ölçüde Hattileşmiştir. Hatti etkisinin yanısıra Anadolu halklarından bir diğeri olan Hurriler de Hititleri derinden etkilemişlerdir. Hitit kültüründe Hatti ve Hurri etkisinin en fazla hissedildiği alanlar dil, din, mitoloji ve edebiyattır. Örneğin, Hitit panteonunun baş tanrısı olan Fırtına Tanrısı ve eşi Güneş Tanrısı, zamanla Hurri kimliği kazanmış ve Hurrice isimler almışlardır. Aynı şekilde Hitit kralları kendilerine Hattice isimler vermişlerdir. Bu kültürel etkileşimi gösteren en güzel kanıt, Boğazköy Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'ndaki tanrılardır.¹⁶¹ Diğer taraftan Anadolu coğrafi konumu sonucu daima Mezopotamya ve batı kültürlerinin etkisinde kalmıştır. Bu etki kendini Hitit mitlerinde göstermiş, köken olarak Mezopotamya'ya ait mitler yerel özelliklerle yoğrularak Anadolu'daki varlıklarını sürdürmüştür. M. Bozca'nın da ifade ettiği gibi Yakındoğu ile olan bu derin etkileşimin zirve noktası ticaretin yoğun olarak yapıldığı 150-200 yıllık dönemdir.¹⁶²

Anadolu halkının yaşadığı yerleşim birimleri genelde köy olmakla birlikte kentler de vardı. Hayat, insanların içinde doğduğu küçük tarım topluluklarında

¹⁶¹ Mehmet Bozca, "Eski Doğu ve Batı Kavimlerinde Felsefi Düşünce (Sumer, Babil, Asur, Hurri, Hitit, Grek)", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.102-103.

¹⁶² M. Bozca, *a.g.t.*, s. 110.

odaklanmıştı. Hattuşa boyutunda bir kent ise Anadolu için istisna teşkil ediyordu.¹⁶³ Bunların dışında Hititler "kutsal kent" olgusuna biçim vermişlerdir, bu kentler bahçe ve otlaklarıyla beraber tanrıya ait sayılmışlardır. Kutsal kentlerin otoritesi rahipler iken bu kentlerden vergi dahi alınmıyordu.¹⁶⁴ F. Sevinç, Hititlerde yaşamın tarıma dayalı olduğunu, buğday ve arpa başta olmak üzere tahıl, baklagiller, üzüm ve zeytin yetiştirildiğini belirtmektedir.¹⁶⁵ Özellikle bayram törenlerinde ve ritüellerde bolca tüketilen ekmek, şarap ve bira zirai üretimi yapılan ürünlerin neler olduğu hakkında bilgi vermektedir.

Hititler, kralı tanrıların yeryüzündeki vekili olarak görmüşlerdir, kral ayrıca başrahiptir ve belli başlı dini ritüellerin başında bulunmak zorundadır. Bu ritüellerde kral, tanrı fonksiyonunu üstlenirdi. Kral, yönetim basamaklarının ikinci sırasında yer alıyordu, birinci sırada ise tanrılar bulunurdu. S. De Martino, bu durumu şu şekilde ifade eder:¹⁶⁶ “Siyasi erk ve dini erk yakından bağlantılıdır çünkü hükümdar meşruluğunu tanrılara borçludur, onların desteği olmadan yönetmesi mümkün değildir. Bu nedenle, kral tanrılara tapınılmasını ve onların sunuları gerektiği gibi almalarını sağlamalıdır.” Kral, önce zeytinyağına bulanır daha sonra sırtına özel bir giysi geçirilerek başına taç takılırdı. En son olarak da kendisine bir kraliyet ismi verilirdi. Hitit inancına göre krallar öldükten sonra tanrılaşıyordu, kralın ölümünden "tanrı oldu" şeklinde bahsedilirdi. Bundan sonra kralın heykeli tapınağa yerleştirilir ve halef kral, ölen krala sunular yapardı.¹⁶⁷

Hititlerin dünya görüşüne göz atacak olursak güneş kurslarından hareketle dünyanın boğa veya geyik gibi bir hayvanın boynuzları üzerinde durduğunu düşündükleri söylenebilir. Bu güneş kurslarında boynuz üzerinde, türü tam olarak belli olmayan bir hayvan heykelciğinin etrafını çeviren çelenkten ışınlar

¹⁶³ G. James Macqueen, *Hititler*, Çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009, s. 82.

¹⁶⁴ Fatma Sevinç, "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17, Mayıs 2008, s. 15.

¹⁶⁵ Sevinç, *H.A.K.E.S.*, 2008, s. 17.

¹⁶⁶ Stefano De Martino, *Hititler*, Dost Kitapevi, Ankara 2006, s. 77.

¹⁶⁷ Fatma S. Erbaşı, *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü- Cenaze/Diğer Ritüeller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s.147.

bulunmaktadır, bu tasvir alemin toptan görünüşünü veya güneşi andırmaktadır. Hititlerde her hayvan bir tanrıyı simgelemektedir. Güneş kurslarının sallantılarının ise yıldızları temsil ettiği düşünülmektedir. Güneş kursları sopalara geçirilerek dini ritüellerde taşınmış ve bu sallantılar sallanmak suretiyle ses çıkarılmıştır.¹⁶⁸

Hitit kültür ve dininde hissedilir bir biçimde Hatti, Hurri ve Mezopotamya etkisi söz konusudur. Hitit dini veya panteonu denince Anadolu'nun diğer halkları olan Luwiler, Hattiler, Hurriler, adı bilinmeyen diğer toplulukların inanış ve tanrıları akla gelmelidir. Panteon, homojen bir yapıya sahip değildir ve son derece geniştir fakat bazı tanrıların isimleri dışında hiçbir bilgi yoktur. Büyük kentlerin herbiri bir tanrının ikametgahı olarak kabul edilirdi ve tanrı burada bulunan tapınakta yaşardı. Hititler, tanrıları insan biçiminde düşündükleri için tapınakta yaşayan rahip ve yardımcılarının görevi tanrıları yıkamak, giydirmek, beslemek ve onları eğlendirmektir. Rahip ve insanlar tanrının ihtiyaçlarını ne kadar iyi giderirlerse tanrıdan o oranda iyilik bekleyebilirlerdi. Tanrı, zaman zaman insanların isteklerini kabul etmiyordu, Hititler bunu tanrının o sırada tapınakta olmaması ile açıklardı çünkü tanrılar zaman zaman kentlerini terk edebilirlerdi. Tapınan kişi duanın yanlış adrese gitmemesi için tanrının hazır olduğundan ve edilen duayı duyduğundan emin olmak isterdi. Kendilerini "bin tanrılı" olarak isimlendiren Hititler, hangi konuda hangi tanrıya dua edilmesi gerektiğini düşünmek zorundaydılar zira arada atlanan bir tanrı, onu gücendirmek ve gazabına uğramak anlamına gelirdi. İnsanlar ettikleri duanın kabul olma olasılığını güçlendirmek için tanrıya kurban veya adaklar sunardı.¹⁶⁹

Hititlerce panteon, başında ilk çiftin yer aldığı büyük bir aile olarak algılanıyordu ve Fırtına Tanrısı (Teşup) ve Ulu Tanrıça'dan (Hepat) oluşan bu ilk çift, Hitit Ülkesi'nin koruyucularıydı. Teşup'un simgesi boğa iken Hepat'ın simgesi aslandır ve bu iki figürine sık sık rastlanması bu iki tanrının sürekli olarak var

¹⁶⁸ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK, Ankara 2000, s.23.

¹⁶⁹ Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s.149-150.

olduklarını düşündürmektedir.¹⁷⁰ Kainata düzen koyan, Hatti Ülkesi'nin efendisi ve koruyucusu Fırtına Tanrısı'dır. Yaşam ancak onun yardımseverliği sayesinde devam edebilir, en korkunç doğal felaketler ise yine ondan kaynaklanır. Gök gürültüsü, şimşek, fırtına bu tanrının kişileşmiş halidir. Tarım temelli bir toplum olan Hititler'de Fırtına Tanrısı'nın iyiliği toplum için vazgeçilmez olsa gerek zira tanrının kızdırılıp yaşam yağmurlarını kesmesi insanlar için kıtlık demektir. Teşup, göklere yakın olan dağların tepesinde ikamet eder ve bir çift öküzün çektiği arabasıyla gezerdi. Hititler gibi tarıma bağlı toplumlarda yağmura muhtaçlık yüzünden Fırtına Tanrısı her zaman çok büyük önem arz etmiştir.¹⁷¹

Babil'in İştâr ideogramı Hititler'de adı bilinmeyen bir çok yerel Tanrıçayı ifade etmek için kullanılıyordu. Hurriler ise İştâr'a Şanşka diyorlardı ve anlaşmalarda zikredilen tanrılardan adı listede en üstte olanı Güneş Tanrısıdır. Her şeyi gören, doğru gidişatı sağlayan ve adaleti sağlayan da Şanşka'dır ve mevcut Hitit dualarının bir çoğu ona yöneliktir. Güneş Tanrısı "insanlığın çobanı" olarak görülmektedir.¹⁷² Kaynaklar yalnızca resmi tapınım hakkında bilgi verdiği için dinsel hayata dair bilgiler azdır. Metinlerin konusu genelde kraliyet ailesine mensup kişilerin dualarıdır, bu yüzden halkın inançları ve ritüelleri pek bilinmemektedir.

F. Sevinç,¹⁷³ Hititlerin evrenin tek tanrıdan ziyade bol miktarda tanrı, ruh ve kutsal güçlerle dolu olduğuna; bu tanrıların yeraltı ve yerüstü krallıklarında ikamet ettiklerine ayrıca her kaya, dağ, ağaç ve benzeri şeyin orada ikamet eden bir tanrısı ve ruhu olduğuna inanıldığını ifade etmektedir. Ayrıca yazar, fethedilen yerlerdeki tanrı heykellerinin Hatti Ülkesi'ne taşınmasının, tanrının fiziksel olarak nakledildiğinin göstergesi olduğunu da sözlerine ekler. Bu nakil sırasında ise tanrının rızasını kazanmak için her türlü "konfor" sağlanırdı. Tanrı başka yere gittiği için artık geride kalanlar bu tanrıya dua edemezdi. Nakledilen bu tanrıların getirildikleri topraklarda muadilleri varsa bile özellikleri değişmemiş, bu durum da Hatti

¹⁷⁰ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, 1.Cilt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, s. 177.

¹⁷¹ Bryce, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁷² Bryce, *a.g.e.*, s. 157.

¹⁷³ Bryce, *a.g.e.*, s. 151.

Ülkesi'nde aynı tanrıdan birden fazla olmasına neden olmuştur. Devamında ayrıca yazar, başlangıçta sayıca Hitit tanrılarının sayısı ağır bassa da zamanla askeri ve siyasi otorite genişlemesi sonucu panteonun da genişlediğini idafe etmektedir. Bu çok tanrılı panteon, Hititlerde hoşgörü politikasının gelişmesine de neden olmuştur.

Hitit Devleti'nin merkezileşmesi sürecinde ülkenin bütün tanrı ve Tanrıçaları başkent Hattuša'da aynı çatı altında güvence altına alınmıştır. Hitit yazmanları, büyüklük ve tapınım derecelerine göre bütün yerel tanrılar listeler halinde derlemişlerdir. Birleştirme süreci içinde birbirine benzeyen tanrılar aynı olarak değerlendirilmiştir. Merkezi devlet, büyük ve yerel tanrıların özel bir grubunu koruma altına almış aynı zamanda bu tanrılara başkentte özenle hazırlanan ritüellerde ibadet edilmiştir.¹⁷⁴

Hititlerin kuvvetli bir öteki dünya inancına sahip olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır nitekim bazı mezarlarda bulunan aletler ve hayvan kalıntıları öteki dünyayı bu dünyadan farklı olarak algılamadıklarını gösterir niteliktedir. Hititler kralları ve sıradan halk için ölüm farklı anlamlar ifade etmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi kral öldüğü zaman tanrı oluyor iken sıradan biri öldüğü zaman bildiğimiz anlamda ölürdü. Kral öldüğü zaman yukarı/cennete çıkarırken; sıradan vatandaş yeraltına inerdi. Bunların yanısıra, kralın yukarı çıkarak orada tanrılarla birlikte yaşadığına inanılırdı. Yeraltı dünyası Hititlerin gözünde kutsaldır aynı zamanda korku ve saygı duyulan bir yerdir, orada gökte söz konusu olduğu gibi bazı tanrılar oturmaktadır. Hititler burası için "karanlık yeryüzü" tanımını kullanmakla yeraltını karanlık ve kasvetli olarak düşündüklerini çok güzel ifade etmiş olurlar.¹⁷⁵ Eğer yeryüzü temiz olarak kabul ediliyorsa yeraltı kirlidir: Bütün olumsuzlukları ve kötülükleri içine çekmesinin yanısıra bizatihi yeraltının kendisi kötü ve kirlidir. Hitit metinlerinden Telepinu Mitosu yeraltı dünyasının nasıl bir yer olduğunu anlatması bakımından önemlidir. Yeraltına girişler çukur ve mağaralardan sağlanıyordu. Bu düşüncede olan Hititler eğer yeraltına buradan inilebiliyorsa oradan da yeryüzüne çıkmak mümkün olur düşüncesi ile bu tarz yerlerden sakınmış, aynı zamanda

¹⁷⁴ Stefano De Martino, *Hititler*, Dost Kitapevi, Ankara 2006, s. 77.

¹⁷⁵ Erbaşı, *a.g.e.*, s. 149.

buradan çıkışları önlemek için çaba göstermişlerdir. Çünkü buradan çıkan ruhların yeryüzünde yaşayan canlılara musibet ve kötülük getireceğine inanılırdı. Aynı zamanda yeraltı tanrıları kendilerine sunulan kurban ve sunuları kabul etmek için bu kapılardan çıkarlardı.¹⁷⁶

Hititler ölümlerini ya yakarlar ya da gömerlerdi. Ölü küllerinin içinde muhafaza edildiği seramik kaplar bulunmuştur, gömülen kimselere ise genellikle küçük çanak çömlek, sıradan görünüşlü hediyeler eşlik ederdi. Bunların kalitesi ölenin kimliğini kavramak noktasında önemlidir. Mezarlarda ayrıca hayvan kemiklerine de rastlanmıştır ki bu da ölüden sonra onun onuruna yapılan şölende sunulan kurbanlardır.¹⁷⁷ Diğer taraftan bu hayvanların ölen kişiye öteki dünyada eşlik etmesi için konduğu da düşünülebilir. Anadolu'nun ve Mezopotamya'nın erken dönemlerinde görülen ölünün evin altındaki bir bölüme gömülmesi geleneği bazı Hitit şehirlerinde devam etmiştir. Ölen kişinin bedeninin ne şekilde gömüleceğine dair yaygın bir Hitit adeti yoktu çünkü onlar için mezar bu dünya ile öteki dünya arasında geçişi sağlayan bir araçtı sadece. Ölünün ruhu bu dünyadaki evi olan bedeninden tamamen bağımsızdı, gömme ayinleri tamamlandıktan sonra artık geriye kalan beden hiçbir önemi yoktu.¹⁷⁸

Hitit mitlerini, Hatti ve Hurri kökenli olanlar şeklinde iki grupta incelemek mümkündür. Başlıca Hatti kökenli mitler; Kaybolan Tanrı Telepinu ve İlluyanka Mitosu'dur. Öte yandan, Hurri kökenli mitoslar ise; Kumarbi ve Ullikummi Mitoslarıdır.

¹⁷⁶ Erbaşı, *a.g.e.*, s. 162.

¹⁷⁷ Bryce, *a.g.e.*, s. 195.

¹⁷⁸ Bryce, *a.g.e.*, s. 196.

3.2 Hatti Kökenli Efsaneler

3.2.1 Kaybolan Tanrı: Telepinu Miti

Hititlerde Hatti kökenli Kaybolan Tanrı Efsanesi'yle ilgili M.Ö 15. ve 13. yüzyıllar arasında kaleme alınmış birbirinden farklı versiyonlar vardır. Anlatıların her birinde geçen tanrı adları ve hikâyenin ayrıntıları farklı olsa da ana konu aynıdır. Mitin farklı versiyonları olmasının sebebi bir ayinle ilişkili olmasına bağlanabilir. Dini ritüellerde Kaybolan Tanrı Hikâyeleri sözlü olarak anlatılmış ve giden tanrının yası tutulmuştur. Aynı zamanda tanrının gidişiyle bıraktığı boşluğu dolduran kötü ruhlar dualarla kovulmaya çalışılmıştır.¹⁷⁹ Bu tarz mitlerde anlatılan, normalde insanları ve diğer canlıları koruyan bir tanrının kayboluşu ve onun gidişiyle insanların, hayvanların, doğanın ve diğer tanrıların içine düştüğü durumdur. Bu konu yalnızca Hititlerde değil Mezopotamya ve Yunanistan'da da anlatılmaktadır. Hititlerin Kaybolan Tanrı Mitosları, Dumuzi/Tammuz'un ve Yunanlı Persephone'un ortadan kaybolması ile aynı temel üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Bu mitte aynı zamanda Telepinu'nun diğer tanrılar tarafından ülkenin içine düştüğü kaos ortamını sonlandırarak dünyanın yeniden doğması/canlaması için zorlanması anlatılmaktadır.

Yerli Anadolu mitsel geleneğinin önemli bir parçası olan Kaybolan Tanrı Mitosları'nda kaybolan tanrılar farklılık gösterse de en bilineni Telepinu'nun kaybolmasını anlatan versiyondur. Başka metinlerde kahramanlar, Telepinu'nun babası Fırtına Tanrısı, Güneş Tanrısı veya bazı Tanrıçalardır.¹⁸⁰ Telepinu, Hitit tarihi boyunca önemini korumuş Hatti kökenli bir tanrıdır ve Fırtına Tanrısı'nın oğlu olarak tahrip edici doğa güçleriyle donatılmıştır. Telepinu özellikle tarım tanrısıdır ve öfkesini şimşek ve yıldırımlarla göstermektedir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Jean Bottero, *Eski Yakınoğu- Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 154.

¹⁸⁰ Bryce, *a.g.e.*, s.229.

¹⁸¹ Bryce, *a.g.e.*, aynı yer.

Telepinu mitinde anlatılan olaylar şu şekildedir¹⁸²; Telepinu'nun kayboluşunu anlatan mitin başlangıç kısmı kaybolmuştur, bu kısımda günlük yaşam veya tanrının neden ülkesini terk edecek kadar sinirlendiğinin açıklanmış olabileceği düşünülmektedir.¹⁸³ Mitin başladığı yerde, Telepinu sınırından "orada hiç müdahale olmamalı" diye bağırmakta ve ayakkabılarını dahi ters giyerek şehri terk etmektedir.¹⁸⁴ Bozkıra saklanan tanrı giderken beraberinde bereketi de götürür, onun yokluğunda pencereleri sis sarar¹⁸⁵, artık tahıl yetişmeyecektir, insanlar ve hayvanlar üremez olmuştur, hamile olanlar bile doğum yapamaz. Bitkiler, ağaçlar, otlaklar ve kaynakların kurumasıyla ülkede kıtlık baş gösterir. Durum o kadar vahimdir ki insanlar ve hatta tanrılar bile yok olmaya başlamıştır. Her ne kadar Güneş Tanrısı, diğer tanrılar için bir şölen düzenlese de bu şartlar altında karınlarını doyuramazlar ve susuzluklarını gideremezler. Fırtına Tanrısı, oğlu için kaygılanmaya başlamıştır ve bunu dile getirmesi üzerine diğer tanrılar Telepinu'yu aramaya koyulurlar. Güneş Tanrısı, önce Telepinu'yu bulması için kartalı gönderir fakat kartal eli boş döner, bu sefer Fırtına Tanrısı, oğlunu kendisi aramaya karar verir fakat Hititlerin Baş tanrısı bile Telepinu'yu bulmak noktasında başarısız olur. Devam eden bölümde, yorulan Fırtına Tanrısı dinlenirken karşımıza çıkar. Diğer taraftan, Hannahanna, bir arıyı Telepinu'yu bulması ve onu bulunca ellerinden ve ayaklarından sokup, gözlerine ve ayaklarına balmumu sıvayarak temiz bir şekilde tanrılara geri getirmesini buyurur. Uzun bir arayıştan sonra arı, nihayet tanrıyı bulur ve derhal Tanrıçanın buyruklarını yerine getirir.

Destanın bu bölümünde arı tarafından uykusundan uyandırılan Telepinu'nun öfkesi anlatılmaktadır. Uyandırılan tanrı eskisinden daha da öfkeli bir şekilde inleyen

¹⁸² Güngör Karauğuz, *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001, s. 86-105.

¹⁸³ O. Robert Gurney, *Hititler*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1990, s. 154.

¹⁸⁴ Della Casa Romina bu durumu dünyanın tehlike içerisinde olduğu ve herşeyin ters yüz olduğu şeklinde yorumlamaktadır. Ayakkabıları ters ayağa giyme hadisesi dünyanın başına gelecek felaketleri önceden haber veren bir sinyaldir./D.Casa, A theoretical perspective of the Telepinu Myth: archetypes and initiation rites in historical contexts, *Antiguo Oriente*, Cilt 8, 2010, s. 101.

¹⁸⁵ Pencereleri sis sarmasından kastedilen yaşamın sekteye uğramasıdır çünkü Hitit evlerinde yaşamın belirtisi olarak ocaklarda sürekli olarak ateş yanar. Yaşamın sona ermesi dolayısıyla ateşin sönmesi sonucu ortalığı duman kaplamıştır. /D.Casa, *a.g.m.* aynı yer.

pınarları susturur, akan nehirleri yatağından saptırır, pencereleri parçalar ve evleri yıkar, insanları, hayvanları öldürür. Tanrılar çaresizlik içerisinde ne yapacaklarını düşünürken Güneş Tanrısı onun bir kartalın üzerine geri getirilmesini buyurur. Sihir Tanrıçası Kamruşepa, Telepinu'nun içindeki öfkeyi yok etmek için büyüler, dualar ve ritüeller yapar. Çabalar sonuç vermiş görünüyor, Telepinu'nun öfkesi diner, her şey eski haline döner. Sis pencereleri, duman evi bırakır, tapınaklar düzenlenir, koyunlar ve sığırlar ahıra gitmeleri için bırakılır. Ana çocuğuna, koyun kuzusuna ve sığır buzağına bakar. Telepinu, tanrıları da unutmaz onlara sabırlı hayat ve güç sağlar. Telepinu'nun önüne dikilen bir direkten koyun postu sallandırılır ki bu ülkenin içinde bulunduğu bolluk, bereketi; çocukların uzun ömrünü ifade etmektedir. Tabletın bundan sonrası kayıptır.

Yukarıda da değinildiği üzere Anadolu dışında diğer antik toplumlarda da giden bir tanrının ardından ülkenin içine düştüğü durum anlatılmaktadır. Fakat diğer mitlerin aksine burada Bereket Tanrısı yeraltı dünyasına kaçırılmamış veya zorla gönderilmemiştir. Burada tanrı, kaprisli davranarak bilinmeyen bir sebeple ülkeyi terk etmiş veya kaybolmuştur. İlginç olan ise destandan edinilen izlenime göre; çekip gitmek, ülkeyi zor durumda bırakmak tanrının sürekli yaptığı bir şey değildir. Telepinu, dönemsel olarak ölen ve dirilen tanrılardan değildir.¹⁸⁶ Fakat yine de ortadan kaybolması diğer mitlerde olduğu gibi aynı yıkıcı ve zarar verici sonuçlara neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığı zaman Telepinu Mitosu'nu mevsimsel mitler arasına koymanın yanlış olacağı kanaatindeyiz. Bu mit daha çok ritüel mitleri arasında sayılmaktadır, destanda kraliyet ailesine yapılan atıflar mitin ulusal bir mesele olarak okunduğunu düşündürmektedir. Bu mit aynı zamanda tanrıların lütfunu kazanmak isteyen kimselerin talebi üzerine rahipler tarafından uygun bir biçimde okunmaktadır.¹⁸⁷

Telepinu mitinin önem arz eden diğer bir noktası ise IV. sütunun 13. ile 17. satırları arasındaki yeraltı dünyası betimlemesidir. Telepinu'nun kızgınlığının

¹⁸⁶ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, 1.Cilt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, s. 179.

¹⁸⁷ Gurney, *a.g.e.*, s. 158.

geçmesi için yapılan ritüel esnasında Tanrıça, kızgınlığın yeraltı dünyasına gidip bir daha dönmemesi için dua etmektedir:

"...Bırak Güneş Tanrısı'nın yolu alttaki dünyaya gitsin! Kapıcı yedi kapıyı açar, yedi sürgüyü çeker. Aşağıda, karanlık dünyada bronz kazanlar durur, onların kapakları kurşundandır, onların sürgüleri demirdendir. Oraya kim giderse geri gelemez; o içeride yok olur..."¹⁸⁸

Satırlardan anlaşılacağı üzere, aşağıdaki dünyada yedi kapı bulunmakta ve bu kapıda görevli beklemekte, gelen biri olunca kapıyı açıp tekrar kilitlemektedir. Burada kapakları kurşundan, sürgüleri demirden bronz kazanlar bulunmaktadır ve aşağıdaki dünyaya inen bir daha kesinlikle yukarı çıkamazken orada yok olmaktadır. Mitte de bu nedenden tanrının öfkesinin buraya gidip bir daha geri gelmemesi için dua edilmektedir.

Tanrıyı bulması için arının görevlendirilmesi, antik kültürlerdeki folklorik bir öğeye atıfta bulunması bakımından önemlidir. Arı sokmasının bazı hastalıklara iyi geldiği, bal mumunun kötü ruhları kovmak suretiyle arındırıcı güce sahip olduğu inancı¹⁸⁹ burada çok güzel bir şekilde ifade edilmekte; Telepinu, ülkesine dönmeden önce arı tarafından sokularak uyandırılmakta ve bal mumu ile temizlenerek getirilmektedir.

3.2.2 Yılan İlluyanka ile Fırtına Tanrısı Telepinu

Hatti kökenli olan bu mitosun baş kahramanı da Fırtına Tanrısı Telepinu'dur. Mitosta tanrının kötü ve güçlü bir yılan olan İlluyanka ile olan ölümcül mücadelesi anlatılmaktadır. İlluyanka Mitosu'nun Hititlerin Purilli (ilkbahar) Festivali sırasında söylenmesi bu mitin kült ve ritüel bağlarının olduğunu göstermektedir.¹⁹⁰ Mit, festival sırasında bir veya birkaç kez canlandırılırdı. Her ne kadar yılan bazı

¹⁸⁸ Karauğuz, *a.g.e.*, s. 104.

¹⁸⁹ Bratton, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁹⁰ A. Harry Hoffner, *Hittite Myths*, Scholars Press, Atlanta 1998, s.11-13.

geleneklerde iyi olarak resmedilmiş ise de Anadolu ve Mezopotamya geleneğinde kötü olarak resmedilmiştir.¹⁹¹ Antik mitlerde iyiler ve kötülerin savaşları yaygındır ve bu genelde bir tanrı ile ejder türü bir varlık arasında geçmektedir, Marduk'un kaos şeytanı Tiamat; Herkül'ün Hidra ile mücadelesi buna örnek olarak gösterilebilir. Bu mitin günümüze ulaşan iki versiyonu vardır, mite dair yazılı belgeler Yeni Krallık (M.Ö 1500-1190) dönemine tarihlense de hikâyelerin anlatımları Eski Hitit Dönemi'ne kadar (M.Ö 1750-1500) gitmektedir.¹⁹² Destanın birinci versiyonu aşağıdaki gibidir:¹⁹³

Yılan İlluyanka, Fırtına Tanrısını Kişkiluşşa'da yenilgiye uğratınca tanrı, tanrılar meclisinde diğer tanrılardan yardım ister. Yardım çağrısına karşılık olarak hemen kolları sıvayan Tanrıça İnara, yılanı karşı bir tuzak hazırlar. Hazırlıklar yaparak kapları şarapla ve çeşitli içkilerle doldurur ve kendisine yardımcı olması için Hupasiya adında birini çağırır. Çıkarlarına düşkün olduğunu anladığımız Hupasiya, Tanrıça'nın kendisiyle uyuması koşuluyla ona yardımcı olmayı kabul eder. Verilen söz üzerine Tanrıça, onun kendisiyle uyumasına izin verir ve onu yılanın kovuğunun yanında bir yere saklar. Öte taraftan kendisi de süslü mücevheratlı elbisesini giyer ve ziyafet düzenleyeceğini söyleyerek yılanı çocuklarıyla birlikte dışarı çıkmaya ikna eder. Yılan ve çocukları o kadar çok yer ve içerler ki deliklerine gidemeyecek hale gelirler. Anlaşılan işler planlandığı gibi gitmektedir. Bunun üzerine Hupasiya, saklandığı yerden çıkar, yılanın elini ayağını sıkıca bağlar ve Fırtına Tanrısı diğer tanrılarla gelip İlluyanka'yı öldürür.

Devam eden bölümde Fırtına Tanrısı ve İlluyanka'nın mücadelesinden farklı bir olay anlatılmakta olup Tanrıça İnara'nın, Tarukka Ülkesi'nde kendisine bir ev yapışı ve Hupasiya'yı buraya yerleştirmesi anlatılmaktadır. Tanrıça memleketine gidince Hupasiya'yı camdan dışarı bakmaması konusunda uyarır aksi takdirde karısı ve çocuklarını görecektir, Tanrıça'nın yokluğunun üzerinden yirmi gün geçince adam camdan bakar ve eşi ile çocuklarını görür; Tanrıçadan onun gitmesine izin vermesini

¹⁹¹ Hoffner, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁹² Hoffner, *a.g.e.*, aynı yer.

¹⁹³ Karauğuz, *a.g.e.*, s.70-73.

ister. Emirlerine uyulmadığını gören Tanrıça, Hupasiya'yı öldürür ve memleketi Kişkiluşşa'ya döner. Bundan sonra destanın diğer kısmıyla alakasız bir biçimde ilk Purilli Festivali'nin kutlanmasından bahsedilmektedir. Anlatının devam eden kısmı kırıktır ve kırk satırlık bir boşluk vardır.

Daha geç bir tarihe ait olan ikinci versiyonun¹⁹⁴ ise başlangıç kısmı kırıktır. Başladığı yerde ise İlluyanka, Fırtına Tanrısı'nı yenince Tanrı'nın yüreğini ve gözlerini çıkarır. Fırtına Tanrısı yılandan intikam alabilmek için yoksul bir adamın kızı ile evlenir ve Tanrı'nın bu evlilikten bir oğlu olur. Bu oğlan büyüyünce İlluyanka'nın kızı ile evlenir. Fırtına Tanrısı, oğluna karısının evine gittiği zaman yüreğini ve gözlerini istemesini söyler. Söyleneni yapan oğul, babasının yüreği ve gözleri ile geri döner ve bunları babasına geri verir. Vücudu eski haline dönen Tanrı, savaşmak için Deniz'e gider ve yılanla tekrar savaşmaya başlarlar. Üstünlüğü elde eden tanrı, tam yılanı öldürecekken yılandan yana olan oğul kendisini de yılanla birlikte öldürmesini söyleyerek bağırır ve Tanrı yılanla birlikte kendi oğlunu da öldürür. Tablet'in devamında on beş satırlık bir boşluk vardır ve metin tekrar anlaşılabilir olduğunda tanrıların rütbelerinin ve mertebelerinin saptanacağı bir yarışın bulunduğu bir ritüelden bahsedildiği görülmektedir.¹⁹⁵

Görüldüğü üzere İlluyanka Miti'nin her iki versiyonunda da ana tema aynıdır: Yılan İlluyanka'nın Fırtına Tanrısı'nı yenmesi, Tanrı'nın intikam mücadelesi ve en sonunda zaferi. Diğer taraftan anlatım yönünden farklar da vardır. Öncelikli olarak birinci versiyonda Hitit Ülkesi'nin Nerik, Kişkiluşşa, Zigaratta ve Tarukka gibi bazı şehir isimleri geçmektedir. Bu kent isimleri hikâyenin Hattuşa'nın kuzeyinden başlayıp Pontus Kıyısı'na kadar uzanan ve bir zamanlar Hatti egemenliğindeki Orta Anadolu bölgesine ait olduğunu gösterir niteliktedir.¹⁹⁶ Diğer taraftan ikinci versiyonda, coğrafya hakkında bilgi ve ipucu veren satırlar yoktur, tanrı ve yılan arasında geçen mücadele adı belirtilmemiş bir denizde geçer. Benzer şekilde birinci versiyonda bütün karakterlerin isimleri net bir şekilde ortaya konduğu halde ikinci

¹⁹⁴ Karauğuz, *a.g.e.*, s. 73- 77; Hoffner, *a.g.e.*, s.12-14.

¹⁹⁵ Hoffner, *a.g.e.*, aynı yer

¹⁹⁶ Bryce, *a.g.e.*, s. 234.

versiyonda karakterlerin isimleri olmamakla beraber betimlemeler yapılarak kişiler tanıtılır.¹⁹⁷

İki versiyonun da paralel olan tarafları ise Tanrı'nın yılanı yenemediği noktada ölümlülerden yardım istemesidir. Bu birinci versiyonda yardım istenen kişi Hupasiya iken ikinci versiyonda tanrının yoksul bir kadınla olan evliliğinden doğan ölümlü oğludur. Her ne kadar savaşın taraflarından biri tanrı da olsa zaman zaman tanrıların gücü de başarıya ulaşmak için yeterli olmamaktadır, dolayısıyla zafere ulaşmak için aldatmaca ve hileye başvurulmaktadır. Peki Fırtına Tanrısı ile İlluyanka neden mücadele etmektedir ve yılan neyi simgelemektedir? A. O. Elmalı'ya göre bu mitte yılan, kış mevsimini simgelemektedir, yılanın tanrı tarafından öldürülmesi kışın bitmesi ve baharın gelmesi anlamına gelmektedir ki İlluyanka Miti zaten baharın gelişinin kutlandığı Purulli Festivali'nde okunmakta ve canlandırılmaktadır.¹⁹⁸ İlluyanka'nın temsil ettiği karanlık güçler üstünlüğü ele geçirdiğinde ürünler kuruyacağı ve yağmurlar kesileceği için insanların ve tanrıların sürekli çaba göstermesi ve dikkat etmesi gereklidir.¹⁹⁹ İkinci versiyonda, Fırtına Tanrısı'nın fakir bir köylünün kızıyla evlenmeyi tercih etmesi, H. Hoffner tarafından Hitit yasalarında geçen bir evlenme şekli olarak açıklanmaktadır. Bu yasaya göre bir kızın talibinin maddi durumu o kızın başlık parasını ödemeye yetmiyorsa bu talip başlık parası karşılığında kızın ailesinin evinde yaşar ve içgüveyi olarak onların işlerini görürdü.²⁰⁰ Fırtına Tanrısı, İlluyanka'dan intikam alabilmek için bu tarz bir evlilik yapmıştır nihayetinde evlendiği kadın fakir bir adamın kızıdır ve dolayısıyla kendi oğlu da fakir olacaktır. İlluyanka'nın kızının başlık parasını ödeyemeyen Tanrı'nın oğlu yılanla beraber yaşamaya başlamış, babasının emri doğrultusunda kalbi ve gözlerini geri getirmiş ve sonuçta savaşta yılanı seçerek canından olmuştur.

¹⁹⁷ Hoffner, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁹⁸ A. Osman Elmalı, "Hititler'de Mitoloji", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1991, s. 70.

¹⁹⁹ Bryce, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁰⁰ Hoffner, *a.g.e.*, s. 13.

3.3 Hurri Kökenli Efsaneler

3.3.1 Tanrıların Rekabeti: Kumarbi Mitosu

Hititçe kaleme alınmış fakat diğer taraftan köken olarak Hurrilere ait olan en dikkat çekici yazınlar, Hurrilerin Baş Tanrısı Kumarbi hakkında kaleme alınmış bir dizi şarkıdır. Bu mit grubuna devamlılık sağlamak için hepsi kötü durumda olan kırk kadar tablet E. Forrer, H.G. Güterbock, H. Otten ve A. Goetze tarafından bir araya getirilerek tercüme edilmiştir. Bu anlatıların ilkinde tanrıların gökyüzünün hakimiyeti için birbirleriyle olan mücadelesi anlatılmakta olup; ikincisi üç tablet üzerine yazılmış uzun bir mit olan Ullikummi Şarkısı'dır. Hikâyede bahsedilen tanrıların Sümerli olması, Hurrilerin efsaneyi onlardan aktardıklarını göstermektedir. Diğer taraftan hikâyede olup bitenler çoğunlukla Sümer'deki Nippur Kenti'nde geçer.²⁰¹

Theogonya olarak adlandırılabilir olan destanın giriş kısmında, Cennetteki Krallık'tan bahsedildiği düşünülmektedir. Ne yazık ki bu belge sadece çok kötü durumdaki bir kopya halinde elimize ulaşmıştır.²⁰² Her birinde yaklaşık doksan satır olan dört sütundan ilkinin ilk yarısı Alalu'nun bir zamanlar gökyüzünde kral olduğunun belirtilmesiyle başlar. Anlatının anlaşılabilir olduğu bölümünde Alalu tahtta otururken tanrıların birincisi olan kudretli Anu'nun onun hizmetini gördüğünden bahsedilir. Tam dokuz yıl sonra Anu, Alalu'ya savaş açar ve savaşı kazanarak Alalu'yu aşağı, karanlık toprağa gönderir. Galip gelen Anu, tahtta otururken kuvvetli Kumarbi'de onun işlerini görmektedir ve tam dokuz yıl sonra tarih tekerrür eder ve iki tanrı mücadele etmeye başlar. Mücadele esnasında Anu tam Kumarbi'nin elinden kaçıp göğe uçacakken Kumarbi onu belinden ısırır ve Anu'nun erkekliğinin bir kısmı Kumarbi'nin içine dökülür. Kumarbi, Anu'yu altettiğini düşünmüş olacak ki sevinmektedir fakat Anu'nun kendisini Asil Fırtına Tanrısı, Aranzah ve Taşmışu'ya gebe bıraktığı söylemesi üzerine dehşete düşer. Anu'nun

²⁰¹ Bratton, *a.g.e.*, s. 158.

²⁰² H. Gustav Güterbock, "The Hittite Version of the Hurrian Kumarbi Myths: Oriental Forerunners of Hesiod", *American Journal of Archaeology*, Cilt. 52, No. 1, 1948, s.124.

söylediğine göre bu üç dehşet verici tanrı Kumarbi'ye dayanamayacağı kadar acı verecek ve o da kafasını kayalara vuracaktır.

Kumarbi, olanlardan utanç duymuş görünmektedir çünkü diğer tanrılardan gizlenmek için Nippur'a gider ve doğumu burada beklemeye başlar. Yedinci ayın sonunda Anu, tanrılara Kumarbi'nin ağzından doğmalarını söylediye de onlar ağızdan çıkarlarsa sakatlanacaklarını söyleyerek bunu kabul etmezler, daha sonra kulaktan çıkmaları söylenir fakat onlar kirleneceklerini söyleyerek yine kabul etmezler. En sonunda Kumarbi, bir kadın gibi çocuklarını doğurur. Fırtına Tanrısı Teşup, Kumarbi'nin çocuklarından en cevval olanı, Anu'nun da yardımını alarak Kumarbi'yi yok etme planları yapar. Destanın bundan sonraki kısımları kırık olduğu için mücadeleyi kimin kazandığı belli değildir, ancak Fırtına Tanrısı'nın gökteki hakimiyeti eline geçirmesiyle sonuçlanmış olması muhtemeldir çünkü bu destanın devamı sayılan Ullikummi şarkısında Fırtına Tanrısı gökyüzü tahtında oturmaktadır.²⁰³

Bu destanda bol miktarda doğum olayının gerçekleşmesi ve destanı içeren tabletlerin kırık ve eksik olması bazı olayların netlik kazanmasına engel olmaktadır. Birinci sütunda Anu tarafından hamile bırakılan Kumarbi, sütunun kırıldığı yerde Ganzura Dağı'na tükürür. Devamında ise hamilelik ayları sayılmaktadır, fakat sonunda doğuranın Kumarbi mi yoksa dağ/yeryüzü mü olduğu belli değildir. İkinci sütunda ise Fırtına Tanrısı Teşup ve Aranzah Nehri (Dicle), Kumarbi'den doğmaktadırlar. Dördüncü sütunda ise doğumu yapan yeryüzüdür.²⁰⁴

Antik çağ mitlerinde sık sık rastlanan temalardan biri de ardıl tanrıların birbirleri üzerinde hakimiyet kurma ve gökyüzünü ele geçirme mücadeleleridir. Mezopotamya'da Marduk'un hakimiyeti ele geçirmesi gibi burada da Fırtına Tanrısı galip gelmektedir. Bu tarz mitler zaferi kazanan tanrının toplumda yüceltilmiş olan konumunu doğrularken mevcut forma nasıl geldiğini açıklaması bakımından da önemlidir. Kumarbi mitinde birbiriyle yarışan tanrılar baba, oğul, torun şeklinde

²⁰³ Elmalı, *a.g.t.*, s. 93-100.

²⁰⁴ Elmalı, *a.g.t.*, s. 100-101.

verilmekten ziyade birbiriyle yarışan iki grup şeklinde yansıtılmaktadır.²⁰⁵ Kumarbi ve Teşup, bu mitte farklı iki tanrı grubunu simgelemektedir. Kumarbi yeraltını simgelerken, Teşup gökyüzü tanrılarını simgelemektedir. Anu, Alalu'ya savaş açtığı zaman onu yenerek yeraltı dünyasına gönderir. Kumarbi Anu'ya savaş açtığı zaman ise Anu gökyüzüne doğru kaçmaktadır. Bu yüzden savaşan tanrılar yeraltı ve gökyüzü olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Yeraltı takımında olanlar Alalu, Kumarbi ve veziri, Deniz ve veziri, Ullikummi, Ubelluri, İrşirra Tanrıçaları'dır; diğer tarafta ise Anu, Teşup, Hepat, Güneş ve Ay Tanrısı, İştâr, Aranzah Nehri'dir. Anlatıda adı geçen Ea ve Enlil gibi tanrılar ise hangi tarafı tuttuğu net değildir.

3.3.2 Ullikummi Şarkısı

Ullikummi mitosu kırık üç tablet üzerine yazılmış olarak bulunmuştur, fakat bu tabletlerin üzerinde hikâyenin akışına dair kısa pasajlardan fazlası bulunmaz.²⁰⁶ Bu mit Kumarbi Miti'nin devamı olarak nitelenmektedir. Bunun da sebebi Kumarbi Miti'nin sonunda göğün hakimiyetini eline geçiren Fırtına Tanrısı Teşup'tan hükümranlığın geri alınmaya çalışılmasının anlatılmasıdır. Burada tanrılar kralı olarak yerini alan Teşup'tan intikam almak isteyen Kumarbi tarafından hazırlanan tuzak hikâye edilmiştir.

Anlatı şu şekildedir:²⁰⁷ Teşup'a karşı şeytanî planlar yapan Kumarbi, yardım istemek için elçisini Deniz'e gönderir. Bunun üzerine Deniz Tanrıçası bir şölen düzenleyeceğini söyleyerek Kumarbi'yi evine davet eder. Tanrıça'nın verdiği öğüdü tutan Kumarbi, veziri Nikisanus'u "Sular"a gönderir fakat tabletlerin bundan sonrası kırık olduğu için neden bahsedildiği pek anlaşılmamaktadır. Anlaşılır kısımlar başladığında ise Kumarbi'nin olasılıkla daha önce taşla birleşmesinden bir oğul sahibi olduğunu görürüz. Bebek doğduktan sonra doğuma yardımcı olan Tanrıçalar, onu Kumarbi'nin dizine oturturlar ve çok sevinen Tanrı, oğluna ne isim vereceğini

²⁰⁵ Hoffner, *a.g.e.*, s. 41.

²⁰⁶ Güterbock, *a.g.m.*, s. 124.

²⁰⁷ Karauğuz, *a.g.e.*, s. 169- 186; Hoffner, *a.g.e.*, s. 57-61.

düşünürken "Ullikummi" adı aklına gelir. Çocuğun kaderi adı ile çizilmiştir zira adı, Teşup'un kenti olan "Kummi'yi yıkacak" demektir.²⁰⁸ Adı Ullikummi konan bu çocuk, tanrı gibi göğe yükselecek, Teşup'un şehri olan Kummiya'yı yıkacak ve Fırtına Tanrısı'nı ölü gibi parçalayacaktır. Fakat burada yapılması gereken önemli bir şey vardır: Güneş Tanrısı, Ay Tanrısı, Fırtına Tanrısı ve İştâr onu görmemelidir; eğer görürlerse Ullikummi'yi ot kamışı gibi ufalayacaklardır. Bunun üzerine Kumarbi, gökyüzünün genç kızları olan İrşirra Tanrıçaları'nı acilen çağırır ve onlara çocuğu kimsenin görmemesi için kara toprağa taşıyarak denizin ortasında hızla büyüyeceği Upelluri'nin sağ omzuna koymaları söyler. Devasa büyüklükte olduğunu anlaşılan taş, on beş gün sonunda o kadar uzamıştır ki deniz onun ancak beline gelmektedir. Hatta bu diyorit taş ayağa kalktığı zaman kafası gökyüzünün tabanına değmektedir.

Devam eden bölümde Güneş Tanrısı aşağıya bakmakta ve gördükleri karşısında dehşete düşmektedir. Güneş Tanrısı olanları Fırtına Tanrısı'na anlatmak için derhal yanına gider. İki tanrı, beraberce İştâr'a gider ve üç tanrı hep birlikte taştan yaratığı görmek için yeryüzüne gelirler. Gördükleri karşısında göz yaşlarına boğulan Fırtına Tanrısı, bu canavarla kimin mücadele edebileceğini düşünmeye başlar. İştâr, diğer iki tanrı kadar korkmadığından şarkılarla Ullikummi'yi yola getirebileceğini düşünür fakat devin sağır ve kör olduğunu anlaması uzun sürmez. İştâr'ın mağlubiyetinden sonra Fırtına Tanrısı, taştan devi diğer tanrıların yardımıyla yenmeyi düşünür, diğer yetmiş tanrı ile deve karşı açılan savaşta yapılan onca hazırlık boşa gider. Tanrılar yenilmekle kalmaz, Fırtına Tanrısı teslim olmak durumunda kalır. Teşup'un eşi Hepat, bu yenilgi haberine çok üzülmüş olsa gerek çünkü haberi duyunca savaşı izlediği kuleden aşağı düşmek üzereyken yardımcıları tarafından kurtarılır.

Teşup, yapılabilecek tek bir şey kaldığını söyleyen yardımcısı Taşmışu'nun önerisine kulak verir, Abzuwa Kenti'nde bulunan Ea'nın huzuruna çıkarlar ve ondan kadim tebletleri isterler. Tanrılar meclisini toplayan Ea, tanrılara neden insanlığın bu dev yaratık tarafından yok edilmesine izin verdiklerini sorar, fakat Enlil'in durumdan haberi yoktur. Bunun üzerine Ea, devi omuzlarında büyüten Upelluri'yi ziyaret eder

²⁰⁸ Hoffner, *a.g.e.*, s. 56.

ve Upelluri'ye omuzlarında büyüttüğü devin Kumarbi tarafından Fırtına Tanrısı'nı yok etmek için yaratılmış diyorit taş olduğunu bilip bilmediğini sorar. Upelluri ise şu şekilde cevap verir:

*"Göğü ve yeri üzerimde inşa ettikleri zaman hiç bir şeyden haberim yoktu, göğü ve yeri bakırdan bir bıçakla ayırmaya geldikleri zaman bunu da bilemedim. Şimdi sağ omzum biraz ağrıyor fakat o tanrının kim olduğunu bilmiyorum."*²⁰⁹

Bunun üzerine Ea, Upelluri'yi sağ omuzuna doğru döndürür ve dev omuzunda direk gibi durmaktadır. Ea'nın devam eden bölümde aklına yeni bir fikir gelir ve tanrılara 'çok eskiden, babadan, büyükbabadan kalma mühür evleri tekrar açmalarını' ve oradan göğü ve yeri birbirinden ayırdıkları bakır bıçağı çıkarmalarını söyler. Ea'nın niyeti bu bakır bıçakla devin ayaklarını kesmektir. Ea, bakır bıçakla diğer tanrıların refakatinde denize inerek dev ile savaşır. Savaşın devamını ve kimin galip geldiğini anlatan tabletin devamında sadece satır sonları korunabilmiştir ve kırk beşinci satırdan sonrası tamamen kayıptır, Ullikummi'nin mağlup olduğu düşünülmektedir.

Görüldüğü üzere mitlerde geçen tanrı isimlerinin çoğu Sümer anlatılarında da geçmektedir, bu durum bu mitlerin Kuzey Suriye'de yaşayan Hurrilerden Hititlere geçmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu anlatı, Hititlerin evrenin nasıl yaratıldığı konusundaki görüşlerini göstermesi bakımından da önemlidir. Buna göre yer ve gök bir zamanlar birleşik durumdadır ve ilk tanrısal varlıklar yer ile göğü birbirinden bakır bıçakla ayırmıştır. Bu bakır bıçak kapısı mühürlü bir şekilde aşağıda saklanmaktadır.

²⁰⁹ Ullikummi Mitosu, III. Sütun 40-44. Satırlar/ Karağuz, a.g.e.,s. 187; Hoffner, a.g.e.,s. 64.

4. BÖLÜM: ESKİ BATI MİTOLOJİSİ

4.1 Antik Yunan İnançları ve Panteon

Yunan mitlerine geçmeden önce Antik Yunan inançlarına kısaca göz atmak konuyu kavramak açısından önemlidir. Kainatı bir bütün içerisinde algılayamayan Antik Yunanlıların, kaynağını Anadolu, Girit ve Mezopotamya'dan alan, tanrıların çoğu doğu kökenli olan çok tanrılı bir din anlayışları vardı, fakat bir din kitapları yoktu. Antik Yunan dininin oluşmasında mitlerin ve dolayısıyla bu mitleri kaleme alan Homeros²¹⁰ ve Hesiodos'un²¹¹ etkisi büyüktür. İnancın alabildiğine serbest olduğu Yunan'da din görevlisi olarak adlandırılacak bir sınıf mevcut değildi, yüksek makamlı görevliler başka görevlerinin yanında birtakım sunular yapar ve dualar ederlerdi.²¹² Başlıca Yunan tanrılarının Olympos Dağı'nda yaşamasının dışında, diğer tanrılar bu dünyada ikamet ederlerdi ve hiç bir tanrı her şeyden sorumlu olamazdı. Tanrılardan herbirinin uzmanlık alanı vardı fakat zaman zaman tanrılar arasında çıkan çatışmalardan anlaşılacağı üzere bu alanlara müdahale olabilmekteydi. İnsanlar gibi kendilerine has özellikleri olan tanrılar güç ve pozisyon için kavga ederlerdi. Yunan tanrıları hafife alınamayacak kadar kaprisliydi.²¹³ Her ne kadar bu tanrıların kişilik özellikleri insanlara benzese de mitlerden hareketle Yunan tanrılarının ölümsüz olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

²¹⁰ *İlyada* ve *Odyseia* Destanları'nın yazarı olan Homeros'un Askra'da (Viotia/ Yunanistan) doğduğu ve yaklaşık M.Ö 700-800'lü yıllar arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Hesiodos'un yaşamı hakkında elde pek fazla bilgi bulunmamaktadır; yalnızca eserlerinde kendine dair küçük kesitler mevcuttur.

²¹¹ Hesiodos: "*Erga Kai Hemera*" İşler ve Günler; "*Theogonia*" Tanrıların Doğuşu eserlerinin yazarıdır. Askra'lı olan ozan, Hellen Arkaik çağının Homeros'tan sonra gelen en önemli epik yazarıdır. Yazarın, M.Ö 8. yüzyıl dolaylarında yaşadığı düşünülmektedir

²¹² Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı*, 1. Cilt, Çev. Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2012. s. 160.

²¹³ B. Barry Powell, *Classical Myth*, Pearson Education, London 2009, s. 44.

Tanrılarını insan şeklinde tasvir eden Yunanlar, tanruların kendilerinden daha güçlü ve daha güzel olduklarına inanırlardı.²¹⁴ Yunanlılar göre, tanrular da kendileri gibi erkek ve dişi olmak üzere ayrılmışlardır, yerler-içerler, evlenip çocuk sahibi olurlar. Örneğin; uzun yol giden bir tanrı yorgun düşebilir, bir savaşta yaralanabilir veya Baş Tanrı Zeus uyuyakalabilir. Bunun dışında erkek hegemonyası altındaki Yunan toplumunda, en önemli tanrular da buna paralel olarak erkekti. Yunanlılar, tanruların kendilerinden yana olduğuna inanıyorlardı ve devletin parasını tanruların onuruna anıtlar dikmek için kullanırlardı. Yunanlılar, kendilerine iyilik yapan tanruları kişisel ve toplumsal olarak onurlandırıyorlardı ve bunun karşılığı olarak tanrıdan iyilik görüyorlardı. Bu onurlandırmalar ise kurban sunma, şenlikler düzenleme, tapınaklarda dans ve ibadet şeklinde oluyordu. Bunların dışında halk, tanruların şerefine spor yarışmaları düzenlerdi ki bu da zamanla Olimpiyat oyunlarının yerleşmesine neden olmuştur. Yunanlıların tanrular noktasında en zorlandıkları mesele, tanruları neyin gücendirecek olduğunu bilmemektir, insanlar ve tanrular arasındaki ilişki yolunda gitmediği zaman tanrıyı neyin kızdırdığını öğrenmek için büyü, fal ve rüyalara başvurulurdu. Kurban kesiminin aksatılması, tapınağın kutsallığının çiğnenmesi, başka birine edilen yeminin bozulması veya tutulmaması gibi nedenler tanruları kızdırmak için geçerli sebeplerdi. Toplum içerisindeki suçlunun tanrılardan önce insanlar tarafından cezalandırılmasına titizlik gösterilmiştir zira eğer tanrı cinayet işleyen kişiye kızarsa onu değil bütün toplumu kıtlık, hastalık gibi musibetlerle cezalandırırdı.²¹⁵

Yunanlıların ölüm ve ölümlere karşı karışık davranışları vardır ve mitler, bu tavırlarını göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin; Yunan mitlerinde bazı figürler ya tanrı olarak ya da ölümsüzlüğü kazanarak ölümden kaçmışlardır. Bunların dışında anlatılarda sık sık tekrarlanan konulardan birisi de yeraltı dünyasına gitmek ve oradan geri dönmektir. Modern zaman insanları olarak bizler, her ne kadar ölümün kaçınılmazlığının farkındaysak da eski çağ insanları için durum farklıdır. Yunanlılar, ölümü kaçınılmaz bir şey olarak görmemiş olacaklar ki ölümün; hayvan saldırısı,

²¹⁴ Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1994, s.77.

²¹⁵ R. Thomas, *Eski Yunan-Tarihöncesinden Helenistik Çağ'a*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul 2012, s. 219.

rüzgar, tufan gibi doğa güçleri, tanrılardan gelen görünmez ve beklenmedik bir hareket, hayaletler, büyücüler, hastalıklar gibi düşmanlardan geldiğine inanırlardı. İnsanların başlarına gelen bu tarz felaketler ise tanrıların iradesinin yansıması olarak değerlendirilirdi.²¹⁶

Powell,²¹⁷ çoğu Yunanlının ölümünden sonra kişinin "inceltmiş" bir formda varlığına devam ettiğini düşündüklerini, vücudu çürüten veya cesedi yakılan kimsenin ruhunun görünmeyen bir dünyada varlığına devam ettiğine inandıklarını belirtir. Devamında ise Yunanlıların geleneksel olarak ruhu nefesle bir tuttuklarını; ruhu, görünmeyen ve somut olamayan fakat bedene can veren doğal bir element olarak gördüklerini belirtir. Yani yaşayan bir insanla ölmüş birini birbirinden ayıran tek şey nefes alıp almamaktır. O halde insanoğlunun yaptığı bütün aktivitelerin temeli nefes alıp vermektir, vücut nefes aldığı sürece yani ruhu içinde bulunduğu sürece hareketlerine devam eder. Vücut insanın maddesel varlığı; ruhu/nefesi ise onun yaşamı boyunca hareket ettiren canlı tutan kısmıdır.²¹⁸ Ölüler, hayaletler şeklinde görünmez, dokunulamaz fakat bıraktığı etkiden varlığı bilinen birer varlık haline gelirlerdi. Eğer bir kimse uygun bir şekilde gömülmemişse hortlak olarak insanları rahatsız edebilirdi. Ölen kişinin ruhu ailesi, yakınları ve arkadaşlarıyla bağlantısını koparmaz; onların rüyalarına girerek isteklerini söyleyebilir, güçlerini hissettirebilirlerdi. Antik insanlara ait adetlerden bir çoğunun hayaletlerden gelen zararlı davranışları önlemek için ortaya çıktığı söylenebilir. Ölen kimsenin silahları veya mücevherleri ondan faydalanmadıklarını göstermek için ölen kişiyle gömülmesi veya yakılması bu inanca örnek olabilir.²¹⁹

Yunanlıların öbür dünya görüşleri ele alınacak olursa; onlara göre ölümler hayatlarına başka bir dünyada devam etmektedirler, bu yüzden Yunanlılar ölümler için özenli mezarlar yapmışlardır. S. Sert²²⁰ yeraltı dünyasını üç dehliz şeklinde ele

²¹⁶ Powell, *a.g.e.*, s. 286.

²¹⁷ Powell, *a.g.e.*, s. 287.

²¹⁸ Powell, *a.g.e.*, s. 286.

²¹⁹ Powell, *a.g.e.*, s. 288.

²²⁰ Selahattin Sert, *Büyük Uygarlıkların Doğuşu- Dinler Tarihi Arkeolojisi Mezopotamya'dan Avrupa'ya*, Ozan Yayıncılık, 2010, s. 291- 293.

almıştır; bunlardan birinci dehliz, Erebos olarak adlandırılırdı. Burası geceyle ölünün kişileştirildiği krallıktı, buraya geniş kıyılardan girilirdi ve bir kez girildiğinde geri dönüşü mümkün değildi. Birinci dehlizin giriş kapısında bekçilik yapan azgın ve saldırgan köpek Kerberos vardı, ölen kişi bu kapıya kadar ölüm cini tarafından getirilirdi. Buraya gelen ruhlar bu noktadan sonra dört cehennem ırmağını geçmek için bekçilere para vermek zorundalardı. Bu yüzden Yunanlılar ölüleri gömmeden önce ağzına para sıkıştırırlardı, para vermeyenler suyun ortasında öylece kalırdı.

Bu ırmaklar geçildikten sonra yargılama alanına varılırdı, kişinin cennet veya cehenneme gideceğinin belirlendiği mahkemeye Hades başkanlık eder onun dışında mahkemede üç hâkim daha bulunurdu. Mahkeme son derece hassas bir terazide gelen ruhu tartar, cehennem tanrısı ise ruh hakkında verilen kararı okurdu. Kararı olumlu yönde olanlar cennetin yolunu tutar, diğerleri ise yer altı dünyasının ikinci bölgesi olan Tartaros'a, karanlık ve korkunç uçurumlardan yuvarlanırdı. S. Sert,²²¹ yeraltının son bölgesinin ise Elysi champi/ elysium olduğunu belirterek devam eder: Burası günahsız ruhların mekanıdır yani cennettir. Burada iyi ruhlar sonsuz bir mutluluk ve huzur içinde yaşarlar. Burada bitmek tükenmek bilmeyen bir bahar hakimdir. Bütün mutluluk ve iyilikler buranın sakinleri için sağlanmıştır.

Hesiodos ise Tanrıların doğuşunu anlattığı "Theogonia" adlı eserinde Tartarosun tanımını şu şekilde yapar:

"...Gökyüzünden bir örs düşse ancak dokuz gün dokuz gece sonunda, onuncu gün varırdı yeryüzüne. Aynı şekilde tunç bir örs aşağı düşse ancak dokuzuncu gün sonunda yolculuğunu tamamlar ve Tartaros'a ulaşırdı. Tunç bir surla çevrilidir karanlık Tartaros'un boğazı. Sonsuz denizin üzerinde toprağın bitkileri yer bulmuştur kendilerine, işte bulutları bile yöneten Zeus'u isteğiyle Titanlar buraya saklandılar.İsteselerde çıkamazlar buradan. Ne de olsa Poseidon tunç kapıları kendisi kapatmıştır. Her tarafta surlar vardır. Zeus'un emriyle yapılmış bir bekçi görevi görür. Gyes, Kottos ve azgın Briareus. Her şeyin sonu olan varlıklar

²²¹ Sert, a.g.e., aynı yer.

*buradadır. Siyah toprağın, sisli Tartaros'un, üriin vermez denizin, yıldızlı gökyüzünün tanrıları bile korkutan pis köşeleri. Buraları çok derindir. Kapıdan girdin mi ancak bir senede varırsın yerin dibine. Her taraftan gelen korkunç rüzgarlar insanları savurup durur. Bı rüzgardan ölümsüz tanrılar bile çekinirler. İşte buradaki korkunç kasvet içinde, gecenin evi yükselir..."*²²²

Her ne kadar Yunan mitolojisi tanrılar bakımından zenginse de burada yetki bakımından diğerlerinden üstün on iki tanrının ismi zikredilmektedir. Yunan mitlerine göre bu tanrılar, Olympos Dağı'nın zirvesinde yaşamaktadırlar; dolayısıyla tanrılar da buna uygun olarak *Olympos Tanrıları* olarak adlandırılmışlardır.²²³ Bunlardan ilki, tanrıların hükümdarı, bir titan olan Kronos ve Rheia'nın oğlu Zeus'tur. Göklerin hakimi olan Zeus'u bu özelliği nedeniyle Hava Tanrısı olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Yunanlılara göre; yağmuru, karı ve yıldırımları gönderen tanrı Zeus'tur ve onun simgesi şimşektir. Yunan metinlerinde Zeus genelde fiziksel olarak diğerlerinden üstün bir tanrı olarak tasvir edilmektedir.²²⁴ Her ne kadar güç için bazen zorbalassa da Zeus, genel anlamda insanlığı koruyan ve adaleti sağlayan bir tanrıdır. Zeus, dilediğine şan şöret veren; dilediğinden ise şanını şöretini alan tanrıdır. Dilerse kamburu dimdik eder, dimdiki de kambur eder. Mağrurların başlarını yere eğer, alçak gönüllüleri ise yüceltir.²²⁵

Zeus, Hera ile evliydi, ancak bunun dışında onun pek çok aşığı da vardı. Tanrı, kıskanç Hera'dan saklanmak ve kadınları kandırabilmek için kılık değiştirdi. Zeus, antik dönemde genel anlamda elinde şimşegiyle ve yanında kartal ile

²²² Hesiodos, *Theogonia*, 721-745.satırlar.

²²³ Jenny March, *Klasik Mitler*, Çev. Semih Lim, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.63.

²²⁴ March, *a.g.e.*, s.65.

²²⁵ Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, *Hesiodos, Eseri ve Kaynakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.143.

resmedilmiştir.²²⁶ Zeus benzeri tanrılara en çok Hint-Avrupa kültürlerinde rastlandığı söylenebilir.²²⁷

Zeus'un hem kız kardeşi hem de yasal karısı olan Hera ise Hesiodos tarafından "altın sandallı"²²⁸ olarak tanımlanır ve göğün kraliçesidir. Olympos tanrıçalarının en büyüğü olan Hera ile Zeus'un; Savaş Tanrısı Ares, Doğum Tanrıçası Eileithya ve Gençlik Tanrıçası Hebe olmak üzere üç çocuğu vardı.²²⁹ Yunan metinlerinde; genel olarak Zeus'un aşıklarını kıskanan, onlardan intikam almak için çaba gösteren bir tanrıça olarak gösterilen Hera, evliliğin, evli kadınların ve doğumun tanrıçasıdır.

Zeus'un kardeşi olan Poseidon ise Deniz Tanrısı olmasının yanısıra deprem tanrısıdır.²³⁰ Denizlerin bazen durulması bazen de coşması gibi; bu tanrı da bazen çok nazik iken bazen de sinirlenip fırtınalar gönderebilirdi. Yunanlıların her bakımdan denize bağımlı oldukları düşünülürse Poseidon'un hiç bir zaman önemini yitirmediği söylenebilir. Metinlerde çoğu zaman huysuz olarak yansıtılan bu tanrı, her ne kadar kardeşi Zeus'a benzetilse de ondaki ağırbaşlılık Poseidon'da yoktur.²³¹ Zeus'un kız kardeşlerinden biri olan Demeter, insanın temel ihtiyacı olan tarımın ve bereketin tanrıçasıdır; bu yüzden insanlar için çok önemlidir. Theogonia'da Demeter hakkında söylenenler, Tanrıça'yı net bir şekilde tarif etmektedir:

"... Sevdik kendini başı çelenkli Demeter'e,

Ambarını dolduracak olan ulu tanrıçaya..."²³²

²²⁶ March, *a.g.e.*, s. 67.

²²⁷ Rosa Agizza, *Antik Yunan'da Mitoloji- Masallar ve Söylenceler*, Çev. Zühre İlkelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 29.

²²⁸ Hesiodos, *Theo.*, 2012, 12. Satır.

²²⁹ March, *a.g.e.*, aynı yer.

²³⁰ Hesiodos, *Theo.*, 2012, 930. Satır.

²³¹ Asarkaya, Yusuf, "Hesiodos'a Göre Yunan Tanrıları Ve Sıfatları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s. 95.

²³² Hesiodos, *Theo.*, 2012, 300-301. Satırlar.

Demeter ile Zeus'un Persephone adı verilen bir kızları vardır. Demeter ile kızının en bilinen miti Persephone'nun yeraltına kaçırılması ve annesinin onu aramasını anlatan maceradır. Esasında doğu kökenli olduğunu söyleyebileceğimiz Aphrodite, üretkenliği simgeleyen tanrıçadır. Babası Kronos'un denize atılan hayalarından doğan Tanrıça'nın bu bakımdan annesiz doğduğu söylenebilir. Esasında Tanrıça'nın adı da buradan gelmektedir.²³³ Aşkın tanrıçası'na sadece Athena, Artemis ve Hestia karşı koyabildi. Babasının zoruyla topal Hephaistos ile evlendirilen Tanrıça aslında Artemis'e aşiktir. Zeus ile Leto'nun oğlu olan Apollon ise müziğin ve sanatın koruyucu tanrısıdır. Yunan dindarlığının zamanla artması sonucu tanrıların kahinlik gücüne olan inanç artmış buna bağlı olarak da Bilicilik Tanrısı Apollon'a olan inanç artmıştır.²³⁴ Bunların yanısıra arınma ve şifa tanrısı olan Apollon, kullandığı yay vesilesiyle hastalık ve ölüm getirebilir²³⁵. Apollon'un ikiz kız kardeşi olan Artemis, Yunan mitolojisinde çift özellik gösterir. Bir taraftan bütün hayvanların efendisi olan Tanrıça; diğer taraftan beslediği hayvanları öldüren avcılık tanrıçasıdır. Kendisi daima bakire olmasına rağmen doğumlara refakat eder ve doğan her türlü canlıyı himaye eder.²³⁶ Açık doğa ve ormanlarda yaşayan Tanrıça, avcılıkta son derece başarılıdır.

Athena ise savaş tanrıçası olmasının yanısıra zanaatkarları da korurdu. Bakire olan bu tanrıça çoğunlukla tepeden tırnağa silahlanmış bir şekilde tasvir edilir.²³⁷ Yunan topraklarında çok eskiden beri bilinen Athena, aynı zamanda üretkenlik ve zafer tanrıçasıdır. Diğer tanrı veya tanrıçalar gibi bir anneden doğmayan bu tanrıça, anlatılışa göre babası Zeus'un kafasından silahlarıyla birlikte naralar atarak doğmuştur. Zeus ve Hera'nın tek meşru oğlu olan Ares ise savaş tanrısıdır. Asık suratlı olan bu tanrı aynı zamanda kaba güçlüdür. Trakya kökenli olduğu belirtilen Ares, Tanrıça Themis ile arasında kurulan bağ sonucunda adalet uygulayıcı haline

²³³ Agizza, *a.g.e.*, s. 68.

²³⁴ Estin, Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Çev. Musa Eran, TÜBİTAK yayınları, Ankara 2003, s. 69.

²³⁵ March, *a.g.e.*, s. 85.

²³⁶ March, *a.g.e.*, s. 95.

²³⁷ March, *a.g.e.*, s. 97.

gelmiştir.²³⁸ Aphrodite ve Hades dışında babası da dahil olmak üzere kimse tarafından seilmeyen Ares, vahşi ve kavgacıdır. Aphrodite ile olan ilişkilerinden kendisi gibi kavgacı çocukları olmuştur.

Hephaistos, bazen Zeus ve Hera'nın oğlu olarak gösterilirken bazen de Hera'nın bu tanrıyı tek başına doğurduğu belirtilir.²³⁹ M. Eliade ise bu tanrının kökenini Helen öncesi dönemle veya Hint-Avrupa gelenekleriyle açıklamanın mümkün olamayacağını ifade eder.²⁴⁰ Ateşin ve demirciliğin bu topal tanrısı görüntüsü ile annesi utandırdığı için annesi Hera, onu Olympos'tan aşağı atmış; Hephaistos ise daha sonra annesinden bunun intikamını almıştır. Aphrodite ile evli olan Hephaistos sürekli olarak bu tanrıçanın sadakatsizliğine maruz kalmış; Aphrodite ile Ares'ten bunun intikamını almıştır. Zeus ile Maia'nın oğlu olan Hermes, tanrıların habercisi ve ulaştırıcıdır. Tanrıların içinde en az Olymposlu olan bu tanrı,²⁴¹ son derece açık gözlü ve hırsızdır, dolayısıyla her yaptığı zekasının açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yer ile Gök arasında karşılıklı alıp vermenin tanrısı olan Hermes, Yunan panteonundaki en sevimli tanrı olarak kabul edilir.²⁴² Seyahat edenlerin tanrısı olarak, tanrılara ve insanlara kılavuzluk eder. İnsanlara iyi davranan Hermes'in uğur ve bolluk getirdiğine inanılırdı.

Zeus ile ölümlü bir kadın olan Semele'nin oğlu Dionysos, şarabın ve sarhoşluğun tanrısıdır. Olympos tanrıların en sonuncusu ise Hades'tir. Kronos'un üç oğlu, evreni kendi aralarında pay ederken bu tanrı kendisine yeraltı dünyasını seçmiştir. Gaddar ve fesatlık içinde olduğu düşünülen bu tanrı, yeraltı dünyasında bulunan ruhlar üzerinde hakimiyet sahibiydi. Bereket Tanrıçası Demeter'in kızı Persephone ile evli olan Hades, Persephone'u yeraltı dünyasına kaçırarak yeryüzünde felaketselere sebebiyet vermişti.

²³⁸ Agizza, *a.g.e.*, s. 60.

²³⁹ March, *a.g.e.*, s. 101.

²⁴⁰ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, 1.Cilt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, s. 330.

²⁴¹ Eliade, *D.I.D.T.*, 2003, s. 335.

²⁴² Agizza, *a.g.e.*, s. 55.

Bu bölümde, sayıca fazla olan Yunan mitlerinden sadece en bilindik olanlar ele alınmıştır. Bunlardan ilki olan ve Hesiodos'un tanrıların yaratılışını anlattığı Theogonia adlı eseri şu şekildedir:

4.1.1 Hesiodos ve Theogonia/ Tanrıların Doğuşu

Hesiodos, evrenin kökeni ve gelişiminin standart mitik anlatımı haline gelen, elimize ulaşan en eski Yunan eserlerinden biri olan Theogonia'sında bütün şeylerin nihai başlangıcını anlatmaktadır. İlkel varlıkların ortaya çıkışıyla başladığı anlatısına maddi evrenin yaratılışı, tanrı ve tanrıçaların doğumları, bunların birbirleriyle mücadelelerini anlatarak devam eder ve en son Zeus'un diğer tanrılar üzerindeki hakimiyeti ile noktalar. Diğer bütün Yunan anlatılarının temelini oluşturan Hesiodos'un bu anlatısıdır.

Hesiodos'a göre,²⁴³ ilk başta Khaos²⁴⁴ adı verilen boşluk vardı, bu boşluktan geniş göğüslü Gaia (Yeryüzü/Toprak), Gaia'nın çok altında bulunan karanlık Tartaros ve daha sonra yaratılan tanrıların en güzeli Eros (Aşk) oluşur. Khaos'tan yeraltı dünyasının karanlığı olan Erebos ve yeryüzünün karanlığı olan Gece doğar. Azgın dalgalarla kabaran Pontos (Deniz), Gaia tarafından tek başına meydana getirilir. Gaia'nın Uranos (Gökyüzü) ile beraberliğinden Titanlar doğar, bu titanlardan en genç ve korkunç olanı Kronos'tur. Kronos, yıldızlı babasından nefret ederdi. Bundan sonra topraktan Kyklops'lar doğar; bunların tanrılardan hiç bir farkları yoktur, sadece isimlerini de aldıkları alınlarının ortasında yuvarlak bir tek gözleri vardır. Toprak ve Gökyüzü'nün adları duyulunca korku salan üç oğlu daha olur: Kottos, Briareus ve Gyes. Başları göklere kadar uzanan bu tanrıların yüz kolları ve elli kafaları vardır. Babaları Uranos, son derece güçlü olan çocuklarından ilk günden nefret etmişti. Bu yüzden doğdukları an da onları toprağın altına saklamıştı. Gökyüzü'nün yaptıklarından çok rahatsız olan anneleri Gaia, karşı plan yaparak

²⁴³ Hesiodos, *Theo.*, 2012, 116-450. Satırlar.

²⁴⁴ Burada Khaos'un gerçek anlamıyla karmaşa veya düzensizlik anlamında kullanılmadığını söylemek mümkündür. Kaos daha ziyade sonsuza açılan karanlık bir mekanı belirtmek için kullanılmış olabilir.

çocuklarını babalarına karşı kışkırtarak, kötülükleri ortaya çıkarmanın O olduğunu söyler. Bundan sonra kötü niyetli Kronos, bu işi halledeceğine dair annesine söz verir.

Hesiodos, mitin devam eden satırlarında Tanrıça Gaia'yı karşımıza adeta bir insan gibi çıkarmaktadır; Tanrıça, hazırladığı planı uygulamaya koyar ve oğluna bir tırpan vererek onu saklar. Gece olup da Uranos, Gaia'nın yanına gelince, Kronos saklandığı yerden çıkararak babasını hadım eder.²⁴⁵ Fakat bu sırada etrafa fişkırان kanlardan tekrar hamile kalan Toprak, İntikam Tanrıçaları olan Erinysler'i doğurur. Uronus'un denize atılan hayalarından ise ak köpükler çıkararak adına Aphrodite denilen bir kız doğar. Önce Kythera, ardından Kıbrıs'a giden Tanrıça orada karaya çıkar. Yunanlılar, sevmek ve sevilmenin büyüünün bu tanrıçadan kaynaklandığına inanırlar. Gece'nin (Nyks) doğurduğu üç ölüm tanrısı vardı, bunlar; Korkunç Moros, Siyah Ker ve Tanatos'tur. Bunların dışında kendi başına doğurduğu kötü gülüşlü Monos, Dertlerin Tanrıçası Oizys, Hesperidler ve Kader Tanrıçaları vardı. Ardından Gece, Nemesis, Kavga, İhanet ve karşılıksız Aşk'ı doğurdu.²⁴⁶

Kronos'un kendi kız kardeşi olan Rheia ile birleşmesinden Hestia, Demeter, Hera ve yerin altında yaşayan güçlü Hades doğar. Ayrıca tanrıların ve insanların babası Zeus ile acıma duygusundan yoksun, toprağı sarsan Poseidon da Kronos ve Rheia'nın çocuklarıdır. Kronos, çocukları daha yürümeye başlamadan önce onları öldürmeye başlar. Bu davranışının nedeni ise, babası ile aynı kaderi paylaşmak istemeyişi yani çocuklarından birinin tanrıların krallığını elinden almasından korkmasıdır. Çünkü Gaia ve Uranos tarafından Kronos'a kendi oğullarından birine yenileceğı önceden haber verilmiştir. Rheia üzgündür ve Zeus doğduğunda Toprak

²⁴⁵ Robert Graves, Hesiodos'un Kadmoslu olmasından dolayı bu hikayenin Anadolu'dan getirildiğini düşünmektedir. Hitit İmparatorluğu yıkılınca Kadmoslular, Yunan coğrafyasına göç etmişlerdir./Graves, *Yunan Mitleri; Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2012, s.41.

²⁴⁶ Metnin geri kalan kısmında doğan diğer tanrıların isimleri uzun uzun verilmiştir. Bkz. Hesiodos, *Theogonia*, 230-450. satırlar. Fakat burada dikkat dağıtmaması için daha fazlasına yer verilmeyecektir.

ve Yıldızlı Gökyüzü'ne intikam alabilmek için yalvarır. Tanrılar da Rheia'nın bu isteğini kabul ederler ve Tanrıçayı Girit'teki Lyktos'a doğum yapabilsin diye götürürler. Doğan bebek, Gaia tarafından güvenli bir mağaraya götürülürken; babası Kronos'a ise beze sarılmış büyükçe bir taş verilir. Kronos, bunun taş olduğundan habersiz diğer çocuklarına yaptığı gibi bunu da yutuverir.

Kısa sürede büyüyen ve kalbi intikam ateşiyle yanan genç tanrı Zeus, babasından intikam almak için karşısına dikilir. Toprağa ve Zeus'a yenilen Kronos, yuttuğu çocuklarını teker teker kusarken, ilk ve son yutulan tanrılar taşa dönüşür. Zeus, bu taşları ölümlüler gördüklerinde şaşırıp kalsınlar diye Parnassos eteklerindeki Pytho'da toprağa diker. Yapılan bu iyiliği unutmayan diğer tanrılar ise Zeus'a yıldırım ve gök gürültüsünü hediye ederler. Bu büyük zaferinden sonra başa geçen Zeus, tüm ölümlü ve ölümsüzlerin kralı olur ve Okeanos'un kızı Klymene ile evlenir. Kendisine destek olan tanrılarını unutmayan Zeus, Denizlerin Tanrısı olarak Poseidon'u belirlerken; Yeraltı Dünyası'nı ise Hades'e teslim eder. Bu savaşta kendisine karşı gelen tanrılardan Atlas, dünyanın sonunda gökyüzünü başı ve kollarıyla tutmakla cezalandırılır. Prometheus, Zeus tarafından zincirlerle bağlanmış bir şekilde kendi boyundan iki misli uzunluktaki bir sütuna bağlanmıştır. Zeus tarafından üzerine salınan bir kartal, Prometheus'un ciğerini yer fakat ciğer kendini sürekli yeniler.

Yunan mitolojisinde görüldüğü üzere tanrıların oluşması ve ardından evrenin yaratılması; daha doğrusu yaratılan bu tanrıların kendi paylarına düşeni alması, tanrı ardılları arasındaki mücadele sonucunda oluşmaktadır. Burada baba-oğul ardılığı çerçevesinde ölümsüzlerin ve ölümlülerin hâkim olma mücadelesi görülmektedir. Mezopotamya ve Anadolu'da da görülen bu mücadele kültürler arası etkileşimi işaret ediyor olabilir. Kültürler arası etkileşim, beşinci bölümde ele alınacağı için burada konunun ayrıntılarına girmeyeceğiz. Yunanlılar'ın evreni bir bütün içerisinde kavrayamamalarının en açık göstergesi, evrendeki her şeyin bir tanrı tarafından kontrol ediliyor olmasına duyulan inançtır. Evrendeki en ufak soyut kavramın bile Yunan mitolojisinde bir tanrısı vardır; örneğin, ölümlü bir kimsenin kaderini tayin eden tanrıçalar (Moirai) kendi aralarında bile üçe ayrılmaktadır. Bunlardan ilki

insanın hayat ipliğini dokurken; ikincisi hayat ipliğinin ne kadar uzunlukta olması gerektiğine karar verirdi. Bu tanrıçalardan en sonuncusu ise, kişinin ölme vakti geldiğinde hayat ipliğini keserdi. Onun dışında, Yunanlıların tasavvur ettikleri dolayısıyla Hesiodos'un yansıttığı tanrıları insanlardan ayırmak neredeyse imkansızdır. Tanrıların olaylar karşısında takındıkları tavır, en ufak duygu yansımaları bile insanlarınki ile birebir aynıdır.

4.1.2 Antik Yunan Kültüründe İnsan

Yunan mitolojisinde insanın yaratılması söz konusu olduğu zaman tek bir anlatımdan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Öte yandan, insanın yaratılışı hususunda en erken düşünceleri veren tanrıların yaratılışında olduğu gibi yine Hesiodos'tur. Hesiodos, "İşler ve Günler" şeklinde tercüme edilen *Erga Kai Hemera*'si ile Theogonia'sında insanlığın yaratılışını titan olan Prometheus'a bağlar.²⁴⁷ Anlatıya göre ölümsüz tanrılar ve ölümlü insanlar bilinmeyen bir nedenle Mekone'de yollarını ayırmaya karar verir. Bu esnada Prometheus, tanrılar ve insanların arasında pay edilmek üzere masaya kocaman bir öküz koyar. Öküzün bir yarısı yağlı etler ve bağırsaklardan oluşurken; diğer yarısında ise kemikler vardır ve kalın derinin altındaki beyaz etler, yağların altına saklanmıştır. Erken çağlardan itibaren insanların hamisi olan Prometheus²⁴⁸, Zeus'u kandırmak amacındadır. Tanrıların payını seçecek olan Zeus, yağla örtülen kemikleri seçer. Kemikleri gören Zeus çok sinirlenir ve insanların yararına olan ateşi onlardan esirger.

Bunun üzerine başka bir plan yapan Prometheus, parıldayan ateşi saklayıp çalar. Sakladığı ateşin insanların arasında parıldadığını gören Zeus, insanların üzerine bir sıkıntı salmak için kadını yaratır. Şimdiye kadar güzel bir hayat süren

²⁴⁷ Bkz. Hesiodos, , *İ.G.*, 2012, 46-105. Satırlar ve *Theo.*, 2012, 536-615. Satırlar.

²⁴⁸ March, *a.g.e.*, s. 135.

insanlar için hayatlarının geri kalanı çok farklı olacaktır. İşler ve Günler'de kadının yaratılışı ayrıntılı olarak şu şekilde anlatılır²⁴⁹:

"... Ardından ünlü Hephaistios'u çağırdı. Ona dedi ki "biraz toprakla suyu karıştır. İçinde insan sesi ve kuvveti olsun, öyle bir şey olsun ki yüzü tanrıçalara, vücudu genç kızlara benzesin." Sonra Athena'ya "ona işlemeyi ve renkli kumaşlar dokumayı öğret." Aphrodite'ye "onu büyülerinle sarmala. İçinde istekler ve arzular kalsın". Yüz gözlü devi öldürmüş olan Hermeias'a "içinde bir köpek kalbi ve tilki huyu olsun." Hepsi de Zeus'un söylediklerini yaptılar. Topal koca Hephaistios topraktan bir insan yarattı..."

Metne göre,²⁵⁰ Zeus'un emriyle yaratılan kadının beline Athena süslü kuşaklar sarar; diğer tanrıçalar altın kolyeler takarlar. Horalar ise saçlarına baharda doğan çiçeklerden koyarlar; Hermeias, kızın kalbine yalanları sokar. Sonra Zeus; kutunun içine bir ses koydu, kadının adı, anlamı 'tüm tanrıların hediyesi' olan Pandora olmuştu. Burada üzerinde durulması gereken nokta Hesiodos'un kadınlara karşı bakış açısının olumsuz olmasıdır. Kadın her ne kadar fiziksel olarak güzelse de bir köpek kalbine sahiptir ve huyu da tilkininkine benzemektedir. Bunun dışında bir de kalbi yalanlarla doludur. Ayrıca, Athenaya verilen '*ona işlemeyi ve renkli kumaşlar dokumayı öğret*' emri, dokumacılığın Yunan kadınlarının en önemli görevlerinden biri olduğu gerçeğinin ispatı olarak değerlendirilebilir. Hesiodos'un kadınlara bakış açısındaki bu önyargı, metnin ilerleyen kısımlarında kendini iyice göstermektedir. Hesiodos, burada da kadınların bir şey söylemekteki niyetinin erkeğin ambarına girmek olduğunu ve bir kadınla bir hırsıza güvenmek arasında hiç bir fark olmadığını söyler.

Hesiodos'un anlatımına göre, giydirilip süslenen Pandora, Zeus'un emriyle Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a gönderilir. Kardeşi tarafından uyarılan Epimetheus, Pandora'nın güzelliğine aldanarak onunla evlenmiştir. Yanında çeyiz olarak bir kutu getiren kadın, bu kutunun kapağını açınca insanlara acıları ve dertleri sunar. Bundan önce insanlar sıkıntı ve hastalık nedir bilmeden yaşarlardı, fakat

²⁴⁹ Hesiodos, *İ.G.*, 2012, 61-70. Satırlar.

²⁵⁰ Hesiodos, *İ.G.*, 2012, 373-375. Satırlar.

'kadın adı verilen uğursuz soy' insanların en büyük derdi oldu. Kadınlar fakirliğe katlanmasını bilmeden her zaman bolluk içinde yaşamak isterler aynı zamanda iyiliğe karşı kötülük yaparlar. Burada tek teselli verici nokta, Pandora'nın kutusunda sadece umudun kalmasıdır, bu da zaten Zeus'un isteğidir. Kadının yaratılması hususunda dikkate değer başka bir nokta ise Yunanlıların ilk önce erkeklerin, ardından ise kadınların yaratıldığını düşünmesidir. En azından Hesiodos böyle düşünmüş olmalıdır. M. Eliade'nin bu noktada değerlendirmesi ilginçtir. Ona göre²⁵¹, Prometheus'un burada bir hayvanın etini sunması antik dönemlerden beri devam eden otobur beslenme şeklinin bu noktada değiştiğinin göstergesidir. Devamında Eliade, otobur beslenme sisteminde etin tanrılara sunulacak saygının en yüksek ifadesi olduğunu belirtir. Hesiodos'un burada insanların hamisi konumunda olan Prometheus'u her şeyin suçlusu olarak lanse ettiğini söylemek mümkündür. İlk başta Zeus'u kandırmaya çalışmış ardından ateşi çalmıştır. Zeus ise bunların karşılığında ceza olarak kadını yaratmış dolayısıyla kötülüğün ve felaketin dünyaya yayılmasına neden olmuştur.

Hesiodos²⁵², İşler ve Günler'de beş insan soyundan bahsetmektedir. Bu soyların her birine bir metalin adı verilmiştir. Yapılan bu isimlendirmeden de anlaşıldığına göre; metaller değerliden daha az değerliye doğru gitmektedir, buna paralel olarak da insan soylarının her biri bir öncekinden daha kötüdür. İnsan soylarının ilki Altın Soy'dur. Hesiodos'un ifadesine göre, bu devrin insanları altından yaratılmıştır, tanrılar gibi dertsiz tasasız yaşayan bu insanlar acı çekmezler ve yaşlanmazlardı. Dünyada her şey insanlara aitti ve bu insanlarda bunun keyfini sürüyorlardı. Öldükleri zaman Zeus'un emriyle iyi bir cine dönüşen Altın Soy insanları, toprakları ve diğer insanları korurlardı. Güzel ünleri olan bu devrin insanlarından sonra Gümüş Soy yaratıldı. Vücut ve akılca kendilerinden önce gelenlerden çok farklı olan bu insanlar, yüz sene boyunca çocuk kalıyorlardı. Büyüdükleri zaman ise rahat durmadıkları için başları belaya giriyordu. Tanrılara saygı göstermeyen ve tapınaklara uğramayan Gümüş Soy insanları, tanrılarını kızdırmış dolayısıyla yeraltındaki cinlere dönüştüler.

²⁵¹ Eliade, *D.İ.D.T.*, 2003, s. 313.

²⁵² Hesiodos, *İ.G.*, 2012, 109 ve 201 Satırlar.

Hesiodos, insan soylarının üçüncüsü olan Tunç Soyu insanlarını çok kuvvetli ve korkunç olarak tasvir etmektedir. Bu insanların tek bildikleri diğer insanları öldürmektir, taş yürekli bu adamlar yemek dahi yemezlerdi. Silahları da evleri gibi tunçtan olan bu insanlar kimse tarafından yenilemiyordu. Savaş ve öldürmeye son derece düşkün olan bu soyun insanları kendi kendilerini yok ederek öteki yaşama gitmişlerdir. Yarı Kahramanlar Soyu olarak adlandırılabilen dördüncü soyda insanlar verimli, cesur ve dürüsttür. Troya Savaşı gibi dönemin zorlu savaşlarında çarpışanlar bu soyun insanlarıdır. Bu insanlar, Zeus tarafından dünyanın kapılarında mutlu ve ölümsüz bir yaşamla ödüllendirildiler. Derin Okeanos'un altında Toprak bu insanlara yılda üç defa ürün verir.

Soyların en sonuncusu ve Hesiodos'un içinde bulunmaktan pişmanlık duyduğu soy olan Demir Soyu'dur. Bu soyun insanları sabahları çalışırken akşamları ise üzülürler. Tanrıların kendilerine sıkıntılar arasından elde ettikleri ufak tefek zevklerle avunurlar. Bundan sonra yazarın öngörüsüne göre işlerin daha da kötüleşeceği Beyaz Saçlılar Soyu gelecektir. O zaman babalar ve oğullar birbirlerine benzemeyecek, misafir ve dostluk ilişkisi sona erecektir. Tanrı sevgisi nedir bilmeyen bu insanlar, ebeveynleri yaşlandıkları zaman onları hemen sokağa atacaktırlar. İyiliğin gözlerinde hiçbir değeri olmayan bu insanlar için kötüler ve adil olmayanlar saygıya değer olanlardır. Yalan söyleyerek yeminlerini bozan bu insanlar her zaman iyilere saldıracaktırlar.

Hesiodos'un insanlık çağlarını birbirinden daha değersiz metallere adlandırarak ele alması insanların nasıl bir geçmişten düşüş yaşayarak bugüne geldiğini gösteriyor olabilir. Powell'in²⁵³ bu konu hakkında değerlendirmesi ilginçtir; "*Şiirde anlatılan insanlar arasındaki bu ayrım, Yunanistan'da meydana gelen radikal, sosyal ve ekonomik değişimi/düşüşü gözler önüne sermektedir*". Yazarın bahsettiği değişim ise toprağın grup hakimiyetinden çıkarak kişisel mülkiyete geçmesiyle beraber gelmiştir; fakir halk toprağını kaybetmek suretiyle kölelik statüsüne düşmüştür ve ardından Sicilya, İtalya gibi yerlere göç ederek ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Yine Powell'in ifadesine göre, Uluslararası zeytin ve

²⁵³ B. Barry Powell, *Classical Myth*, Pearson Education, London 2009, s.125.

şarap ihracatının hızla artması, paranın kullanılmaya başlaması ve ticarete bağlı olarak sosyal hiyerarşi değişmeye başlamıştır. Yazının icadı ise Yunan tarihinde bomba etkisi yaratmış, Yunan hayatı sonsuza kadar değişmiştir.

4.1.3 Herakles'in On İki İşi

Yunan mitolojisinin en tanınan simalarından biri olan Herakles, insanüstü bir kuvvete, cesaret ve dayanıklılığa sahiptir. Kahramanlıkları sayesinde birçok canavar öldüren Herakles çileli bir hayat sürmüştür. Babası Zeus olan Herakles'in annesi bir ölümlü olan Alkmene idi, fakat Herakles yaptığı hizmetler sonucunda ölümsüzlük ile ödüllendirilmiştir.²⁵⁴ Herakles, doğumundan itibaren gerekli bütün becerileri kazanması için uzmanlar tarafından eğitilmiştir. Kahramanın atıldığı ilk serüven Kithairon Dağı'nın hayvan sürülerine musallat olan korkunç aslanın öldürülmesidir. Elli gün boyunca aslanı öldürmek için uğraşan Herakles, başarılı olduğu zaman ödül olarak Megara ile evlendirilir. İlk başlarda mutlu olan çiftin birçok çocuğu olmuştur, fakat Zeus'un kıskanç karısı Hera bu çifte rahat vermemiş ve en sonunda Herakles çılına dönerek kendi karısı ve çocuklarını öldürmüştür.²⁵⁵ Herakles'in kendi çocuklarını öldürmesi yüzünden her yıl geleneksel olarak festival düzenlenmektedir.²⁵⁶

Aradan geçen zaman sonunda üzüntü ve pişmanlık duyan Herakles, suçlarından arınmak için kehanete uyarak Argolis Kralı Eurystheus'a hizmet etmeye karar verir. Herakles, eğer kralın kendisine buyurduğu bütün işleri yerine getirirse ölümsüzlüğe kavuşacaktır. Argolis Kralı'nın buyurduğu işler ise Herakles'in on iki işini oluşturur. Diğer taraftan, Herakles'in işlerine dair herhangi büyük bir destan

²⁵⁴ March, *a.g.e.*, s. 189.

²⁵⁵ March, *a.g.e.*, s. 194.

²⁵⁶ Robert Graves, *Yunan Mitleri; Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2012, s. 619.

günümüze ulaşmamıştır.²⁵⁷ Herakles'in bu görevleri yerine getirirken neler hissettiği Odysseia'da anlatılmaktadır:

"...Gözleriyle görür görmez hemen tanıdı Herakles beni (Odysseus), şu kanatlı sözleri söyledi içini çeke çeke:

- Çok kurnaz Odysseus,..., sen de mi kara bahtı sürüklersin, sen de mi, bir vaktiyle güneşin altında benim sürüklediğim gibi? Ben Kronos'un torunu ve Zeus'un oğluyken ne sonsuz acılar çektim gene de, bir düşün, benden çok aşağı bir adama köle olmuştum, buyururdu bana o hiç olmayacak işler.." ²⁵⁸

Herakles'in on iki işinden²⁵⁹ ilk altısı Mykene'den çok uzak yerlerde gerçekleşmişse de kalan altısı uzak noktalarda gerçekleşmiş, hatta Herakles, ölümler diyarına inmiştir. Herakles'e ilk olarak Nemea Aslanı'nı öldürme ve postunu Eurystheus'a götürme görevi verilmiştir.²⁶⁰ Derisine silahın dahi işlemediği bu aslanın ebeveynleri de kendisi gibi dehşetli varlıklardır. Hera tarafından Herakles'e kötülük olsun diye beslenen aslan, bulunduğu yerdeki insan ve hayvanlara da zarar vermektedir. Herakles, aslanla karşılaştığı zaman onu silahla öldüremeyeceğini anlar ve onu boğazından yakalayarak boğar. Öldürdüğü aslanı efendisine götüren Herakles, postu aslanın kendi pençeleriyle keser ve kendi üzerine giyer. March'ın belirttiğine göre²⁶¹ Aslan Takımyıldızı, Herakles'in bu ilk başarısının bir nişanesi olarak babası Zeus tarafından yaratılır. Herakles'in ikinci işi yine Hera tarafından beslenen Lena Ejderi'nin öldürülmesiydi.²⁶² Zehirli ve çok başlı olan bu su yılanı, Argos'un güneyindeki bataklıkta yaşar ve çevredeki hayvan sürülerini avlardı. Herakles ile yılan karşılaştıkları zaman, Herakles elindeki gürzü ile yılanın başını

²⁵⁷ March, *a.g.e.*, s. 190.

²⁵⁸ Homeros, *Odysseia*, Çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2013, 11. bölüm, 615-623. satırlar.

²⁵⁹ Herakles'in on kişi işininin tamamı March'ın *Klasik Mitler* adlı eserinden alınmıştır, s. 195- 212. Ayrıca Herakles'in on iki işi hk. ayrıntılar için bkz. Graves, *a.g.e.*, s. 619-684.

²⁶⁰ Graves, kralın, her biri yılın bir mevsimini simgeleyen bir hayvanla yaptığı dövüş, kralın taç giyme töreninin önemli bir parçası olduğunu ifade etmektedir./ Graves, *a.g.e.*, s. 625.

²⁶¹ March, *a.g.e.*, s. 197.

²⁶² Bu ejder hakkında yapılan tartışmalar için bkz. Graves, *a.g.e.*, s. 629-630.

ezince ezdiği yerden iki kafa daha çıktığını fark eder. İşin kötü tarafı yılanı yardım eden bir yengeç de bu esnada Herakles'in ayaklarını kısırmaktadır. Herakles, bu işin altından yeğeni İolaos'un yardımıyla kalkar; Herakles, yılanın hangi başını ezerse yeğeni orayı dağlayarak yeni bir başın çıkmasına engel olur. Böylece ejderin hakkından gelen ikili, ejderi yararlar ve Herakles okunu yılanın kanına dokundurup ileride kullanır. Fakat aynı zehir ilerde Herakles'in ölümüne sebep olacaktır.²⁶³

Herakles'in üçüncü işi ise kendi dayanıklılığını ölçmeye yöneliktir: Kyreneis Dağı'nda yaşayan altın boynuzlu geyiği canlı olarak ülkesine getirmektir.²⁶⁴ Bu görevini de başarı ile ifa eden kahraman, geyiği omuzlarında Eurystheus'a getirir. Bundan sonraki görevde ise Erymanthos Dağı'nda yaşayan vahşi yaban domuzunun canlı olarak ele geçirilmesi gerekiyordu. Herakles, burada da diğer üç görevinde olduğu gibi başarıya ulaşır.

Beşinci görevin ne kahramanlıkla ne de dayanıklılıkla bir alakası vardır; bu görev, Peloponnesos'ta kral olan Augenias'ın ahırında yıllardır birikmiş olan pislikleri bir günde temizlemektir.²⁶⁵ Görevin başarı ile bitirilemeyeceğini düşünen kral, Herakles'in eğer görevi başarı ile yerine getirirse kralın sürüsünün onda birini alma teklifini kabul eder. Herakles, ahırın duvarlarına iki büyük delik açar ve bölgenin iki büyük nehrini ahıra doğru çevirmek suretiyle pislikleri temizler. Fakat kral verdiği sözü tutmamakla kalmaz, bir de üstüne Herakles'i sürgün eder.

Herakles, bir sonraki görevinde Stymphalos Gölü çevresindeki ağaçlarda oturan ve sayıları çok fazla olan kuşları oradan uzaklaştırır. Bu kuşların gagaları ve pençeleri çeliktendir, ayrıca insan yiyecek kadar da vahşidirler. Tanrıça Athena tarafından kendisine verilen bronz bir çingirakla gürültü yaparak kuşları havalandıran

²⁶³ March, *a.g.e.*, s. 198.

²⁶⁴ Geyiğin kovalanması, bilgeliğin kovalanmasına anlamına gelmektedir. Geyiğe zarar vermeden canlı olarak götürülmesi de bu kanıtlar niteliktedir/ Graves, *a.g.e.*, s. 634.

²⁶⁵ Graves'in bu konudaki tespiti ilginçtir. Kendisi ahırın bu kadar kirli olmasının, Yunanlı çiftçilerin gübreyi tarımda kullanmadıklarına işaret ettiğini belirtir. Ayrıca ilave eder, eğer böyle bir durum söz konusu olsa idi Hesiodos'un tarımın nasıl yapılacağına dair ayrıntılı bilgi verdiği İşler ve Günler'de buna değineceğini söyler/ Graves, *a.g.e.*, s. 641.

kahraman, ardından da zehirli okları ile onları öldürür.²⁶⁶ Bundan sonraki görevinde Herakles, Yunanistan'dan ayrılıp Girit'e gitmek zorunda kalır. Burada yapması gereken Poseidon tarafından Girit Kralı Minos'a gönderilmiş olan beyaz boğayı canlı olarak yakalamaktır. Minotauros adı verilen boğa, Minos'un karısı ve boğanın çocuğuydu. Ekinleri kökünden söken ve duvarları yıkan bu boğa, vahşi doğası sonucu Herakles'i bir hayli zorlamış fakat sonunda canlı olarak ele geçirilmiş ve Eurystheus'a götürülmüştür. Trakya Ülkesi'ne gitmek Herakles'in sekizinci görevidir. March'ın ifadesine göre²⁶⁷ Yunanlılar, Trakya Ülkesi'ni her zaman acımasız ve barbar olarak gördükleri için Trakya'nın konu edildiği mitlerde her zaman şiddet ve kan görmek mümkündür. Savaş Tanrısı Ares'in oğlu, Trakya kabilelerinden birinin kralıdır ve kralın dört atı insan etiyle beslenmektedir. Herakles'in görevi ise bu vahşi atları yakalayarak Eurystheus'a götürmektir. Kendi sahiplerini atlara yediren Herakles, atların insan yeme özelliklerine son verdikten sonra onları, Yunanistan'a götürmüştür. Herakles, dokuzuncu görevi için yine ülkesini terk ederek doğuya; Karadeniz'in güney sahillerine gitmek zorundaydı. Burada yaşayan Amazon savaşçılarının kraliçesi, otoritesinin göstergesi olarak beline bir kuşak takıyordu. Eurystheus'un kızı ise bu kuşağı istemişti.

Herakles, kendisine verilen görevi layıkıyla yerine getirdikten sonra onuncu görevi için Erytheia'ya gider. Herakles'in güneşin battığı bu yerde yaşayan Geryoneus'un sığırlarını Eurystheus'a götürmesi gerekiyordu. Çetin bir mücadelenin ardından muvaffak olan Herakles, sığırları Eurystheus'a götürür. Herakles'in on birinci görevi gereği dünyanın uzak bölgelerine giderek Hesperidlerin bahçesinden altın elmaları alması gerekiyordu. Şarkı söyleyen periler topluluğu olan Hesperidlerin bahçesinde Tanrıça Gaia'nın Zeus ile Hera'ya düğün hediyesi olarak verdiği altın elmalar yetişiyordu. Herakles, diğer görevlerinde de olduğu gibi bu görevine giderken de birçok kahramanlık yapmıştır. Kafkas Dağları'ndan geçerken Zeus tarafından ateşi çaldığı için cezalandırılan Prometheus'u görür, karaciğeri karga tarafından didiklenen Tanrı, her gün aynı eziyete maruz kalmaktadır. Herakles,

²⁶⁶ Graves'e göre burada kuşlar, zehir saçan iblisleri simgelemektedir. Çünkü iblisler Herakles'inki gibi çingiraklarla kovalanmaktadır/ Graves, *a.g.e.*, s. 644.

²⁶⁷ March, *a.g.e.*, s. 203.

zehirli oklarıyla kartalı vurarak Prometheus'u bu eziyetten kurtarır; Tanrı, Herakles'in neyin peşinde olduğunu öğrenince bu işi Atlas'ın kolaylıkla yapabileceğini söyler. Gidip Atlas'ı bulan Herakles, eğer altın elmaları onun için alırsa bundan sonra göğü onun adına taşıyacağını söyler. Teklif karşısında sabırsızlanan Tanrı yükünü bırakıp elmaları almaya gider. Döndüğünde ise Herakles, Atlas'a yumuşak bir yastık vererek göğü kısa bir süre için tutmasını ister; isteği kabul eden Atlas, iyi niyetinin kurbanı olur ve elmaları alan Herakles derhal oradan uzaklaşır.

Herakles, en son ve en zor görevi için en uzak yere, yeraltına inmek zorundadır. Buradaki görevi ise yeraltı dünyasının kapısında bekçilik yapan, içeri girenlerin dışarı çıkmasına engel olan çok başlı köpek Kerberos'u yakalamaktır. Bu bekçi köpek içeriden çıkmaya çalışanları yutuyordu. Bu zorlu görevde Herakles'in yanında ruhları yeraltına götüren Tanrı Hermes vardı, görev derin ve kasvetli bir mağara yoluyla başlar. Buradan Hades'e inen Herakles, burada çeşitli kapılardan geçer. En sonunda buranın efendisi olan Hades'le karşılaşan Herakles, Kerberos'u kısa bir süreliğine yeryüzüne çıkarmak için müsaade alır. Çok başlı köpeğin tepinip durması ve hırlaması eşliğinde Eurystheus'un huzuruna çıkılır ve Eurystheus, diğer bütün görevlerde olduğu gibi bu korkunç hayvanı görünce yaptırdığı büyük küpüne saklanır. Son görevini de başarıyla yerine getiren Herakles'in, köpeği ait olduğu yere göndermesinden sonra Eurystheus'a olan borcu bitmiş olur.

4.1.4 Bir Diğer Tufan Hikayesi

Tufan hikâyesinin anlatılmadığı din ve kültür neredeyse yok gibidir, Antik Çağ'ın popüler konularından biri olan tufan hadisesi, Yunan mitolojisinde de kendisine yer edinmiştir. Fakat Mezopotamya veya Anadolu'da söz konusu olduğu gibi Yunanlıların tufana ait hikâyelerinin tam versiyonu elimizde mevcut değildir. Her ne kadar Ovidius²⁶⁸ ve Apollodorus, Roma Dönemi'nde tufan hikâyeleri kaleme aldıysa da bunların temelde erken dönemde kaybolan Yunan geleneklerine bağlı

²⁶⁸ Ovidius M.Ö 45- M.S 17 "Metamorphoses" (Dönüşümler) de anlatılmaktadır.

kalınarak yazıldığı düşünölmektedir.²⁶⁹ Yunan geleneğinde tufanın nedeni, temelde insanların ahlakî yönden yozlaşması ve gün geçtikçe daha da günahkâr hale gelmeleridir. Fakat bu iki anlatım, birbirinden ufak bir noktada ayrılır: anlatımlardan birine göre Lykaon²⁷⁰, bir çocuğun pişirilmiş etini Zeus'a ikram ederek tanrıyı kandırmaya çalışır. Buna çok sinirlenen Zeus, kral ve ailesini yıldırımlarıyla çarpar ve Lykaon'u bir kurda çevirir. Anlatının diğere versiyonuna göre ise Zeus'a katledilmiş bir çocuğun etini yedirenler kralın oğullarıdır, Zeus'u tufan göndermeye iten neden de budur.²⁷¹

Anlatıya göre²⁷², insanların yozlaşmışlığını görmek isteyen Zeus, kılık değıştirerek insanların arasına karışır. İnsanlar ona kurbanlar sunarken Arkadia Kralı, tuttuğı bir kölenin boğazını keser. Zeus, bu durum karşısında çılgına döner, kralın sarayını başına yıkarken onu da bir kurda dönüştürür ve insanlara hak ettikleri cezaları vereceğıne dair kendi kendine yemin eder. Zeus'un bütün insanları yok etme kararı tanrılar meclisinde tartışma konusu olur, insanlar olmadan kendilerine kim kurban sunacaktır? Zeus, onlara endişelenmemeleri gerektiğini söyleyerek bu insanlardan sonra mükemmel bir soy yaratacağına söz verir.

Anlatının devamında, tanrılar meclisinde alınan kararın insanlar arasında en adil olanı, kendini tanrıya en fazla adanmış olanı Deukalion'a haber verilışı anlatılır. Deukalion, Prometheus'un oğludur ve ona haberi veren de yine babasıdır. Prometheus, Deukalion'a gelecek felaketten kaçabilmesi için büyükce bir gemi yapmasını, bunu yiyeceklerle doldurmasını ve karısı Pandora'nın kızı Pyrrha'yı da yanına almasını söyler. Anlaşılan tufan artık başlamıştır, kara bulutlar gökyüzünü sarmıştır. Dokuz gün dokuz gece süren yağmurların ardından gökten aşağı bakan Zeus, suların arasında canlı kalan iki insan görünce yağmurları durdurur. Deukalion, en sonunda kuru toprağı görünce karısına dönerek göz yaşları içerisinde sorar:

²⁶⁹ Powell, *a.g.e.*, s. 128.

²⁷⁰ Peloponnes'te bulunan Arkadia'nın eski krallarından biridir/ Powell, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁷¹ March, *a.g.e.*, s. 138.

²⁷² Tufan mitinin Ovidius tarafından yazılan bu versiyonu Powell, *a.g.e.*, s. 128-131; March, *a.g.e.*, s. 138-139'dan alınmıştır.

hayatta kalan sadece ikimizken, hayatın devamını güven içerisinde nasıl sağlayacağız?

Destan çiftin kafalarını kurcalayan bu soruna cevap bulmak için Themis'e danışmak üzere gitmeleriyle devam eder. Themis ise onlara başlarını örtmelerini, giysilerini tutan kemeri çözmelerini ve büyükannelerinin kemiklerini arkalarına atmalarını söyler. Tanrının sözlerini garipseyen çift bir an düşünür. Büyükanne kimdir? ve kemikleri nerededir? Bu sözleri kendilerince yorumlamaya çalıştıkları anlaşılabilir çift en sonunda mantığı kavramış olmalıdır. Büyükanne Toprak yani Gaia'dır. Gaia, insanların yanı sıra ilk büyük tanrıların da annesi dolayısıyla büyükannedir. Büyükanne, Toprak/Gaia ise onun bağrından koparılan taşlar onun kemikleri sayılmaz mıydı?²⁷³ Bundan sonra çift yerden aldıkları taşları, omuzlarından arkaya doğru atmaya başladılar, taşlar toprağa düştükten sonra yavaş yavaş yumuşarak insan şekli alıyordu. Ne ilginçtir ki Deukalion'un attığı taşlar erkeğe dönüşürken, Pyrrha'nın attığı taşlar da kadına dönüşüyordu. Toprağın kendisi ise hayvanları doğurdu ve onlar da buradan çoğalmaya başladı. Böylece insanlar ile hayvanlar yeniden türediler ve dünyayı doldurdular.

Çiftin kendi çocukları da olur. Bunlar arasından en önemlisi oğulları *Hellen*'dir ve o bütün Yunan soyuna adını veren o'dur. Hellen'in ise üç oğlu olur: Aiolos, Doros ve Ksuthos. Yunan halkının dört ana kolu ise bu üç çocuktan türemiştir: Aiolos Aiolların, Doros Dorların ve Ksuthos'un iki oğlu olan İon İonların, Akhaios ise Akhaların atasıdır.²⁷⁴ Görüldüğü üzere yozlaşmış bir insan soyunun su vesilesi ile temizlenmesiyle yeni bir soy yaratılmıştır. Öte yandan burada dikkat çeken başka bir nokta ise tufandan kurtulan "temiz insanlardan" Yunan soyunun çıkmasıdır. Hellen toplumu direk olarak Deukalion ve Pyrrha'nın oğlu *Hellen*'den gelmektedir, diğer toplulukların her bir atası ise *Hellen*'in çocuklarıdır. Topluların kendi meşruiyetlerini sağlam bir zemine oturtmak için mitleri kullandıkları herkesçe bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla, Yunanlılar ve daha sonra anlatıyı kaleme alan Ovidius tufan mitini bu amaç doğrultusunda kullanmış olabilir.

²⁷³ Derman Bayladı, *Uygarlıklar Kavşağında Anadolu*, Say Yayınları, İstanbul 1996, s.40.

²⁷⁴ Powell, *a.g.e.*, s. 131.

Troyalılar ve Spartalılar arasında yıllarca süren savaşı bitirmek için inşa edilen tahtı atı ile meşhur Troya Savaşı, Yunan mitolojisinde kendisine yer bulmuştur. Tarihsel gerçekliklerin farklı bir dille yansıtıldığı destan, aşağıdaki bölümde ele alınmıştır.

4.1.5 Paris ve Helen: Troya Savaşı

Antik çağlarda, sekiz uzun epik şiirden oluşan bir döngüde baştan sona Troya Savaşı anlatılmaktadır, bu anlatılardan sadece Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* Destanları günümüze ulaşabilmiştir. Birbirini tamamlar nitelikteki bu iki destandan ilki olan *İlyada*'da, savaşın onuncu yılından başlamak üzere elli günlük bir süre anlatılırken; *Odysseia*'da ise savaşın bitmesinden sonraki on yıllık dönem anlatılmaktadır.²⁷⁵ Homeros dışında bu döngüye katkıda bulunan şairler de yok değildir.²⁷⁶

Mitlerin altında tarihsel gerçeklikler olabileceği gerçeğine yukarıda değinilmişti. Buradan hareket eden Heinrich Schliemann, arkeolojinin de gücünü olarak Hisarlık Höyüğü'nde kazılar yapmış; höyüğün çeşitli katmanlarında M.Ö 1200-1100 yıllarına tarihlenebilecek şiddetli bir tahribatın izlerine rastlanmıştır. Ayrıca katmanlar arasında yangın izleri ve insan kemikleri de bulunmuştur.²⁷⁷

Küçük Asya'nın kuzeybatı köşesindeki Çanakkale Boğazı'nın²⁷⁸ güney ağzının birkaç kilometre doğusunda bulunan ve dönemin zengin şehirlerinden biri olan Troya, destanlarda da önemli bir savaş alanı olarak kullanılmaktadır.²⁷⁹ Temel

²⁷⁵ Homeros, *Odysseia*, Çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2013.

²⁷⁶ *Kypria Destanı*, İlyada öncesi dönemi kapsarken; *Aithiopsis*, *Küçük İlyada* ve *Troya'nın Yağması Destanları* daha sonraki olayları anlatmaktadır/ March, *a.g.e.*, s. 289.

²⁷⁷ March, *a.g.e.*, s. 290.

²⁷⁸ Hellespontos/ March, *a.g.e.*, s. 289.

²⁷⁹ March, *a.g.e.*, aynı yer.

olarak bu iki destanda işlenen konu:²⁸⁰ Troya Prensi Paris'in Sparta Kralı Menelaos'un karısı Helene'i kaçırmaması ve bunun üzerine Mykene Kralı Agamemnon öncülüğünde muazzam bir Yunan ordusunun Helene'i geri almak için Troya'ya hareket etmesi; bunun ardından on yıl boyunca süren savaştır.

İlyada Destanı'nda anlatım daha ziyade konuşma şeklindedir ve olaylar farklı bölümlerde farklı kişiler tarafından anlatılmaktadır. Bazı bölümler ise karşılıklı konuşma şeklinde verilmiştir. Destanın çok kısa özetine göre²⁸¹: Miken Kralı Agememnon'un kardeşi ve Troya Kralı Priamos'un oğlu olan Paris, Sparta Kralı Menelaos'un karısı Helene'i kaçıtır. Bunun üzerine Agamemnon; Helen'i kurtarmak için hazırlıklar yapmaya başlar, tüm usta savaşçıları ve tanrıça Thetis'in oğlu Akhilleus'u yanına alarak Troya kentini kuşatır. Tanrıların da katıldığı kuşatmanın on yıl sürdüğü anlaşılmaktadır. Troyalıların tarafını tutan tanrılar Aphrodite, Apollon ve Ares iken; Yunanlıları tutan tanrılar Thetis, Athena, Poseidon ve Hera'dır.

Devam eden bölümde savaşın onuncu yılında Agamemnon önderliğindeki Yunan ordusunun Troya yakınlarında kamp kuruşu anlatılmaktadır. Paris ve Menelaos; Helene için teke tek dövüşmeye karar verirler, geriye kalanlar ise dostluk ve barış yemini edeceklerdir. Tanrılara dualar edilir, kurbanlar kesilir. Düelloyu Paris başlatır, işler hiç de umulduğu gibi gitmez ve Menelaos, tam Paris'i öldürecekken onun kaçıp Troyalıların arasına saklandığı görür. Daha sonra tanrılar işe karışmış olacak ki halkın arasından bir savaşçı çıkıp Menelaos'u öldürür ve ardından savaş başlar. Agamemnon'un savaşçısı Diomedes, Troyalıları hatta Aphrodite'e bile saldırır. Paris'in ağabeyi Hektor, savaştan kaçan kardeşine kızarak ona savaşa geri dönmesini söyler ve bunun üzerine Paris savaşa katılır. Savaş o kadar şiddetlidir ki her yer ölümlerle doludur ve bu ölümler tanınmayacak haldedir. Savaş alanında yakınlarını arayanlar, yakınlarını ancak yüzlerini yıkadıktan sonra tanıyabilmektedir. Çarpışma devam ederken Troyalıları her iki tarafın da ölümlerini gömmesi için ateşkes

²⁸⁰ Destanın tercümesi için; Homeros, *Odyseia*, Çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2013 kullanılmıştır.

²⁸¹ Homeros, *İlyada*, Çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 1993; Homeros, *Odyseia*, Çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2013; Powell, *a.g.e.*, s. 386-539; March, *a.g.e.*, s. 289-379.

talep ederler fakat Yunanlılar casusluk yaparak birkaç Troyalıyı öldürürler. Hektor önderliğindeki Troyalılar, Yunanlıları çekilmeye zorlarlar. Devam eden bölümde Troyalılar, Yunan kampının duvarlarına delik açarak kampa girerler. Yunanlılar, savaşa son vermesi için Akhilleus'tan yardım isterler ve ona zenginlik vaad ederler, fakat o bunu kabul etmez.

Patroklos, Akhilleus'un en sevdiği arkadaşı olarak Troyalıları püskürtür fakat en sonunda öldürülür. Arkadaşının öldürülmesine çok üzülen Akhilleus, gece boyunca ağlar, sabah olduğunda önüne konulan tanrısal silahlara hayır diyemeyerek savaşa geri dönmeye karar verir. Tanrı Hephaistos'un yaptığı görkemli zırhı kuşanan Akhilleus, Troya'nın yolunu tutar. Bir çok kişiyle çarpışan Akhilleus hepsini öldürdükten sonra bu duruma daha fazla seyirci kalamayan Hektor, anne-babasının yalvarmalarına aldıriş etmeden Akhilleus'un karşısına dikilir. Hektor ve Akhilleus'un şehrin etrafında üç tur attıktan sonra savaşmaya karar verdikleri anlaşılıyor. Hektor, Akhilleus ile anlaşmaya varmak istemektedir: eğer ölürse cesedinin babasına teslimini talep eder. Ne yazık ki Hektor'un bu talebi kabul edilmez ve Akhilleus, Hektor'un açıkta kalan tek yerine; boğazına kargısını sokarak onu öldürür.

Akhilleus, Hektor'un aşık kemiğini deler ve buradan geçirdiği deri kayışı atlı arabasına bağlar. Hektor'un başı arabadan sarkacak şekilde tozun toprağın içinde sürükleyerek götürür. Hektor'un cesedi on bir gün boyunca gömülmez. Tanrıların öğüdünü dinleyen Troya Kralı Priamos, Yunan kampına giderek Akhilleus'u bulur. Dizlerine kapandığı Akhilleus'a yaşadığı acıları anlatır ve ondan oğlunu ister. Burada Akhilleus'un krala çok iyi muamale ettiği anlaşılıyor çünkü ona yemek yedirmiş ve kalacak döşek vermiştir. Bunun dışında gerekli cenaze işlemlerinin yapılabilmesi için ateşkes ilan eder. Sabah olduğunda ise kral, oğlunun cesediyle birlikte Troya'nın kapısında belirmiştir. *İlyada Destanı*'nın son kısmı Hektor'un cenazesinin yakılması, kemiklerinin altın bir kutuya konarak gömülüğü ile devam eden cenaze töreninin anlatılışıyla son bulmaktadır.

A.Erhat'a göre²⁸² *İlyada*'da kullanılan düz anlatım, *Odysseia*'da kullanılmamıştır, destan beş ayrı destan parçasının bir araya gelmesinden oluşmuştur. Troyalı Hektor'un ölümünden sonra; Troya, Yunanlıların eline düşecek gibi görünse de Amazon ordularının Troya'ya yardıma gelmesiyle morallar yükselmiştir. Fakat bu ordunun komutanı da Akhilleus tarafından öldürülür. Destandan Akhilleus'un bu komutana aşık olduğu anlaşılmaktadır. Bu kısımdan sonra Troya'ya yeni müttefiklerin geldiğinden bahsedilmektedir. Etiyopyalılar, büyük bir cesaretle savaş meydanına inmiş ve Patraklos'un ölümünden sonra Akhilleus'un en yakın arkadaşı olan Antilokhos'u öldürmüşlerdir. *İlyada* da olduğu gibi yine kin ve nefretle dolduğu anlaşılan Akhilleus, intikam için harekete geçer. Ardından, Etiyopyalıların başında bulunan Menon'u öldürür.

Anlatının devamında, Menon'u öldüren Akhilleus'un gururla Troya kapılarından birinden girerken Paris tarafından atılan bir okla ölümcül olarak yaralandığı ve ardından öldüğü anlatılmaktadır. Destanda²⁸³, Akhilleus'un cenaze töreninin nasıl yapıldığına da yer verilmiştir. Homeros'a göre Akhilleus, ölümünden sonra yeraltı dünyasına inmiş ve burada gölge gibi bir varlık olarak yaşamına devam etmiştir. Geride kalanlar Akhilleus için muhteşem oyunlar düzenlemişlerdir, aynı zamanda ondan kalan zırh ve silahlar için uzun bir mücadele yaşanmıştır. Bu mücadeleyi kazananın Odysseus olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra Yunanlıların başına Odysseus geçmiştir. Diğer taraftan, Troyalıların yardımına son bir müttefikleri yetiştirmiş ve birçok Yunanlı onlar sayesinde öldürülmüştür.

Troya'yı ele geçirmek için planlar yapan Yunanlıların amacı bir şekilde şehre girebilmektir. Bunun için kurnazlık yapan Odysseus, günümüze kadar gelen en meşhur savaş taktiği olan tahta atı yaptırır. Yunanlılar tarafından yapılan atın içine Odysseus'un emri ile askerler yerleştirilir ve at Troya kapılarının dışında bırakılır. Yunanlıların ise oradan ayrılıyormuş gibi yaparak saklandıkları anlaşılmaktadır. Savaşın bittiğini düşünen Troyalılar, hediye olarak algıladıkları atı içeri alarak şenlik yapmaya başlarlar. Gece karanlık çöküp Troyalılar uykuya dalınca, atın içinde

²⁸² Homeros, *Odysseia* kitabının Azra Erhat tarafından yazılan önsöz kısmı s. 9.

²⁸³ Bkz. Homeros, *Ody.*, 2013, 24. bölüm 15-94. Satırlar.

saklanan Yunanlılar atın içinden çıkararak şehirde katliam yaparlar. Erkekler katledilir, kadınlar ve çocuklar köle olarak alınır ve şehir yakılır. Neticede Troyalılar ve Yunanlılar arasında uzun yıllardır süren savaş Yunanlıların kurnazlıkları sayesinde sona ermiştir. Savaşın çıkma sebebi olarak gösterilen Helen ise Yunanistan'a geri götürülmüştür.

Başta da belirtildiği üzere Antik Yunan mitleri bu kadarla sınırlı değildir, burada sadece en bilindik olanları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Antik Yunan mitlerinde dikkati çeken en temel nokta, sadece bir kişi tarafından kaleme alınmaları ve yazarlarının kesin olarak bilinmesidir. Diğer taraftan, dikkate değer diğer bir nokta ise, Yunan mitlerinin konu yönünden Mezopotamya ve Hitit mitleri ile benzerlik göstermesidir. Bu mitler, Eski Yakındoğu ve Anadolu'dan kültürel ilişkiler neticesinde alınmış ve yerel özelliklerle yoğurularak Yunan mitolojisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu mitlerin birbirleri ile olan paralellikleri bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Devam eden bölümde ise, Yunan mitolojisinin derinden etkilediği Eski Roma mitolojisi kısaca ele alınacaktır.

4.2 Eski Roma İnançları

Yunanlılardan farklı bir coğrafyada yaşayan ve farklı bir etnik kökene sahip olan, aynı zamanda değişik bir dil kullanan Eski Romalıların dinleri, mitleri ve tanrıları, Antik Yunan dininden ve mitinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Yunanlılardan alınan mit ve tanrılar, Eski Romalıların tarafından kendi dünya görüşlerine göre düzenlenmiştir. Ekonomik, sosyal ve dini yönlerden birbirinden farklı olan bu iki milletin, birbirini bu derece etkilemesi elbette dikkat çekicidir. Eski Roma mitlerinde daha evvelki bölümlerde incelenen mitlerin aksine yaratılışı baştan sona anlatan bir mit yoktur. Aynı zamanda Eski Roma mitlerini, kutsal veya ilahi mitler kategorisinde değerlendirmek de güçtür. Powell'in değerlendirmesine göre, Eski Roma mitleri tamamen Eski Roma tarihine bağlıdır ve ona adanmıştır. Öte yandan ilginç bir biçimde Eski Roma mitleri gerçeği yansıtmak konusunda çok da başarılı değildir. Ayrıca yazar, Eski Roma mitlerinin Roma'nın gücünü göstermek

için kullanılan bir propoganda aracı olduğunu ifade etmektedir.²⁸⁴ Aynı zamanda bu mitler, Roma kültürel yayılımını meşrulaştırmanın da bir aracıdır. Yukarıda bahsi geçen antik toplumların aksine, dönemsel olarak günümüze daha yakın olan Eski Roma'nın ortaya koyduğu bu mitler ve inançlar konusunda Batı'da etkisini sürdürdüğünü belirtmek sanırız bizi yanlışla sürüklemeyecektir.

"Antik Yunan İnançları" bölümünden anlaşıldığı üzere Yunan mitleri, din ile yoğun bir ilişki içindedir. Eski Roma mitleri bu yönüyle Yunan mitlerine benzemektedir. Fakat aralarındaki en temel fark; Yunan tanrılarının tamamen insan biçimli olması, insanlar gibi yiyip içmesi, sevmesi sevilmesidir. Öte yandan Roma tanrıları, insan biçiminde algılanmamış, kendi kültürleri çerçevesinde şekillenmiştir; yani sadece kendi alanlarında uzmandırlar ve kişisel özellikleri buna göre şekillenir.²⁸⁵ Tanrıların, insanlar gibi düşünen ve davranan figürler olarak algılanmaması, Eski Romalıların birçok tanrıya isim vermemesine neden olmuştur.²⁸⁶ Eski Roma halkı, diğer antik toplumlarda olduğu gibi tanrılarını memnun etmek için onlara kurban kesmeyi kendilerine görev edinmişlerdir. Tanrıyı memnun etmek önemlidir çünkü karşılığında tanrıdan bir şey istenebilir.²⁸⁷ Eski Romalılar, tanrıların kendi görevlerini kendilerinden daha alt kademedeki tanrılara bölüştürebildiklerini düşünmüşlerdir.²⁸⁸

Eski Romalılar büyük çoğunlukla Yunan tanrılarını kendi dinlerine adapte etmişlerdir ve onlara kendilerince isimler de vermişlerdir. Belli başlı Yunan tanrılarının Eski Roma mitolojisinde karşılıkları şu şekildedir:²⁸⁹ Zeus (Jupiter), Hera (Juno), Poseidon (Neptunus), Hades (Pluton), Apollon (Apollon), Artemis (Diana),

²⁸⁴ B. Barry Powell, *Classical Myth*, Pearson Education, London 2009, s. 593.

²⁸⁵ Mark P.O. Morford, Robert J. Lenardon, *Classical Mythology*, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 623.

²⁸⁶ Kollektif, *Başvuru Kitapları Mitoloji*, NTV Yayınları, Berlin 2008, s. 195.

²⁸⁷ Powell, *a.g.e.*, s. 596.

²⁸⁸ Powell, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁸⁹ Tanrıların Eski Roma mitolojisindeki adı parantez içinde verilmiştir.

Athene (Minerva), Ares (Mars), Hephaistos (Vulcanus), Hermes (Mercury) ve Dionysos (Bakkhos).²⁹⁰

Bunların dışında, Eski Romalıların kendilerine ait tanrıları da yok değildi. Bunlardan en başta geleni İanus/Janus'tur. "İki yüzü" bulunan bu tanrı, her şeyin başlangıcına hükmetmektedir. Tanrının iki yüzlü olması, kapıların iki yönlü olması ile açıklanmaktadır.²⁹¹ İngilizce yılın başlangıcı kabul edilen "January"²⁹² isminin bu tanrıdan geldiği düşünülmektedir. Janus, ayrıca su ve su geçitleri ile de bağlantılı kabul edilen bir tanrıdır.²⁹³ Eski Roma tanrısı olarak Mars ise Yunan mitolojisindeki karşılığı olan Ares'ten daha önemlidir. İlk başlarda tarım ve bereket tanrısı olarak kabul edilen Mars, Eski Romalıların zamanla komşularıyla savaflara girmesi neticesinde savaşçı özellikler kazanmış ve bu yönüyle ön plana çıkmıştır. Savaş tanrısı olarak anılmaya başlayan Mars'a, savaflardan önce yanlarında olması için kurbanlar kesilmiştir. Genellikle Mars'a kendisinden daha önemsiz tanrılar yardım etmiştir, bunlardan en önemlisi Bellona'dır.²⁹⁴ Antik döneme ait diğer bir tanrı, Saturnus'tur. Yunan tanrısı Kronos'un, Eski Roma'daki karşılığıdır. Pales, otlakların tanrıçası iken, Flora, çiçeklerin tanrıçasıdır. Diğer bir tanrıça olan Vesta ise aile ocağından sorumludur.²⁹⁵

Powell'in ifade ettiği üzere,²⁹⁶ Eski Roma toplumunda her ailenin kendisine ait bir tanrısı vardır ve bu koruyucu tanrıların idolleri evin bir köşesinde durmaktadır. Aynı zamanda bu tanrılara, dört yol ağızlarında inşa edilen tapınaklarda ibadet edilmiştir. Yine yazara göre, Eski Roma dinsel aktiviteleri, genel olarak aile grupları etrafında şekillenmiştir. Her grubun kendisine ait bir grup lideri vardır ve bu lider, diğer bütün üyeler üzerinde mutlak söz sahibidir. Bu lider, dilerse kendi çocuğunu

²⁹⁰ Jenny March, *Klasik Mitler*, Çev. Semih Lim, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.63.

²⁹¹ Thomas Bulfinch, *Klasik Yunan ve Eski Roma Mitolojisi*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 2012, s. 22.

²⁹² Ocak ayı

²⁹³ Morford, Lenardon, *a.g.e.*, s. 624.

²⁹⁴ Morford, Lenardon, *a.g.e.*, s. 626.

²⁹⁵ Bulfinch, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁹⁶ Powell, *a.g.e.*, 602.

bile öldürebilirdi. İbadetleri gruplar halinde yapan Eski Romalıların, devleti bütün bir aile olarak görmesi bu bakımdan anlaşılabilir bir durumdur. Eski Roma halkı, devletin soylu sınıfının dindar olmasına da son derece önem vermiştir. Bu bakımdan tanrının köken olarak nereye bağlı olduğuna bakılmaksızın saygı gösterilmeliydi.²⁹⁷ Eski Roma mitlerinin genel anlamda kendi tarihlerini anlatmaya yönelik mitler olduklarına yukarıda değinilmişti. Bu bağlamda iki temel Eski Roma mitinden bahsedilebilir. Bunlardan ilki Aeneas Destanı, diğeri ise Romulus ve Remus Destanıdır.

4.2.1 Eski Roma Kuruluş Destanlarından İlki: Aeneis/ Aeneas Destanı

Eski Roma imparatoru Augustus, imparatorluğu yüceltmek için ülkesindeki önemli yazarları çağırılmış ve onlardan Eski Roma'nın erken tarihini, günün politik durumuna bağlayacak destansı bir anlatım yazmalarını istemiştir.²⁹⁸ Bu önemli görev, Vergilius'a verilmiştir. Daha önceden var olan Aeneas efsanesinden yola çıkarak yeni bir destan yazmakla görevlendirilen Vergilius, M.Ö 70 dolaylarında İtalya'nın kuzeyinde bulunan Montua'da doğmuştur. Kendisine verilen görev neticesinde ise *Aeneis/ Aeneas* isimli on iki kitaplık destanı yazmıştır.²⁹⁹ Bu tarz ulusal bir destan yazılmasında Aeneas'ın seçilme sebebi, Eski Roma kavminin efsanevi kurucusu olduğunun düşünülmesidir.³⁰⁰

Aeneas'ın hikayesi³⁰¹, esasında erken dönem Yunan mitlerine dayanmaktadır. Antik Yunan mitlerine göre Aeneas, Troyalı prens Ankhises ve Aphrodite'in oğludur. Vergilius tarafından destan kahramanı, saygılı, merhametli, cesur bir insan olarak resmedilmiştir. Hikaye, Aeneas'ın de müttefiki olduğu Troya'nın düşmesine

²⁹⁷ NTV Yayınları, s. 197.

²⁹⁸ Powell, *a.g.e.*, s. 603, NTV Yayınları, s. 199.

²⁹⁹ March, *a.g.e.*, s. 465.

³⁰⁰ NTV Yayınları, s. 198.

³⁰¹ Destanın tamamı Jenny March, *Klasik Mitler*, s. 465-483 ve Thomas Bulfinch, *Klasik Yunan ve Eski Roma Mitolojisi*, s. 221-243 adlı eserinden okunmuştur,

neden olan Tahta Atın görünmesiyle başlamaktadır. Troya'nın düşmesine neden olan bu savaştan Aeneas, babası, karısı ve küçük oğluyla sağ çıkabilmeyi başarmıştır fakat kalabalıklar içinden kaçarlarken karısını kaybolur. Aeneas, karısını bulmak için geri döndüğü sırada, onun hayaleti ile karşılaşır ve karısı ona; Tanrıların, Aeneas'tan kaçarak yeni bir krallık kurmasını istediklerini söyler. Aeneas, İda Dağının aşağı taraflarındaki sahilde şehirden kaçanlarla toplanır ve dağda bulunan kerestelerden kendisine bir filo yaparak yola koyulur. İlk önce Trakya'da karaya çıkarlar, ardından Delos Adasına giderler. Kendilerine yerleşecek yer arayışında olan Aeneas ve onu takip eden diğer Troyalılar, bir çok yere ayak basarlar. Kartaca'ya gittikleri zaman ise kahraman, burada kraliçe Dido'ya aşık olur fakat tanrıların buyruğuna uyarak Dido'yu geride bırakarak Kartaca'dan ayrılır. Olayların dramatize edildiği bu noktada, giden Aeneas'ın ardından aşk acısı çeken Dido'nun, kendisini sevdiği adamın kılıcıyla öldürüşü anlatılır. Burada bu tarz acıklı bir aşk hikayesinin verilme amacı, Eski Romalı okuyucunun milli duygularını kabartmak olabilir. Çünkü her ne kadar Aeneas, Dido'ya aşık olsa da omuzlarına yüklenen sorumluluğun farkındadır ve kendisine bildirilen kehanetin gerçekleşmesi uğruna Dido'yu terk eder.

Destanın devamında yolculuklarına devam eden grup, sayesinde Eski Roma yeraltı âlemine dair bilgi edinebileceğimiz kâhin Sibylla'nın yurdu olan İtalya'daki Cumae'a varırlar. Aeneas, ondan babasını tekrar görebilmek için yeraltı dünyasına inmesi için izin vermesini ister. İsteği kabul edilen kahramanın yerine getirmesi gereken iki görevi vardır; birincisi Persephone için altın bir dal koparmalıdır. Diğeri ise ölen bir arkadaşını gömmelidir. Aeneas, Troya Savaşından ölen bir arkadaşını gömdükten sonra iki güvercin yardımıyla mukaddes bir koruda büyüyen altın bir dal bulur. Sibylla, istekleri yerine getirildikten sonra Aeneas'a kapısı daima açık ve korkunç yeraltına inebilmesi için izin verir. Sibylla'nın mağarasından iniş yaptıkları sırada Styks Irmağının kenarında, Hades'e girebilmek için ölümlerinin üzerinden yüz sene geçmesine rağmen bekleyen ölümlerle karşılaşır. Styks Irmağının kayıkçısı kendisine verilen altın dala kanarak, Aeneas ve Sibylla'yı karşıya geçirmeyi kabul eder. Irmak geçildikten sonra, Hades'in kapı bekçisi korkunç köpek Kerberos'un yanına varırlar. Dev gibi büyük olan bu köpeğin, üç ağzı vardır. İçinde uyutucu ilaç bulunan ekmekle köpek uyutulur ve böylece Hades'e girebilirler.

Bir süre ölümlüleri seyrederek devam eden bu geçici misafirler, en sonunda bir yol ayrımına gelirler. Sağ taraftaki yol, insanı mutluluğun mekanı olan Elysium'a, sol taraftaki yol ise lanetlilerin götürüldüğü, yılanların ve canavarların bulunduğu Tartaros'a gitmektedir. Tartaros'ta bulunan ruhlar, kırbaçlanmakta ve çığlıkları uzaktan bile duyulabilmektedir. Sağ taraftan gitmeyi tercih eden misafirler, kısa süre sonra iyi ruhların saadet içinde ikâmet ettiği Elysium'a varırlar. Burası erguvan rengi bir ışıkla bezenmiştir ve kendine ait güneşi ve ayı vardır. Burada yaşayanlar, kendilerince eğlenmekte ve spor yapmaktadırlar. Daha önceden yaşamış başarılı krallar da buradadır. Aeneas, burada babasını bulur fakat her ne kadar ona sarılmayı denediyse de başarılı olamaz. Çünkü babası, "*rüzgârlar kadar hafif, bir rüya kadar uçucu bir gölge*" şeklindedir. Babası, Aeneas'a gelecek hakkında kehanetlerde bulunur ve Aeneas, böylece Hades'i terk eder. Tekrar yola koyulan Aeneas ve yoldaşları, en sonunda Latium'a varırlar ve Jupiter'in gökte parlayan bulutlar yaratması sonucu yeni yurtlarına vardıklarını anlarlar.

Bu topraklara yerleşmeye karar veren Aeneas ve yoldaşları, bölgede kimin yaşadığını öğrenmek için Latinus köyüne giderler. Latinus, kızı Lavinia'dan başka varisi olmayan bölgenin kralıdır ve Aeneas'ı görünce damadı olabileceği düşüncesi ile onu kabul eder. Öte yandan, Aeneas ve Latinus'un bu şekilde barış içinde müttefik olmalarını kabul edemeyen Juno, aralarında savaş çıkarır. Destanın bu bölümünde iki grup arasındaki savaş uzun uzadıya anlatılmaktadır. En sonunda, Latinus'un tek varisi olan kızına talip Turnus ile Aeneas'ın teke tek mücadelesi anlatılmaktadır. Zorlu bir çekişmenin ardından kahraman Aeneas, Turnus'u öldürür ve destan burada sona erer. Diğer taraftan, Aeneas'ın Latinlerle barış yaptığı, Lavinia ile evlendiği, onun adına Lavinium şehrini kurduğu bilinmektedir. Aeneas, Latinler olarak bilinen Latin ve Troyalılar birliğine hükümdar olmuştur.³⁰² Aeneas'ın oğullarından biri³⁰³

³⁰² March, *a.g.e.*, s. 483.

³⁰³ Arcanius veya Iulus

daha sonra Roma'nın beşiği olacak olan Alba Longa'yı kurar.³⁰⁴ Aeneas'a öldükten sonra tanrılaştığı ve Jupiter Indiges adı ile tapınıldığı da rivayet edilmektedir.³⁰⁵

Augustus'un imparatorluğunu yüceltmek için Vergilius'a yazdırdığı, *Aeneas Destanı* bu şekildedir. Bir çok toplumda karşımıza çıkan "kendini meşrulaştırma" isteği, Eski Roma medeniyetinde bu destanda hayat bulmuştur. Daha önceden var olan Aeneas efsanesi'nin günün şartları çerçevesinde yeniden düzenlendiğini ve edebi bir dil içerisinde bilinçli kalıplara sokulduğunu söylemek mümkündür. Vergilius'un anlatısında dikkat çeken husus; kahramanın diğer kahramanlık mitlerinde olduğu gibi tanrısal soydan bir parça taşımaktadır. Böyle yapmakla Vergilius, Roma medeniyetinin aslında bir yönü ile tanrılardan geldiğini ifade etmeye çalışıyor görünmektedir. Benzer biçimde, destanın kahramanı, daha önce müttefik konumunda olduğu Troya Savaşında kahramanca çarpışmış ve bu yönüyle tanrıların desteğini almıştır. Bu bağlamda, Aeneas'in bir yönüyle kutsal olmasına ve tanrılar tarafından sevilen biri olmasına yapılan vurgu ile Roma İmparatorluğu'nun da belli derecelerde kutsal olduğuna dikkat çekilmek isteniyor olabilir.

Her ne kadar Eski Roma mitolojisinde, "tarihsel mitler" olarak adlandırabileceğimiz anlatılar dışında mitler bulunmuyorsa da, bu destan içerisinde yeraltı âleminin nasıl bir yer olarak hayal edildiğine ve insanlar ile hayvanların nasıl yaratıldığına dair ifadeler bulunmaktadır. Öncelikli olarak, destana göre yeraltı dünyası yerin tam altında bulunmaktadır. Yunan mitoloji ile birebir benzer şekilde burada da ilk önce ırmaklardan geçmek gereklidir. Ölülerini veya burada söz konusu olduğu gibi "ziyaretçileri" karşıya geçirmek için kayıkçı görevlendirilmiştir. Yine burada adı Yunan mitolojisindeki adı ile aynı olan, çok başlı köpek Kerberos bulunmaktadır.

Bu destandan anladığımız kadarıyla, Eski Romalılar iyilerin ve kötülerin aynı yere gitmediklerini düşünmektedirler. İyiler ve kötüler farklı muamele görmekte ve farklı mekanlarda yaşamaktadırlar. Sağ tarafta bulunan Elysium, iyilerin mekânı iken, solda bulunan Tartaros kötülerin yeridir. Elysium'da iyiler, erguvan rengi

³⁰⁴ Bulfinch, *a.g.e.*, s. 243.

³⁰⁵ NTV Yayınları, s. 198.

ışıklar eşliğinde güzellikler ve eğlence içinde bir hayat yaşarken, diğerleri maruz kaldıkları eziyetler sonucunda bağırmakta ve inlemektedirler. Burada altı çizilmesi gereken önemli bir nokta; günümüzde yaygın olarak kabul edilen "sağ tarafın iyi olduğu" görüşünün, çok eski zamanlardan gelmiş olabileceğidir.

Yukarıda da belirtildiği üzere bu destan, insanın yaratılışı hususunda da bilgiler vermektedir. Destan kahramanı, Elysium'da babasını ziyaret ettiği zaman huzurlu manzaranın ortasında insanların gezdiklerini görür. Bu insanların kimler olduklarını sorması üzerine, babası, onların henüz beden bulamamış ruhlar olduklarını söyler ve devamında "yaratılış planını" açıklar. Buna göre;³⁰⁶

"...Yaratıcı, başta ruhu oluşturan dört elementin; ateş, hava, toprak ve suyun yapıldığı maddeyi yarattı. Bunların hepsi birleştiğinde en mükemmel element olan ateşin biçimini alıp alev haline geldiler. Bu madde göksel varlıklar, güneş, ay ve yıldızlar arasına tohum gibi serpildi. İkinci derece tanrılar, çeşitli oranlarda balçık da katarak bu tohumdan insanı ve bütün diğer hayvanları yarattılar. Karışım, maddenin saflığını bozdu ve azalttı. Bu nedenle, bileşimindeki balçık oranı ne kadar çoksa,kişinin saflığında da o denli azalma olur..." Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, bütün elementlerin en mükemmeli ateştir ve insanlarla hayvanlar, bu mükemmel madde ile balçığın karıştırılması sonucu yaratılmıştır. Öte yandan, kişilerin karakterlerini belirleyen en temel unsurun, balçığın oranı olması dikkate değerdir. Diğer antik mitlerde olduğu gibi, Eski Roma mitlerinde de insanın yaratılışında balçığın önemi büyük görünmektedir.

Burada son olarak belirtilmesi gereken husus, Eski Romalıların ölümleri nasıl algıladıklarıdır. Destandaki *"rüzgârlar kadar hafif, bir rüya kadar uçucu bir gölge"*³⁰⁷ ifadesinden anlaşıldığına göre, hem ölmüş hem de henüz bu dünyaya gelmemiş kimseler, ruh olarak, görülen fakat dokunulamayan uçucu bir gölge şeklinde insanlardan uzakta, yeraltında yaşamaktadırlar.

³⁰⁶ Bulfinch, *a.g.e.*, s. 231.

³⁰⁷ March, *a.g.e.*, s. 476.

4.2.2 İkiz Kardeşlerin Hikayesi: Romulus ve Remus

Roma'nın kuruluşuna dair yazılan diğer bir ulusal destan olan *Romulus ve Remus Destanı*'na geçmeden önce, destanın hangi şartlar altında yazıldığını bilmek faydalı olacaktır. Eski Romalı mit yazarları, Troya'nın düşüşünden (M.Ö 1200), Roma'nın geleneksel kuruluş tarihi kabul edilen M.Ö 753'e kadar arada geçen yaklaşık 450 yılı nasıl dolduracakları konusunda kafa yormuşlardır.³⁰⁸ Bulunan çözüm ise Aeneas'ın, Lavinium'u kurduktan 3 yıl sonra savaşta öldüğü ve ondan sonra kendi soyundan gelen 12 kralın 450 yıl burayı yönettiği yönündedir. Aeneas'tan 12 nesil sonra ise Roma'nın kurucuları kabul eden ikiz kardeşler Romulus ve Remus doğmuştur. Böylece Eski Romalı yazarlar daha önce yazılmış olan *Aeneas Destanı* ile kendi yazdıkları *Romulus ve Remus Destanı*'nı akıllıca birleştirmiş oldular.³⁰⁹

Romulus ve Remus Destanı, Titus Livius'un³¹⁰ yazdığı ve Roma tarihini anlattığı 142 papirus rulo halindeki eserinden günümüze kalmıştır. Eser, başlangıç kısmındaki üç kelimedenden dolayı "*Ab urbe condita*"³¹¹ adı ile anılmakta olup, bu 142 rulolardan günümüze sadece 35'i kalmıştır.³¹² Destan ise şu şekilde anlatılmıştır:³¹³ Lavinium'un iskânından 30 yıl sonra, Aeneas'ın oğlu Ascanius, Alba Longa'yı kurar ve onun ölümünden sonra Silvius ile başlayan Proca ile sona eren 12 kral burayı yönetir. Proca'nın iki oğlu vardır; Numitor ve Amulius. Proca ölünce yerine büyük oğlu Numitor geçer, fakat kardeşi Amulius tarafından tahttan indirilerek, bütün varisleri öldürülür. Daha da ileri giden Amulius, abisinin kalan tek çocuğu olan kızı,

³⁰⁸ Öte yandan Oğuz Tekin, M.Ö 753 tarihinin mitolojik bir tarih olduğunu düşünmektedir. M.Ö 1. Yüzyılda Romalı yazar Varro, yıllık olarak seçilen konsül listelerini esas alarak Roma'nın kuruluşu için bu tarihi belirlemiştir. M.Ö 1. yy.dan itibaren de bu tarih kabul edilmektedir, fakat gerçeği yansıtmıyorsa tartışma konusudur. Ayrıntılar için bkz. Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 188.

³⁰⁹ Powell, *a.g.e.*, s. 620.

³¹⁰ M.Ö 59- M.S 17 tarihleri arasında İtalya'da yaşamış bir şairdir.

³¹¹ *Şehrin kuruluşundan itibaren*

³¹² Powell, *a.g.e.*, aynı yer.

³¹³ Destanın tamamı March, *Klasik Mitler*, s. 485-492'den okunmuştur.

vâris doğurmasını diyerek onu tapınak rahibesi olması için zorlar. Fakat Amulius'un burada hesaba katmayı unuttuğu şey, Tanrı Mars'tır. Savaş tanrısı Mars, Numitor'un kalan tek çocuğu Rhea Silvia ile yatmış ve bu ilişkiden Romulus ve Remus adında iki erkek bebek doğurmuştur. Durumu öğrenen Amulius, Rhea Silvia'yı hapse attırır ve bebeklerin de Tiber Nehri'ne atılmasını emreder.

Normal yatağı hiçbir yerleşim yerinde olmayan ırmak, tanrısal müdahale sonucunda taşar. Irmak, bebekleri taşıyan sepetleri incir ağacının dibine götürdüktan sonra suları çekilir. Şans eseri su içmek için nehre inen dişi bir kurt, bebeklerin ağlamalarını duyar ve yanlarına gider. Kurt, bebekleri emzirir ve şefkatle yalar. Bu sırada oradan geçmekte olan kralın çobanı Faustulus, kurt ve bebekleri görür, ardından bebekleri alarak kendi evine götürür. Karısı Larentia ile bebekleri kendi çocukları gibi büyütürler. Oğlanlar büyüüp, güçlü kuvvetli olunca çok başarılı birer avcı olurlar. İlk başlarda sadece hayvanları avlayan ikizler, zamanla insanlara da saldırmaya başlarlar. Günlerden bir gün, Remus, haydutlar tarafından kaçırılarak Kral Amulius'un yanına götürülür. Amulius ise kendisine teslim edilen bu haydutu, cezalandırması için abisi Numitor'a teslim eder. Numitor, Remus'un kendisinin kayıp torunu olduğundan şüphelenir ve bu şüpheler çoban Faustulus tarafından doğrulanır. Ardından, Romulus ve Remus, sarayı basarak tahtı zorla gaspetmiş olan Amulius'tan intikam alırlar ve kralı öldürürler. Alba Longa'nın kralı yeniden Numitor olmuştur.

Livius, şu şekilde devam eder: İkizler buldukları ve yetiştirildikleri yerde kendilerine bir şehir kurmak isterler ama şehre kimin adının verileceği ve kim tarafından yönetileceği noktasına anlaşmaya varamazlar. Bunun dışında kimin daha önce doğduğunu bilmedikleri için tanrılardan bir işaret beklemeye koyulurlar. Remus, Aventin Tepesinde; Romulus ise Palatin Tepesinde beklemeye başlar. Remus, önce 6 akbaba görür, ardından Romulus 12 akbaba. Tartışmada bu noktadan sonra patlak verir. İkizlerden her biri kendi takipçileri tarafından kral ilan edilir çünkü Remus, akbabaları önce görendir; Romulus ise daha çok akbaba gören. Çıkan kavgada Remus can verir. Livius'un ifadesine göre, Remus'un ölümüne dair başka bir hikaye daha vardır. Remus, kardeşiyle alay etmiş, bir düşman gibi davranarak inşaatı

devam eden şehrin surlarından kendisini atmıştır. Remulus da duvardan atlayarak, kardeşini orada öldürür. Sağ kalan kardeş Romulus, şehri tek başına kurmuş ve onun adından dolayı şehir, Roma adını almıştır.³¹⁴

Roma kurulduktan sonra fiziksel olarak büyümesinin yanında, nüfus olarak da büyümeliydi. Bu ihtiyaca çare bulmaya çalışan Romulus, diğer köylerden aileleri davet ettiği bir şenlik düzenler. Bu şenlik esnasında kalabalık olarak gelen Sabinler'in kadınları, silahlanmış Eski Romalı erkekler tarafından kaçırılırlar. Sabin kadınlarının kaçırılması, iki grup arasında uzun süre devam eden savaflara neden olduysa da yine kadınların girişimleri sonucu iki grup barış içinde yaşamaya devam eder. Romulus, Roma'yı 40 yıla yakın bir süre yönetir. Ölümü ise destana yakışır bir şekilde gizemlidir. Çayırılık alanda askerlerini eğiten Romulus, aniden bastıran fırtınada birden ortadan kaybolur. Askerler, onun bir bulut tarafından sarıp sarmalandığını ve göğe çıkarıldığı düşünerek olayı halka bu şekilde ilan ederler. Bu olaydan sonra Romulus, tanrı olarak selamlanır ve Tanrı Quirinus adını alır.

Romalı yazar Livius tarafından Roma'nın kuruluşu bu şekilde destanlaştırılmıştır. Powell,'in belirttiğine göre,³¹⁵ Livius, böyle bir destan yazmakla sıradan bir Eski Romalının kendi geçmişini nasıl algıladığını birebir gözler önüne sermektedir. Yine yazar, destanda kullanılan "kardeş kavgası" olgusunun Kain ve Habil'in kavgasını anımsattığını da ifade etmektedir.³¹⁶ Burada Roma'yı kuran kardeşe, şehrin ismini anımsatacak Romulus isminin verilmesi ilgi çekicidir. Diğer taraftan, Troyalı Paris, Akadlı Sargon ve Musa peygamber hikayelerinde de anlatılan "sepete koyarak ırmağa bırakma" olgusu burada da karşımıza çıkmaktadır. İlk başta terk edilen, istenmeyen konumundaki bir kimsenin, daha sonra ne kadar güçlendiğini göstermenin en etkili yolunun bu olduğu düşünülmüş olabilir. Diğer bir olasılık ise, bu tarz olayların toplum bireyleri üzerinde ulusal duygular uyandırması veya var olan duyguları pekiştirmesi bakımından çok etkili olmasıdır. Powell'in altını çizdiği diğer

³¹⁴ March, *a.g.e.*, s. 487.

³¹⁵ Powell, *a.g.e.*, s. 620.

³¹⁶ Powell, *a.g.e.*, s. 621.

önemli bir nokta³¹⁷ ise Sabin kadınları muhakkak ki Eski Roma'nın erken dönemlerinde neslin devamında önemli bir rol oynamışlardır. Fakat onların bu destan içerisinde yer almasının asıl nedeni, toplumsal bir geleneğe atıfta bulunmaktır. Bu gelenek ise antik toplumlar arası kadın değişimidir. Bu dönemde, hatta daha da erken dönemlerde bâkire kadınlar, ailelerinden zorla alınmış ve o şekilde evlendirilmişlerdir.

Burada altı çizilmesi gereken son nokta, Roma'nın kökeninin yine bir tanrıya bağlanmasıdır. Romulus ve Remus'un anneleri bir ölümlü iken, babaları Savaş tanrısı Mars'tır. Burada baba olarak özellikle Savaş tanrısının seçilmesinin altında belli niyetler aramak gerekir. Destanda, bir yönü ile tanrı olan Romulus, yaşadığı zorlukların ardından güçlü bir imparatorluğun temelini atmış ve bu sefer tamamen tanrı olarak göğe yükselmiştir. Kendisi gibi yarı tanrı olan ikizi ise Roma'nın bu güçlü kralı tarafından öldürülerek tarih sahnesinden çıkarılmıştır.

³¹⁷ Powell, *a.g.e.*, aynı yer.

5.BÖLÜM: ANTİK MİTLERİN KARŞILAŞTIRILMASI VE BU MİTLERİN KUTSAL KİTAPLARDAKİ YERİ

5.1 Antik Mitlerin Karşılaştırılması

Yukarıda bahsi geçen Mezopotamya, Anadolu ve Yunan mitlerinde dikkat çeken husus aralarındaki benzerliklerdir. Dünyanın bu kadar farklı yerinde yaşayan toplumlarda, toplumun inanış ve geleneklerini yansıtan mitlerde görülen bu çarpıcı ve sayısız benzerlik nasıl açıklanmalıdır? Bu benzerlikler inanış ve geleneğin bir toplumdan diğerine transferiyle mi olmuştur, yoksa farklı coğrafyalarda olunmasına rağmen aynı şartlar altında insan beyni aynı şekilde çalıştığı için birbirlerinden bağımsız olarak mı ortaya çıkmışlardır? Bu konuda yaygın kabul gören görüş, kültürler arası etkileşimdir.³¹⁸ J.M. Frazer ise kültürel etkileşimi de göz ardı etmeyerek her mitin kendi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.³¹⁹ Öte yandan bu sorulara verilebilecek en kuşkulu cevabın, farklı çevrelerde gelişen benzer sorunlara, umutlara ve hatta korkulara, benzer fakat birbirinden tamamen bağımsız yanıtlar verilmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Bilindiği üzere antik dünyanın en eski uygarlıkları Kadim Yakındoğu'da ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak önde olmak bu coğrafyaya beraberinde kültürel gelişmişliği de getirmiştir. Toplumlar arası ulaşım ve iletişimin artmasıyla birlikte kültür ve dinî inanç alanında bazen direkt, bazen ise komşu toplumlar vasıtasıyla önemli etkileşimler ortaya çıkmıştır. Bu etkileşimlerin her zaman tek taraflı olduğunu söylemek güçtür. Nitekim, iletişime geçen toplumlar muhakkak birbirlerinden bir şeyler almışlardır. Bu kültürel etkileşimin çift dilli şarkıcılar eliyle ve bu iki coğrafya arasında yapılan evlilikler sayesinde gerçekleştiği de düşünülmektedir.³²⁰ İlk olarak

³¹⁸ Bkz. Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*; F.S. Erbaş, *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü*; Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*.

³¹⁹ Ayrıntılı konu değerlendirmesi için Bkz. James.G. Frazer, "The Great Flood", *The Flood Myth*, University of California Press, Berkeley 1988, s. 113-123.

³²⁰ B. Barry Powell, *Classical Myth*, Pearson Education, London 2009, s. 316.

Mezopotamya'da ortaya çıkan gelenekler, âdetler, kurumlar, mitler ve tanrılar, yüzlerce hatta binlerce yıllık zaman dilimleri içerisinde diğer uygarlıklara aktarılmışlar, diğer taraftan yerel özellikleri de kendilerine katarak daha da gelişmişlerdir.

Coğrafi olarak Mezopotamya'ya yakın olan Anadolu halklarından öncelikle Hurriler, ardından Hititler, bölge kültürüyle iletişime girerek bünyesine birçok kültür öğesini katmıştır. Bu etkileşimin en yoğun olduğu dönem, iki coğrafya arasında ticarî ilişkilerin en yoğun olduğu dönem olan Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'dir. Anadolu, Yakındoğu kültürünün Batı'ya aktarılmasında da üzerine düşeni yapmış ve bu konuda bir köprü vazifesi görmüştür. Doğu'dan alınan kültür öğelerinin Batı'ya aktarılması ise çok erken dönemlerde başlamıştır. Bu noktada en etkin rolü oynayan, Y. Kılıç ve E. Uncu'nun ifadesine göre³²¹ ise Fenikelilerdir. Yazarlara göre, Fenikelilerin, Ege Adaları ve Yunanistan coğrafyasında sömürge kurması doğu-batı yönündeki etkileşime büyük katkı sağlamıştır. C. Penglase ise Yunanlıların, Mezopotamya'dan en fazla M.Ö 13. ve 14. yüzyıllar arası Geç Miken Döneminde etkilendiğini, çünkü bu zaman aralığında Yunanlıların Tarsus'ta şehirler kurduğunu ifade etmektedir.³²² Doğu-batı yönünde etkileşimin en fazla olduğu düşünülen mit çeşitleri, aşağıdaki bölümde ele alınmıştır.

5.1.1 Tanrıların Yaratılışı ve Ardılıığı

Antik toplum mitlerinde en fazla paralelliğın görüldüğü mit türünün tanrıların diğer tanrılar üzerinde hakimiyet kurma mücadelesinin anlatıldığı mitler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Enûma Eliş, Kumarbi Miti ve Theogonia, okunduğu zaman aralarındaki muazzam benzerlik hemen dikkat çekecektir. Enûma Eliş'te

³²¹ Ebru Uncu, Yusuf Kılıç, "Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar- Aphrodite Örneği)", *History Studies*, Cilt 3, Sayı 1, 2011, s. 184.

³²² Charles Penglase, *Greek Myths and Mesopotamia- Parallels and Influence in the Homeric Hymns and Hesiod*, Routledge, London 1997, s. 4.

henüz dünya üzerinde hiçbir varlık yokken gökte sadece Apsû ve Tiâmat vardır, öte yandan Theogonia'da her şeyin başı Kaos iken buradan Gaia çıkar ve Uranos ile birleşmesi sonucu diğer tanrılar oluşur. Antik Yunan mitolojisinde Gaia "yeryüzü ve toprağı" simgelerken, Uranos ise "gökyüzünü" temsil etmektedir. Hititlerde ise evrenin nasıl yaratıldığını anlatan bir mit olmadığı sadece Kumarbi Miti'nin kırık olan giriş kısımlarının bu konuya değiniyor olabileceğı düşünölmektedir. Bahsi geçen bütün bu mitlerde evren oluşturulduktan sonra birbiri ardına tanrılar gelmeye başlar; Mezopotamya'da Lahmu ve Lahâmu, Anşar ve Kişar, Anu, Ea sıralaması izlenmektedir. Mücadeleyi ilk başlatan Tanrı Ea'dır. Ea, atası Apsû'dan hükümlanlığı alır, daha sonra aynısı kendi başına gelecektir.

Thegonia/Tanrıların doğuşu'nda ise Uranos, Kronos ve Zeus sıralaması izlenmektedir. Hititlerde ise bu sıralama Alalu, Anu, Kumarbi ve Teşup şeklindedir. Burada Yunanlı Kronos'un Kumarbi'ye, Zeus'un ise Teşup'a karşılık geldiğini söylemek mümkündür. İlk tanrısal babalar genelde çocuklarından nefret eder olarak yansıtılmışlardır. Kendi çocuğı tarafından hadım edilmesi olayı ise bu tarz mitlerin vazgeçilmez bir parçasıdır. Hititlerde Anu, Kumarbi tarafından hadım edilirken; Yunan mitlerinde ise Uranos hadım edilmektedir. Graves,³²³ Hititlerde anlatılan Kumarbi'nin, Anu'nun erkeklik organını ısırması, ondan bir miktar yutması ve onu dağı tükürmesi sonucu bir tanrıçanın doğması hikayesinin Yunanlılar tarafından alınarak Kronos-Uranos-Aphrodite hikâyesine dönüştürüldüğünü ifade etmektedir. Bu tarz mitlerin diğeri bir ortak noktası ise, ilk başta kargaşa veya kaos varken tanrılar arası mücadeleler sonucunda bir şekilde barış ve düzen sağlanmışır. Kısacası, daha iyiye doğru bir evrilme söz konusudur. M. Eliade'ye göre³²⁴, bütün antik toplumlarda görölen bu tanrılar arası mücadele en sonda zaferi kazanan tanrının yüceltilmiş konumunu doğrulamak amacındadır, ayrıca dünyanın mevcut yapısını ve insanlığın içinde bulunduğı durumu açıklamaktadır.

³²³ Robert Graves, *Yunan Mitleri; Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2012,s. 42-43.

³²⁴ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, 1.Cilt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003. s. 185.

5.1.2 İnsanın Yaradılışı Mitleri

Evren yaratılıp tanrılar ortaya çıktıktan sonra insan var edilmiştir. Mezopotamya coğrafyası insanın yaratılışını anlatan mitler bakımından zengindir. Babil Yaradılış Destanı içerisinde, insanın yaratılışını konu alan bölümde Marduk, Tiâmat'ı yenmiş ve onun taraftarlarını kendi yandaşlarının hizmetine vermiştir. Bu hizmeti ağır bulan kaybetmiş tarafın tanrıları durumdan şikayetçi olunca Marduk, Kingu'yu öldürerek kanından insanı yaratmıştır. Enki ve Ninhursag mitinde, tanrılar yine düzenli hizmet göremedikleri gerekçesiyle Enki'ye gidip durumdan şikayetçi olurlar. Enki'nin önerisi üzerine Nammu ve Ninhursag, derin suların altındaki balçığı kararak insanı yaratırlar. Diğer bir Mezopotamya miti Atrahasis'e göre ise insan, Enki ve Tanrıça Mami tarafından çamur, et ve kandan tanrıların hizmetini görmek için yaratılmıştır. Mezopotamya mitlerinde dikkati çeken husus, insanların tanrıların hizmetini görmesi için yaratılmasıdır. Yukarıda bahsi geçen üç mitte de insan, kendisinde tanrısal soydan bir öz taşımaktadır.

Öte yandan Yunan mitolojisinde insanın yaratılışı hakkında tek bir metnin mevcut olmadığı düşünülmektedir, fakat Prometheus, insanların yaratılmasından sorumlu tanrı olarak kabul edilmektedir. Aldatmacalarıyla Zeus'un kandırmaya çalışan Prometheus, bütün insanlığın başına "büyük bir felaket" açarak kadının yaratılmasına neden olmuştur. Anlatıya göre³²⁵ Zeus, Hephaistios'u çağırarak biraz toprakla suyu karıştırmasını ve yüzü güzel ancak kalbi kötülük dolu kadını yaratmasını buyurur. Metinden çıkarılan izlenim, insanlık için bundan sonra hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağıdır.

Doğu mitleri insanın yaratılması konusunda kendi içinde tutarlı görünmektedir; bunların batı mitleri ile benzer yanı, kadının çamurdan yaratılmasıdır. Doğu mitlerinin aksine Yunan mitinde, kadının insanlara hizmet etmesi için yaratıldığına dair bir ifade bulunmamaktadır. Tam aksine kadın burada insanlık için bir cezalandırma yöntemidir. Paralellik kurulabilecek bir diğer nokta; tanrıların bilinmeyen bir geçmişte huzur ve mutluluk içinde yaşamasıdır. Mitlerden

³²⁵ Hesiodos, *İşler ve Günler*, 61-95. Satırlar.

edinilen izlenime göre, tanrılar gökyüzündeki konutlarında mutlu mesut yaşamaktadırlar; fakat bir şekilde işler yolunda gitmemiş ve insan bu sürecin sonucunda "yaratılmak durumunda kalınmıştır". Kısacası, insanın yaratılışı tanrıların severek veya tercih ederek yaptığı bir eylem gibi değil de, mecburiyetten yapılmış gibi yansıtılmaktadır. İnsanın yaratılışı mitlerinden sonra, istenmeden de olsa yaratılan bu insanların konu edildiği kahramanlık mitlerini devam eden bölümde ele almak yerinde olacaktır.

5.1.3 Kahramanlık Mitleri

Antik dünya kahramanlık mitlerinin en güzel örneğini Mezopotamyalılar vermiştir. Gılgamış, bu tarz mitlerin en iyi bilinen kahramanıdır. İlk olarak Mezopotamya'da ortaya çıkan kahramanlık mitlerinin temelinde derin endişeler, korkular ve arayışlar yatmaktadır ki bu duygular daha sonra Yunan mitlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Hemen hemen bütün kahramanlık mitlerinde tehlikelerle dolu mekânlar ve sonu bilinmeyen başlangıçlar vardır. Özellikle Gılgamış'ı, ölümsüzlük peşinde koşan kahramanların öncüsü olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Powell,³²⁶ Gılgamış Destanı'nı, kahramanlık mitleri içerisindeki en uzun ve en hırslı destan olarak nitelemektedir. Aynı zamanda ona göre, bu destan doğa ile kültür arasındaki zıtlık ve düşmanlığı göstermesi bakımından da önemlidir.

Mezopotamya'nın bu yarı tanrı kralı, güçlü yönüyle Yunanlıların ünlü kahramanı Herakles'i andırmaktadır. Herakles, kariyer ve özellikleri bakımından Gılgamış'a son derece benzemektedir. İki kahramanın da ebeveynlerinden biri tanrıdır; Gılgamış'ın annesi tanrıça, babası ölümlü bir insan iken Herakles'in annesi ölümlü, babası ise Tanrıların kralı Zeus'tur. Her iki kahraman da çıktıkları zorlu serüven sırasında çok sayıda korkunç yaratık öldürmüştür. Gılgamış, Humbaba ve Göğün Boğası'nı öldürürken, Herakles'in öldürdüğü yaratığın sayısı dahi belli değildir. Diğer taraftan, bu iki kahraman arasında farklar da yok değildir, örneğin

³²⁶ Powell, *a.g.e.*, s. 322.

Gılgamış, ölümsüzlüğün peşinde çıktığı zorlu macerasından eli boş döner. Herakles ise on iki görevini sabırla tamamladığı için ölümsüzlüğü kazanarak tanrılar arasındaki yerini alır. Diğer bir fark ise Gılgamış'a bu yolcuğu esnasında en yakın arkadaşı Enkidu eşlik ederken, Herakles'in bu tarz bir yoldaşı yoktur fakat görevi esnasında kendisine yardımcı olan geçici yardımcıları da olmamış değildir. Kahramanların bu tarz bir yolculuğa çıkma sebepleri de birbirinden farklılık arz etmektedir; Gılgamış, ölümsüzlüğün peşinde koşarken; Herakles, cinnet anında öldürdüğü karısı ve çocuklarının kefareti için adeta kendini cezalandırırçasına bu yolu seçmiştir.

5.1.4 Mevsimsel Mitler

Antik toplumlarda anlatılan bazı mitleri, mevsimsel döngüleri açıklamak adına ortaya konduğu için mevsimsel mitler olarak adlandırmak mümkündür. Bu mitlerden aynı zamanda yeraltına dair izlenimler de elde edilebilmektedir. Genel anlamda mevsimsel mitlerde Bereket Tanrısı/Tanrıçası yeraltına götürülmekte, kaçırılmakta veya kendi arzusu dahilinde ülkeyi terk etmektedir. Bu tarz mitlerde, Tanrı/Tanrıçanın yokluğunda ülkenin içine düştüğü durum ve en sonda bu duruma bulunan çare anlatılmaktadır. Diğer mitlerde de söz konusu olduğu üzere, mevsimsel mitlerde de Doğu-Batı arasında küçük farkların olması dışında paralellikler söz konusudur.

Bu bağlamda Mezopotamya'da anlatılan "İnanna'nın Yeraltına İnişi" Mitosu'nun, Anadolu'da anlatılan "Telepinu Mitosu"nun ve Yunanistan'da Demeter ve Persephone Miti'nin birbirlerine benzediklerini söylemek yanlış olmayacaktır. "İnanna'nın Yeraltına İnişi" Mitosu'na göre Tanrıça İnanna, bilinmeyen bir nedenle yeraltında ikamet eden kız kardeşi Ereşkigal'i ziyarete gider, fakat geri dönebilmesi için kendi yerine geçecek birini bulması gereklidir. Bunun üzerine Tanrıça, kocası Dumuzi'yi yeraltına gönderir. Dumuzi'nin yeraltında kaldığı altı ay, bereketin yok olması anlamına gelirken gelişi doğanın yeniden canlanması demektir. Bu bağlamda anlatılan Anadolu mitosu ise Tarım Tanrısı Telepinu'nun kaybolmasıdır. Miti anlatan

tabletlerin giriş kısmının kırık olmasından dolayı tanrının tam olarak neden sinirlendiği bilinmese de Telepinu, sinirlenmiş ve ülkeyi terketmiştir. Tanrının yokluğu, ülke için kıtlık demektir. Diğer tanrılar Telepinu'yu bulmak için seferber olurlar, küçücük bir arının yardımıyla tanrı bulunur ve ülkesine dönmesi için ikna edilir. Telepinu'nun sinirinin yeraltına gitmesi için yapılan ritüeller sonuç verir ve bunun ardından her şey eski haline döner.

"Demeter ve Persephone Miti"nde ise Persephone, Zeus ve Demeter'in kızıdır. Ölüler Diyarı'nın korkunç tanrısı Hades, Persephone'a aşık olur ve onu yeraltına kaçıır. Kızının yokluğunda perişan olan annesi Buğday Tanrıçası Demeter, dünyaya küser ve dolayısıyla tarım duracak düzeye gelir. Duruma müdahale eden Zeus, Hermes'e gidip kızını getirmesini söyler ve Hermes söyleneni yapar. Hades, Persephone'u vermeye pek razı görünmemektedir fakat en sonunda altı ay Olympos'ta, altı ay kendi yanında kalması şartı ile Tanrıça'yı serbest bırakır. Anlaşıldığı üzere bütün antik toplumlar mevsimsel döngüleri açıklayabilmek için bu tarz hikâyeler ortaya koymuşlardır. Bereket tanrısı yeryüzünde değildir dolayısıyla ülkede bereket yoktur. En azından Mezopotamya ve Yunanistan için Tanrı/Tanrıçanın gidebileceği en uygun yer olarak yeraltı dünyası seçilmiştir. Bunda yeraltı dünyasının olumsuz izlenimi ve içeri girenin geri gönderilmemesi gibi kendi içerisinde kuralları olması etkili olmuş olabilir. Telepinu dışında iki mitte ise yeraltı dünyası tasvirleri bulunmaktadır. Her iki coğrafya için ortak olan nokta, yeraltının kasvetli olması, başında kötü bir yöneticinin olması, girenlerin diledikleri gibi geri çıkamamasıdır. Antik toplumlar için vazgeçilmez olarak nitelendirilebilecek olan tufan mitlerine ise aşağıda yer verilmiştir.

5.1.5 Tufan Mitleri

Tufan mitleri söz konusu olduğunda genel eğilim bu mitlerin kökeninin Eski Yakınoğu'da olduğu yönündedir, fakat köken hakkında tereddütleri olan yazarlar da yok değildir. Frazer,³²⁷ bütün tufan mitlerinin Mezopotamya coğrafyasına bağlanması için elde yeterli kanıtlar bulunmadığını ileri sürmektedir. Öte yandan tufan mitleri, genel anlamda tufanı, insanoğlunu cezalandırmak için gönderilmiş bir ceza olarak yansıtmaktadırlar. Tanrılara hizmet etmek için yaratılan insan, zamanla bu aslı görevini unutmuş, kurbanlarını düzenli ve istenen şekilde yapmamış, kimi zaman tanrıları uyutmayacak kadar gürültü yapmış kimi zaman da ahlaksızlık içerisine düşmüştür.

Tufan mitlerinin ilki olduğu düşünölen Sümer versiyonunda tufan kahramanı Ziusudra'dır. Tanrılar bilinmeyen bir nedenle tufan göndermeye karar verdiklerinde bir tek O kurtulur ve ödölü de tanrılar arasında yer almaktır. Atrahasis Mitosu'nda ise kısa sürede sayıları hızla artan insanlar, onları yaratanları pişman edecek kadar gürültü yapmaya başlarlar. İlk zamanlar veba, hastalık ve kıtlık gibi küçük ve geçici cezalar gönderildiyse de başarılı olunamamış, bundan sonra topyekün cezalandırılmaya gidilmiştir. Gılgamış Destanı'nda ise tanrılar insanlık üzerine bir tufan göndermeye karar verdikleri zaman uyarılan Utnapiştım, bu felaketten kurtularak tanrılaşmıştır. Diğer taraftan Yunan tufan mitinde Zeus, insanların yozlaşmasına birebir şahit olmuş ve onları yok etmeye karar vermiştir. Burada yine başka bir tanrının yardımıyla kurtulan kişi Deukalion'dur, o ve karısı daha sonra gelen insan soyunun atası olarak kabul edilmektedir.

Tufanı konu edinen bütün Antik Çağ mitlerinde dikkati çeken nokta, olayların akış sırasındaki benzerliktir. Bütün anlatılar neredeyse birbirinden kopya edilmiş izlenimi vermektedir. Bunun dışında, hepsinde Baş Tanrı insanları yok etmek istemektedir fakat başka bir tanrı insanlar arasında görece daha az yozlaşmış olan bir bireyi kurtarma isteği taşımaktadır. Mezopotamya'da kurtarıcı, Tanrı Enki olarak gösterilirken; Yunanistan'da bu tanrı Prometheus'tur. Bu iki tanrının ortak özelliği

³²⁷ Frazer, *a.g.m.*, aynı yer.

ise daima diğer tanrılardan daha akıllı olarak gösterilmeleridir. Yardımsever tanrıların insanı uyarma şekli ise genelde bir duvar ardından seslenmek veya rüyasına girmek şeklindedir. Uyarılan insanın felaketten kaçma şekli ise bütün mitlerde aynıdır, hepsinde bir gemi inşaa edilir ve tufan bitene kadar onun içinde saklanılır. Bütün bu mitlerde tufandan sonra ise tanrılara şükür vesilesi olarak kurbanlar sunulmaktadır.

5.2 Adı Geçen Mitlerin Kutsal Kitaplardaki Yeri

Yukarıda bahsi geçen mitlerin kutsal kitaplardaki yerine geçmeden önce kutsal kitaplardan kısaca bahsedilmesinin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Kronolojik olarak diğer dinlerden önce gelen Yahudiliğin kutsal kitabı Kitab-ı Mukaddes'in birinci bölümünü oluşturan Eski Ahit'tir. Yahudi geleneğine göre Eski Ahit; Tevrat, Neviim ve Ketuvim olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır.³²⁸ Yahudiliğin ardından aynı coğrafyada ortaya çıkan Hristiyanlığın kitabı ise Kitab-ı Mukaddes'in ikinci bölümünü teşkil eden Yeni Ahit'tir ki İncil olarak da bilinmektedir. Üç büyük dinin en sonuncusu olan İslamiyet'in kutsal kitabı ise Cebrail tarafından son peygamber Hz. Muhammed'e getirilen Kur'an-ı Kerim'dir.

Yahudilik ve Hristiyanlık ortaya çıktıkları dönemden itibaren dış etkilere maruz kalmışlardır. Bu iki dinin yayılma alanları genişledikçe maruz kaldıkları semboller, gelenekler ve mitler artmıştır. Bu konuda Eliade'nin tespitinin çok yerinde olduğu söylenebilir, ona göre Yahudilik ve Hristiyanlık, yaşadığı uzun zamanlar boyunca mitolojik düşünce tarzının ağırlığından kurtulamamıştır. Aksine bir gelenek halinde mitoloji içerisinde sarıp sarmalanmış ve bu mitler kendi inanç sistemlerine dahil edilmiştir.³²⁹ Bu iki din, dışarıdan gelen etkilere tepki göstermek yerine bu

³²⁸ B. Yaşar Seyhan, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'daki Kıssaların Karşılaştırılması", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006, s.11.

³²⁹ Eliade'den nakleden Sadık Kılıç , *Mitoloji Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim*, Nil Yayınları, İzmir 1993, s. 71.

etkiler çerçevesinde biçimce bazı değişikliklere uğramıştır. Eski ve Yeni Ahit'teki dinin özünden uzaklaşması noktasında ruhban sınıfının da etkili olduğu düşünülmektedir. Ek olarak, bu iki kitabın başka dillere tercümesi sırasında mitolojik unsurlarla yoğurulduğu da ifade edilmektedir.³³⁰ Eski ve Yeni Ahit'in mitlerle iç içe kalmasının belki de en önemli sebebi bu kitapların sözlü geleneğe dayanmasıdır. Edebi olan bu kitapların aynı zamanda tarihî bir temelden yoksun oldukları ifade edilmektedir.³³¹ Sonuç olarak, Eski ve Yeni Ahit'in Yaratıcının sözlerini birebir yansıtmadığını, zaman içerisinde insanlar tarafından değiştirilerek yerel özellikleri bünyesinde erittiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kadim Yakındoğu'ya ait mitler ile Kitab-ı Mukaddes arasında çok sayıda benzerlik olduğu bilim insanlarının çoğu tarafından kabul edilmektedir, ayrıca Kitab-ı Mukaddes'in kaynağı Mezopotamya coğrafyasında aranmalıdır.³³²

Öte yandan, Kur'an-ı Kerim'in ayetler halinde Cebrail tarafından indirilişinden itibaren Hz. Muhammed ve daha sonra sahabeler tarafından ezberlenmiş, kaydedilmesi sırasında ise bu ezberler karşılaştırılarak yanlışla veya çelişkiye mahal bırakmayacak şekilde kaleme alınmıştır. Daha sonraki tarihlerde Kur'an-ı Kerim, aslına sadık kalınarak kopya edilmiş ve çoğaltılmıştır. Bu bilgilerden hareketle, Kitab-ı Mukaddes'in aksine Kur'an-ı Kerim'in mitolojik bir kitap olmadığını ve bu tarz öğeler barındırmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bazı hadiselerin sadece konu bakımından mitolojik malzeme ile paralellik gösterdiği de söylenebilir.³³³ Kur'an-ı Kerim'in diğer kitaplardan ayrıldığı bir diğer nokta ise Kur'an-ı Kerim'in tarihi bir kitap olmaması ve olayları başından sonuna kadar anlatmamasıdır. Kitab-ı Mukaddes'te olaylar baştan sonra anlatılırken Kur'an-ı Kerim'de genel çerçeve içerisinde anlatılan olaya örnek veya ibret olması açısından olaylardan kısaca bahsedilmektedir. Kitab-ı

³³⁰ Kılıç, *a.g.e.*, aynı yer.

³³¹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 85.

³³² Alexander Heidel, *The Gilgamesh Epic And Old Testament Parallels*, The University of Chicago Press, London 1949, s. 137.

³³³ K. Hatice Arpaguş " Mitoloji, Kur'ân-ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, 2003, s. 10.

Mukaddes'teki hikâyeci anlatım, onun mitolojik malzeme barındırdığını düşündüren önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda bahsi geçen mitlerin kutsal kitaplardaki yerini incelemek noktasında ilk olarak evrenin yaratılışından bahsetmek yerinde bir davranış olacaktır. Çünkü tek tanrılı dinlerin kitabı olan Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de tanrıların yaratılışından bahsedilmesi teknik olarak mümkün görünmemektedir.

5.2.1 Evrenin Yaratılışı

Tevrat'ın Tekvin kitabında, dünyanın yaratılışı baştan sona ve en ince ayrıntısına kadar anlatılmaktadır.³³⁴ 1. babdan itibaren yaratılışın şu şekilde gerçekleştiği ifade edilmektedir; henüz yer ve gök yaratılmamışken her yer ıssızdır ve derin suların yüzeyini karanlık örterken Tanrı'nın kuvveti suların üzerinde hareket etmektedir. 1. gün Tanrı ışık olsun der ve ışık olur buna "gün", karanlığa ise "gece" denilmiştir. 2. gün Tanrı suların arasında bir kubbe olsun der, bu kubbe sayesinde kubbenin altındaki ve üstündeki sular birbirinden ayrılacaktır. Bu kubbeye ise "gök" adı verilir. Yaratılışın 3. gününde Tanrı, suların altındaki suyun bir yere toplanarak kuru toprağın ortaya çıkmasını emreder. Ortaya çıkan kuru toprağa "yer" denirken toplanan sulara "deniz" denilmiştir. Tanrı'nın bir sonraki emri, bu topraktan otların ve çeşitli meyve veren ağaçların çıkmasıdır ve öyle de olmuştur. 4. gün ise Tanrı dönemleri, günleri ve yılları belirlemek için iki ışık yaratır. Bunlardan büyük olanı güne hükmederken, küçük olan geceye hükmedecektir. Bunların yanında yıldızlar da yaratılmıştır.

5. günde ise hayvanların yaratılışına değinilmektedir. Tanrı, sular canlılarla dolsun, gök kubbede kanatlılar uçsun der ve dediği olur. Daha sonra bunlara üreyerek suları ve gökyüzünü doldurmaları emredilir. Yeryüzünde yaşayacak hayvanlar da bundan sonra yaratılır. Tanrı bundan sonra insanı yaratır ve 6. günün

³³⁴ *Kitab-ı Mukaddes- Eski ve Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1988.

sonunda yarattıklarına bakar ve hepsini çok beğenir. Tanrı bütün işlerini bitirdikten sonra 7. günü dinlenme günü olarak belirler. Bu noktada başta anlatılanların aksine;

*"Henüz yeryüzünde ne bir bitki ne de bir canlı bitmişti, çünkü Yehova Tanrı yeryüzüne yağmur yağdırmamıştı, toprağı işleyecek insan da yoktu. Yerden buğu yükselir, toprağın bütün yüzünü sulardı"*³³⁵ denilerek evrenin ilk başta boş topraktan ibaret olduğu ve insan da dahil olmak üzere bütün canlıların bundan yaratıldığı anlatılmaktadır, fakat sürecin nasıl ve kaç gün sürdüğüne dair bir açıklama yoktur. Aynı bölümde evrenin yaratılışı hakkında iki farklı görüşün bulunuyor olması Kitab-ı Mukaddes'in birçok kişi tarafından farklı tarihlerde kaleme alınmasına bağlanmaktadır.³³⁶ Tekvin'in giriş kısmında anlatılan evrenin yaratılışının temeli ise "su"ya bağlanmaktadır. Su, burada hareket ettirici nedendir ve hiçbir şekilde yoktan var olma söz konusu edilmemektedir. İlk başta var olan sudan Yehova Tanrı'nın buyruğuyla belirli bir düzen içerisinde evren yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de ise yaratılış olayı yukarıda değinildiği üzere tek bir çerçeve içerisinde anlatılmamıştır. Bu konu hakkındaki ayetlerden yaratılan ilk maddenin su olduğu öğrenilmektedir. *"O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır."*³³⁷ ayetinden açıkça anlaşılmaktadır. Bir diğer ayette ise, yer ile göğün bir zamanlar bitişik olduğunu, onların ayrılması ile diri olan her şeyin sudan yaratıldığı anlatılmaktadır.³³⁸ Kur'an-ı Kerim'de evrenin altı gün/evrede yaratıldığı konusu sıklıkla dile getirilmiştir.³³⁹

Genel anlamda Mezopotamya geleneğinde ve Tevrat'ta hareket ettirici ilk neden su olarak gösterilmektedir. Başlangıçta suyun bulunduğu ve sular kaosundan

³³⁵ *Kitab-ı Mukaddes*, Tekvin 2/5-6.

³³⁶ Şaban Bilgin, "Kutsal Kitaplarda Mitolojik Unsurlar (İlahi Kitaplar Bağlamında)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2002, s. 54.

³³⁷ Elmalılı Hamdi Yazır., *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Haz. Kasım Yayla, Merve Yayınları, İstanbul 2002, Hud/7.

³³⁸ *Kur'an-ı Kerim*, Enbiya/30.

³³⁹ *Kur'an-ı Kerim*, Araf/ 54; Yunus/3; Furkan/32; Secde/ 4,50.

yola çıkıldığı anlayışı Sümer kökenine bağlanmaktadır.³⁴⁰ Yunan mitolojisinde ise ilk başta karanlığa açılan sonsuz bir mekan olan Kaos vardır ve evren bundan meydana gelmiştir. Öte yandan Kur'an-ı Kerim'de yoktan var olma fikri yoktur, ilk başta su yaratılmış, diğer canlılar ise bu sudan meydana getirilmiştir. Mezopotamya ve Yunan mitlerinde aynı zamanda Tevrat'ta, yer ile göğün yaratılması birbiri ardına gelen eylemler olarak gösterilir. Öte yandan, Kur'an-ı Kerim yer ile göğün ayrı ayrı yaratıldığına dair bir ifade bulunmamaktadır, bu durum İslam inancına göre yerin ve göğün aynı anda yaratıldığını ifade ediyor olabilir. Kur'an-ı Kerim'de bir zamanlar yer ile göğün bitişik olduğu ifade edilmektedir, buna benzer bir durum sadece Hitit Kumarbi Miti'nde karşımıza çıkmaktadır. Bu mitte geçen "bakır bıçakla yer ile gök ayrılmadan" ifadesi, bunların bir zamanlar bitişik olduğunu ve bunların ayrılması ile evrenin düzenlenmesinin başladığını ifade etmektedir. Tevrat ve Kur'an-ı Kerim arasında evrenin yaratılış süresi hakkında mutabakat olduğu söylenebilir, her ikisinde de altı gün ifadesi kullanılmaktadır; fakat Kur'an-ı Kerim'de kullanılan "gün" ifadesinden yirmi dört saatin kastedilmediği düşünülmektedir.³⁴¹ Diğer taraftan adı geçen mitlerde evrenin ne kadar zamanda yaratıldığına dair herhangi bir açıklama mevcut değildir.

³⁴⁰ Bkz. Birant Esinoğlu,, *Dinlerin Gizemi- Kurban-Yaratılış-Tufan Efsaneleri*, Ceylan Yayınları, İstanbul 1996, s. 102/ Yazar burada Sümerlerin yaratılışın kökenini sular kaosunda görme nedeni olarak kentlerin kuruluş özelliklerini göstermektedir. Sümerler, Mezopotamya coğrafyasına geldikleri zaman deniz seviyesinden daha aşağıda olan toprakları denizden korumak ve Fırat ve Dicle'nin taşmalarıyla sular altında kalan bataklıkları kurutmak zorundadır. Kısacası yazar, bu coğrafyaya geldiklerinde suyla karşılaşan Sümerlerin evrenin yaratılışında ilk madde olarak suyu görmesinin doğal olduğunu düşünmektedir. Ayrıca yeniden doğumun ve hayatının devamının suya bağlı olması suyun ilk madde olarak görülmesinde etkili olmuş olabilir.

³⁴¹ Gün değerlendirmesi için bkz. B. Yaşar, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'daki Kıssaların Karşılaştırılması", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006, s. 19.

5.2.2 İnsanın Yaratılışı

Tevrat 1. babda, evren ve bütün diğer canlılar yaratıldıktan sonra insanın yaratılışına yer verilmiştir. Burada Tanrı, "*Bizi yansıtan, bize benzeyen insan yapalım*"³⁴² demektedir. Burada insanın yaratılış amacı, daha önce yaratılan bütün canlılara hâkim olmasıdır. Böylece Tanrı, insanı kendi yansıması, benzeri olarak ve erkek ve kadın olarak yaratır. Ardından onlara çocuk sahibi olmalarını ve çoğalmalarını emreder. 2. babta ise insanın yerin toprağından yaratıldığı ve burnuna hayat nefesinin üflenmesiyle canlandığı ifade edilmektedir. Yaratılan ilk insan, doğudaki Aden Bahçesi'ne yerleştirilir, fakat çok yalnız olduğu için kendine bir yardımcı yaratılmaya karar verilir. Üzerine derin bir uyku gönderilen Adam, uyuduğu esnada Yehova, onun kaburga kemiklerinden birini alarak kadını yaratır.³⁴³

Kur'an-ı Kerim'de ise Allah'ın bir insan yaratma niyeti "*Hani, Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti*"³⁴⁴ sözleri ile ifade edilmiştir. Buradan sonra insanın hemen yaratıldığı ve meleklerin Âdem için saygıyla eğilmesi anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de insanın genel anlamda topraktan yaratıldığı belirtilmektedir, fakat kullanılan çamur, süzölmüş çamur, yapışkan çamur, cıvık balçık gibi terimler birbirinden farklılık göstermektedir.³⁴⁵ Yine burada Âdem'in kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan yaratıldıktan sonra içine Allah'ın ruhundan üflediği ifade edilmektedir.³⁴⁶ İnsanın yaratılış amacı ise Allah'a kulluk etmesidir.³⁴⁷ Kadının yaratılması noktasında kesin bir ifade bulunduğu söylenemez, Nisa Suresinde geçen ifade şu şekildedir;

³⁴² *Kitab-ı Mukaddes*, Tekvin 1/26-30.

³⁴³ *Kitab-ı Mukaddes*, Tekvin 2/7-22.

³⁴⁴ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara/ 30.

³⁴⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Al-i İmran/59, Kehf/57; En'âm/2; Ar'af/12; Müminun/12; Saffat/41; Hicr/26.

³⁴⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Hicr/29.

³⁴⁷ *Kur'an-ı Kerim*, Zariyat/56.

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydan getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının." ³⁴⁸

Tevrat'ta, insanın yaratılışını konu alan ilk anlatıda insanın hangi maddeden yaratıldığı belirtilmemişken; kadın ve erkeğin aynı anda yaratıldığı anlaşılmaktadır. İkinci anlatıya göre ise ilk insan topraktan yaratılmış, yaratılan bu ilk insandan da eşi yaratılmıştır; fakat bunların yaratılma amaçlarına dair bir açıklama yoktur. Öte yandan, Kur'an-ı Kerim'de Allah, insanı kendisine kulluk etmesi için topraktan yaratmış ve ona kendi ruhundan üflemiştir. Kadının Âdem'le birlikte mi yoksa daha sonra mı yaratıldığı ise açık değildir. Yukarıda bahsedildiği üzere, Mezopotamya geleneğinde insan, tanrısal soydan bir parça taşımaktadır. Bu durum bir bakıma Tevrat ve Kur'an-ı Kerim ile paralellik göstermektedir. Diğer bir paralellik ise insanın çamurdan yaratılması noktasındadır, bütün Mezopotamya anlatılarında insanın yaratılmasında çamur kullanılmıştır. Benzer bir durum Yunan mitolojisi için de geçerlidir. Zeus'un emri ile Hephaistos, çamurdan insanı şekillendirmiştir. Kadının yaratılması noktasında ise çeşitlilik söz konusudur, bu konuda Mezopotamya sessiz kalırken Yunan mitolojisinde kadın, erkekten sonra bir ceza yöntemi olarak yaratılmıştır. Öte yandan Tevrat'ta önce erkek varken kadın, onun bir parçası olarak daha sonra yaratılmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere Kur'an-ı Kerim'in bu konuda ne söylediğini net ifade etmek güçtür. İnsanın yaratılışından sonra insanların geneli veya sadece bir kavim üzerine gönderilen neredeyse en ağır cezalandırma şekli olan tufan ise bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

³⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, Nisa/1.

5.2.3 Tufan Mitleri

Tufan meselesinin kutsal kitaplarda ve antik mitlerde derinlemesine anlatılan tek konu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Adı geçen metinlerde tufan kahramanın geçmişinden gemiye alınan hayvan sayısına kadar birçok noktaya değinilmiştir. Tevrat'ta tufan hikâyesinin anlatıldığı kısım 6. babda başlamaktadır, fakat ondan önce Nuh'un ataları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Buna göre,³⁴⁹ insanlar yeryüzünde çoğalmaya başlamıştır. İnsanın kalbinin kötülükle dolduğunu gören Yehova, insanı yarattığı için çok üzülür ve yüreği acıyla dolar. "Yarattığım insanları yeryüzünden silip atacağım" diyen Yehova, bozulmuş insan nesli içinde temiz kalabilmeyi başaran ve tanrının yolunda giden Nuh'a dünyanın zorbalıkla dolmasından dolayı tüm insanlığın sonunun geldiğini ve kendisine reçineli bir ağaçtan gemi yaparak gelecek olan felaketten kurtulmasını söyler. Geminin uzunluk ve genişliğinin anlatıldığı bu bölümde geminin üç katlı olması ve içi de dahil olmak üzere her yerinin ziftle kaplanması gerektiği söylenmektedir.

Nuh ve Yehova bir antlaşma yaparlar: Tanrı; Nuh ve ailesi dışında bütün insanları yok edecektir. Tanrı, Nuh'a yaptığı gemiye erzaklarla beraber canlıların temiz olanlarından yedişer çift, kirli olanlarından ise erkek ve dişi olmak üzere birer çift, kendi karısı, çocukları ve gelinlerini almasını söyler. Tufanın yedi gün sonra başlayacağı ve kırk gün kırk gece süreceği haber verilir. Nuh'un yaşamının altı yüzüncü yılında başlayan tufan, kırk gün kırk gece sürer ve yeryüzü yüz elli gün boyunca sular altında kalır. Tufanın başlamasının üzerinden yedi ay on gün geçince gemi, Ararat Dağı'na oturur. 10. ayda ise dağların tepeleri görünmeye başlamıştır. Gönderilen güvercin geri dönmeyince toprağın kuruduğu anlaşılmış olacak ki Nuh, geminin kapağını kaldırır, ailesi ve hayvanlarla birlikte dışarı çıkarak Tanrı'ya kurban keser. Kesilen kurbanın kokusunu alan Yehova, Nuh ile bir ahit imzalar ve bir daha tufan göndererek insanları yok etmeyeceğine dair yemin eder. Karşılığında ise Nuh ve çocuklarından çoğalarak dünyayı doldurmalarını ister. Yapılan bu ahit sonsuza kadar geçerli olduğunun kanıtı ise gökkuşağıdır. Devam eden bölümde ise

³⁴⁹ *Kitab-ı Mukaddes*, Tekvin 6-9/18.

Nuh'un çocuklarının çoğalışı ve üç oğlunun şeceresi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de tufan hadisesi şu şekilde anlatılmıştır. Öncelikle Allah, Nuh'a artık kavminden kimsenin iman etmeyeceğini ve onların işledikleri günahlar için daha fazla üzülmemesi gerektiğini bildirir. Sonra Nuh'tan kendisine bildirilen ölçülerde bir gemi yapması, gemiye her cins hayvandan birer çift, aleyhinde karar verilmiş olanlar dışında ailesi ve iman edenleri alması söylenir. Nuh, gemiyi inşa ederken gelip geçenler onunla alay etmektedir. Vakti gelince sular pınar pınar fışkırarak birleşir, tufan başlamıştır. Gemi, dağlar kadar yüksek olan suların arasında yüzerken, Allah'ın emri ile bütün sular çekilir ve gemi Cudi Dağı'na oturur.³⁵⁰

Anlaşıldığı üzere tufan olayının anlatımında iki kutsal kitap arasında farklar mevcuttur. Öncelikle Tevrat'ta olay en ufak ayrıntısına kadar anlatılırken Kur'an-ı Kerim, ayrıntıya girmeden sadece temel noktayı belirtmektedir. Tevrat'ta, Gılgamış ve Atrahasis Mitosu'nda olduğu gibi tufan kahramanının uzun uzun şeceresi verilmektedir, fakat Kur'an-ı Kerim'de bu tarz bilgi mevcut değildir. Tufanın sebebi kutsal kitaplarda genelde insanların günahkâr olması, dünyanın zorbalıkla dolması iken Yunan Tufan Miti ve Atrahasis Miti dışında diğer mitlerde sebep kesin olarak belirtilmemiştir. Çok tanrılı bir anlayışın ürünü olarak bütün antik mitlerde tufan, tanrıların beraber aldıkları bir karar iken kutsal kitaplarda Tanrı'nın kararıdır. Tufandan kaçmak için yapılan gemi Tevrat dışında hiç bir mitte veya Kur'an-ı Kerim'de ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Kur'an-ı Kerim "belirlenen ölçülerde" ifadesi kullanılırken mitlerde en fazla "büyük bir gemi", "ölçüleri birbirine eşit bir gemi" gibi tanımlar kullanılmaktadır.

Tufanın süresi hakkında ise çeşitlilik söz konusudur. Antik mitlerden Gılgamış Destanı dışındakiler süreyi altı-dokuz gün arasında değişen süreler olarak vermişlerdir, süre konusunda en abartıya kaçanı ise Tevrat'tır. Burada tufanın kırk gün kırk gece sürdüğü ifade edilirken, diğer taraftan geminin kaç gün suların üstünde

³⁵⁰*Kur'an-ı Kerim*, Hud/36-44; Müminun/26-29; Şuara/117-120; Ankebut/14-15; Zariyat/46; Yasin/41-43; Kamer/12-13; Hakka/11.

yüzdüğü, suların kaç günde çekildiği ve toprağın kaç günde kuruduğu gibi gereksiz ayrıntılarla tufan bölümü sayılara boğulmuştur. Öte yandan Kur'an-ı Kerim, tufanın süresi hakkında da sessiz kalmayı tercih etmiştir. Gemiye kimlerin alındığı konusu da birbirinden farklılık arz etmektedir. Tevrat yine bu noktada ayrıntılı bir açıklamada bulunurken Gilgamiş Destanı'nda her türlü canlıdan alındığı belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ise bu sayı her hayvan türünden bir çift şeklinde ifade edilmiştir. Bütün mitlerde ve adı geçen kutsal kitaplarda ortak olan tek nokta ise tufanın sona ermesinden sonra tufan kahramanının tanrı/tanrılara kurban kesmesidir. Tufan sona erdikten sonra geminin nerede olduğuna dair mitler tamamen sessizdir, fakat Tevrat'ta geminin Ararat Dağı'na oturduğu ifade edilirken Kur'an-ı Kerim'de Cudi Dağı'nın adı geçmektedir. Son olarak Kur'an-ı Kerim dışında bütün mitlerde ve hatta Tevrat'ta bile tufan, bütün insanlığa gönderilmiş bir ceza olarak gösterilirken Kur'an-ı Kerim'de tufanın sadece Nuh'un kabilesi için gönderildiğinin altı çizilmektedir.³⁵¹

Sonuç olarak antik mitlerde ve kutsal kitaplarda anlatılan tufan hadisesinin genel çerçeve bakımından hemen hemen aynı fakat ayrıntılar bakımından birbirlerinden farklı olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Kutsal kitaplar irdelendiği zaman ise birbirlerinden üslup bakımından ayrıldıkları dikkat çekmektedir. Tevrat, kutsal kitap özelliğinden uzaklaşırcaasına asıl amacı olan mesajı vermek yerine bir tarih kitabı gibi ayrıntılarda boğulmaktadır. Bunun yanı sıra olaylar oluş sırasına göre anlatılmaktadır. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de olaylar oluş sırasına göre değil yeri geldikçe kısa ayetler halinde verilmektedir ve ayrıntılar bir tarafa bazı konular hakkında bilgi dahi vermemektedir. Adı geçen mitlerin komşuluk ilişkileri içerisinde birbirlerinden etkilendiklerini söylemek mümkünse de bunların kutsal kitaplarla olan etkileşimini tespit etmek mümkün görünmemektedir.

³⁵¹ *Kur'an-ı Kerim*, Hud/36.

SONUÇ

Çalışmamızda yazılı kaynaklar ışığında, Eski Çağ Doğu ve Batı mitlerini incelemeyi amaçladık. Çalışmamız, beş bölüm halinde ele alınmış olup, 1. bölümde mitin anlamına, mit ve toplum ilişkisine ve mitlerin din ile olan bağlantısına dair bilgiler sunulmuştur. Anlaşılan o ki, mitin herkes tarafından kabul edilen geniş bir tanımı yapılamamıştır. Her bilim adamı, kendi uzmanlık alanına göre mitin farklı bir özelliği üzerinde durmuş, bu durum da miti kavramlaştırmak noktasında muazzam bir çeşitliliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bizim için burada önemli olan, mitin antik toplumlar için ne ifade ettiğidir. 1. bölümden anlaşıldığı üzere mit, antik insan için öncelikli olarak dünyayı algılamanın yoludur. Toplum için davranış kalıpları sunar, aynı zamanda insanların bugün içinde buldukları noktaya nasıl geldiklerini açıklamaya çalışır. Gerçek olarak kabul edilen mitler, tanrıların veya kahramanların hikâyeleridir. Antik insan zihninin ilk bilimsel denemeleri olarak kabul gören mitler, bu yönüyle modern insan için de önemlidir. Nitekim, antik mitlerin incelenmesi neticesinde o zamandan bu zamana katedilen yol, düşünce bağlamında geçirilen değişimler net bir şekilde gözlemlenebilir. Bu mitler, aynı zamanda antik toplumlar hakkında tarihsel gerçeklikler sunması, kültürel ortamları hakkında bilgi vermesi ve bireylerin birbiriyle olan ilişkilerini gözler önüne sermesi bakımından da önemlidir. Antik insanların din ile olan ilişkisi, günümüzde mit ile din arasındaki ilişkinin irdelenmesine neden olmuştur. Fakat 1. bölümün son kısmında anlaşılmıştır ki bu konuda kesin bir hüküm vermek mümkün görünmemektedir.

Çalışmamızın 2. bölümünde ilk olarak Mezopotamya düşünce sistemleri ele alınmıştır. İlk uygarlıkların beşiği konumundaki Mezopotamya, her ne kadar sürekli olarak istilalara maruz kalsa da bir şekilde kültürel devamlılığı sağlamış, bu durum ise mitlerde kendini iyiden iyiye belli etmiştir. 2. bölümde, öncelikli olarak Mezopotamya inançları, Enûma Eliş, tanrıların ve insanların yaratılışı, Gılgamış Destanı, Tufan Mitosu ve İnanna'nın Yeraltına İnişi Mitosu ele alınmıştır. Teokratik bir toplum olan Mezopotamya toplumunda din, son derece önemlidir hatta hayatın tam merkezinde olduğunu söylemek mümkündür. Tanrılardan her zaman iyilik ve fayda bekleyen bu coğrafya insanı, onlara hizmette kusur etmemek için her daim

çabalamıştır. Ayinler düzenlenmiş, dualar edilmiş ve kurbanlar kesilmiş, bunun karşılığında ise bol hasat, barış, huzur gibi şeyler istenmiştir. Mezopotamya insanına göre bilinmeyen her şeyin sebebi, doğaüstü varlıklardır. Eğer başlarına iyi bir şey gelmişse bu, tanrılara hizmetin eksiksiz yapıldığı anlamına gelir. Fakat diğer taraftan başlarına gelen felaketin de sebebi, tanrının gücendirilmiş olmasıdır. Modern zaman insanlarından bazılarında bu düşünce tarzının devam ettiğini söylemek mümkündür. Yine, Mezopotamya insanının ölüm hakkında ne düşündüğünü mitlerden öğrenmekteyiz. Onlar, ölümü kaçınılmaz olarak görmüşler ve öldükten sonra yeraltı dünyasına inceklerine inanmışlardır. Fakat ilginçtir ki, Mezopotamya insanı, iyi-kötü ayrımı yapılmadan herkesin aynı yere gittiğini düşünmüştür. Onlara göre ölen kişi, yerin altında bulunan kozmik bir boşluğa, yani yeraltı dünyasına giderdi.

Bu bölümde ele alan Babil Yaratılış Destanı *Enûma Eliş* göstermiştir ki, Mezopotamya insanı ilksel varlık olarak "su"yu görmektedir. Onlara göre, tatlı ve tuzlu suyun birbirinden ayrılması sonucu evrenin yaratılış süreci başlamıştır. Suyun hareket ettirici olarak görünmesinin altında yatan neden, Mezopotamya'nın coğrafi özelliklerinde aranmalıdır. İncelenen mitlerden öğrendiğimize göre, Mezopotamya insanı, tanrılarını insan suretinde düşünmüştür. Yine toplumsal yapının bir yansıması olarak, tepesinde erkek bir tanrının bulunduğu panteon, toplum düşünce yapısına göre şekil almıştır. İnsanın yaratılışını konu edinen mitlerden öğrendiğimiz kadarıyla insan, tanrılara hizmet etmek için yaratılmıştır. Mezopotamya insanının, ölümsüzlüğü kabullenışı Gılgamış Destanı'nda gözler önüne serilmektedir. Yarı tanrısal, güçlü bir kral bile ölüyorsa, demek ki ölümden kaçış yoktur. Tufan mitinin bütün versiyonlarında genel anlamda, tanrıları kızdırmanın cezasının büyük felaketler olduğuna duyulan inanç gözler önüne serilmektedir. Bir şekilde kızdırılan tanrılar, insanları cezalandırmak için tufan gönderirler fakat içlerinden biri her zaman kurtulur ve yeni insan neslinin atası olur. Bu bölümde ele alınan son mit ise İnanna'nın yeraltına inişi mitosudur. Bu mitos üzerinden, bölge insanının mevsimleri nasıl açıkladığını ve yeraltı dünyasının nasıl bir yer olarak algılandığını göstermesi bakımından önemlidir.

3. bölümde Hitit inancı, panteonu ve mitleri ele alınmış olup, Anadolu'ya dışarıdan gelen Hititlerin, bölge halkı ile iletişime geçerek nasıl bir kültür ortamı yarattığı gözler önüne serilmiştir. Bu bölümden anlaşıldığı kadarıyla, Hititler kendilerine "bin tanrılı" demekte ve fethettikleri yerlerdeki tanrıları, kendi ülkelerine getirip ona tapmaktadırlar. Mezopotamya gibi insan biçimci bir tanrı anlayışına sahip olan Hititler, bu tanrıları simgelemek için hayvan figürinleri kullanmışlardır. Kral, tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak görüldüğü için büyük saygı görmüştür. Kuvvetli bir öteki dünya inancına sahip olan Hititler, yeraltını karanlık ve kasvetli olarak hayal etmişlerdir. Devam eden bölümde, Hitit efsaneleri iki grup halinde ele alınmıştır. Hatti kökenli efsanelerden ilki olan Kaybolan Tanrı Telepinu Mitosu'nun ülkenin bir zaman içine düştüğü yokluğu açıklamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu miti önemli yapan diğer bir etken ise, burada yeraltı dünyasının tasvirinin yapılmasıdır. Hatti kökenli diğer bir mit ise, İlluyanka Mitosu'dur. Burada yılan İlluyanka ile Fırtına Tanrısı Telepinu'nun mücadelesi ele alınmaktadır. Burada kimi yazarların değerlendirmesine göre yılan, kışı simgelemekte ve onun öldürülmesi baharın gelmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan, bu mitte de Anadolu'nun yerli geleneklerine dair ipuçları bulunmaktadır.

Kumarbi Mitosu ise Hurri kökenli efsaneler grubunda değerlendirilmiştir. Burada tanrıların yaratılışından itibaren hakimiyeti elde etmek için nasıl mücadele ettikleri anlatılmaktadır. Ayrıca, bu örnekte de görüldüğü üzere bu tarz destanlar, toplumların baş tanrısının meşruiyetini kanıtlama çabası gütmektedir. Ullikummi Mitosu ise Kumarbi Mitosu'nun devamı olarak nitelendirilmektedir. Bu mitosta, Kumarbi'nin diyorit bir taş olan Ullikummi ile mücadelesi anlatılmakta olup, bu destandan Hurrilerin ve Hititlerin evrenin nasıl yaratıldığına dair düşünceleri hakkında bilgi edinebilmek mümkündür.

Çalışmamızın 4. bölümünde Antik Yunan ve Eski Roma mitleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak Eski Yunan inançları ele alınmış olup, onların da Mezopotamya'daki gibi insan biçimci bir tanrı anlayışına sahip oldukları görülmüştür. Erkeklerin hâkim konumunda olduğu Antik Yunan toplumu, Olympos Dağı'nda ikâmet ettiklerine inanılan on iki tanrının başına da bir erkek tanrı

koymuştur. Tanrılarını memnun etmek için çabalayan bu insanlar, tanrılarını adına ritüeller ve şenlikler düzenlemiş, kurbanlar sunmuşlardır. Diğer toplumlardan farklı olarak Yunanlıların, ölümü kaçınılmaz olarak görmedikleri anlaşılmıştır. Onlara göre, bir insanın ölmesi için sıradışı bir olayın gerçekleşmesi gereklidir. Nihayetinde ölen bir kimse ise, ruh halinde başka bir âlemde yaşamına devam etmektedir. Bu noktada Yunanlılar için nefes alıp vermenin önemi dikkat çekicidir. Bunların yanısıra Yunanlıların, kişilerin bu dünyadaki davranışlarına göre yeraltında sınıflandırıldıklarına olan inançları da ilgi çekicidir.

Bu bölümde ele alınan ilk mit, Hesiodos'un evrenin ve tanrılarının yaratılışını anlattığı *Theogonia* adlı eseridir. Hesiodos'un bu eserinden hareketle, Yunanlıların ilk başta Kaos'un varlığına ve tanrılarının ise Kaos'tan meydana geldiklerine inandıklarını söylemek mümkündür. Bu eserde, Yunanlıların tanrılarını insan gibi düşünmesi aşikâr biçimde gözler önüne serilmektedir; tanrılar birbirleri ile kavga etmekte, çocuk sahibi olmakta ve hatta korkmaktadırlar. Bunların dışında, Mezopotamya'da söz konusu olduğu üzere burada da tanrılar, göğün hakimiyeti için birbirleriyle mücadele etmektedirler. Bu zorlu mücadeleyi kazanan Zeus ise, Yunan panteonunun baş tanrısı olur ve verilen bu mücadele sonunda kazanılmış olan bu başarı, insanların gözünde Zeus'u daha değerli ve meşru hale getirir.

Antik Yunan mitlerinde insanın yaratılışı noktasında dikkat çeken husus, nesillerin ve hayatların sürekli olarak kötüye gidişidir. İşler ve Günler'de anlatılan beş insan soyu, bunun en iyi kanıtıdır. Madenlerin değer kaybetmesi gibi, insan soyu da giderek değer kaybetmektedir. Bunun dışında, Yunan mitlerinde ilk insanın yaratılışına dair herhangi bir anlatım olmadığı düşünülse de, kadının yaratılışı anlatılmıştır. Yukarıda da altı çizildiği üzere, kadının yaratılması da kötüye gidişin bir ürünüdür. Kadın, Zeus tarafından bir ceza olarak yaratılmıştır. Her şey yolunda giderken yaratılan kadından sonra hiçbir şey artık eskisi gibi olmayacaktır. Daha sonraki bölümde ele alınan Herakles ise Gilgamiş'i andıran Yunanlı bir kahramandır ve yine onun gibi yarı tanrıdır. Başından geçen on iki işi nasıl başarı ile atlattığı bu bölümde anlatılmaktadır. Bütün antik toplumlarda görülen tufan mitosu, elbette ki kendini Yunan mitolojisinde de göstermiştir. Burada da tufan, bir cezalandırma

yöntemi olarak Baş Tanrı Zeus tarafından gönderilmiştir. Bütün insanlığın içinde kurtulan tek bir kişi, insan soyunun babası konumundadır. Bu destanda Deukalion'dan sonra gelenlerin isimleri ayrıntılı olarak verilmiş ve bu kişiler, daha sonra gelen Yunan soyu ile yakından ilişkilendirilmiştir. Bu noktada, tufan mitinin Yunanlılar için meşruiyet araçlarından bir diğeri olduğunu söylemek mümkündür. Troya Savaşı'nı konu edinen Troya Destanı ise tarihsel temellere oturan bir savaşın mitik ve edebi bir dille anlatımıdır. Burada, kahramanların tanrılaştırılması ve tanrıların savaşa dahil oluşuna şahit oluruz.

4. bölümün son kısmında ise Eski Roma mitolojisine kısaca değinilmiştir. Farklı coğrafyalarda yaşanması ve farklı etnik kökenlere sahip olunmasına rağmen, bu iki millet arasındaki etkileşim dikkat çekicidir. Romalılar, kültür bakımından Yunanlılardan etkilendikleri gibi, Yunan tanrılarını alarak onlara kendilerince isimler vermişlerdir. Öte yandan, Romalıların kendilerine ait tanrıları da yok değildir. Eski Romalılar, dünyanın veya tanrıların nasıl yaratıldığı ile ilgilenmemiş görünmektedir çünkü onlara ait destanlar genelde ulusaldır. Tarihsel amaçlara hizmet eden Eski Roma mitlerinden ilki olan *Aeneis/ Aeneas Destanı*'nda, Troya Savaşında kahramanca savaşan Aeneas'ın Romalıların atası olarak başından geçen olaylar anlatılmaktadır. Roma halkı üzerinde ulusal duyguların depreşmesi için kaleme alınan bu destan, diğer taraftan toplum ve Roma yeraltı dünyası algısı hakkında okuyucuya bilgiler de sunmaktadır. Romalıların ait diğer mit *Romulus ve Remus Destanı* da yine bu amaç çerçevesinde yazılmıştır. Kahramanlık mitlerinin çoğunda karşımıza çıkan "tanrısal bağ", bu mitte de karşımıza çıkmıştır. İkiz kardeşlerin babası, tanrıdır ve başlarına gelen talihsiz olaylardan sonra kardeşlerden biri "Şanlı Roma"yı kurmuştur. *Aeneis/ Aeneas Destanı*'nda olduğu gibi, buradan da Eski Roma toplumuna dair ipuçları elde edilebilmektedir.

Çalışmamızın 5. ve son kısmı ise bahsi geçen mitlerin karşılaştırılması ve bu mitlerin kutsal kitaplardaki yerine ayrılmıştır. Antik toplumlar, birbirleriyle ticaret yoluyla direk veya dolaylı yollardan iletişim ve etkileşim içindedirler. Bu etkileşim hiçbir zaman tek taraflı olmamış, karşılıklı kültür alışverişinde bulunulmuştur. Diğer taraftan, genel kabul gören bu görüşün aksini savunan bilim insanları da yok değildir.

Onlara göre insanlar, farklı coğrafyalarda aynı olaylara birbirlerinden habersiz aynı tepkileri verebilirler. Bu görüşün doğru olduğunu varsaysak bile gerçekten böyle olup olmadığını tespit etmek mümkün görünmemektedir. Bu bölümde ele alınan mitler, sınıflandırmalara tabi tutularak karşılaştırılmış ve mitlerin bir çoğunluğunda etkileşimin izlerine rastlanmıştır. 5. bölümün son kısmında ise mitlerle kutsal kitaplarda ortak olan konulara değinilmiştir. Burada da karmaşanın önüne geçmek adına gruplandırmalar, gerekli görülen yerlerde ise kutsal kitaplardan alıntılar yapılmıştır.

Evrenin yaratılışı hususunda kutsal kitaplar ve Mezopotamya geleneğinde benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. Her üçünde de ilk neden olarak su gösterilmektedir. İnsanın yaratılışında ise hemen hemen hepsinde bir paralellik olduğu gözlemlenmiştir. İnsanın bir çeşit topraktan veya çamurdan yaratılışı, mitlerde ve kutsal kitaplarda anlatılmaktadır. Kadının yaratılışı konusunda sadece Yunan mitoloji ayrıntılı söz söylemiştir. Buna göre kadın, erkekten sonra yaratılmıştır, bu bağlamda Yunan mitolojisi ile Tevrat arasında bir benzerlik söz konusudur. Tufan hadisesi ise mitlerde olduğu gibi kutsal kitaplarda da anlatılmaktadır. Bu konuyu genişçe ele alan Tevrat iken, Kur'an-ı Kerim'de fazla ayrıntı bulmak mümkün değildir. İnsanlığın başına neden bu tarz bir olay geldiğini kutsal kitaplar, Yunan geleneği ve Atrahasis Miti açıklamaktadır. Bu mitlere göre tufanın sebebi genelde insanların yozlaşmışlığıdır. Diğer mitlerde bu konuda kesin ifadeler bulunmuyorsa da, sebebinin diğerleri ile paralellik gösterdiği düşünülmektedir. Burada en zor olan nokta ise, kutsal kitaplar ile mitlerin birbiriyle olan etkileşimidir. Ayrıca, aralarındaki etkileşimin ne yönde geliştiğini tespit etmek mümkün görünmemektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, antik çağ mitleri incelendiğinde hepsinin birer amaca hizmet ettiği açıktır. Yazının bulunmadığı zamanlarda sözlü olarak nesilden nesile aktarılan hikâyeler, yazının bulunması ile kaleme alınmış ve bu vesileyle günümüze kadar gelebilmiştir. Belki de bir çok hikâye yazıya dâhi geçirilemeden yok olmuş veya yazıya geçirilenlerin bazı kısımları kaybolmuştur. Fakat bu durum, bizlerin antik toplumlar hakkında bilgi edinmesine engel teşkil etmemektedir.

Toplumların kültürel belleğinden gelen bu mitler, muhakkak ki toplumun duruş, düşünüş, yaşayış tarzını ve geleneklerini bizlere yansıtacak; siyasî, coğrafi ve insanî ilişkileri hakkında bilgi verecektir. Nitekim, incelememiz neticesinde de bu duruma şahitlik etmiş bulunuyoruz. Mit, bir taraftan söyleniş veya yazılış amacına hizmet ederken, bir taraftan da içinden çıktığı toplumu çeşitli yönleri ile yansıtmaktır. Bizler için önemli olan da zaten bu toplumsal gerçekleri görebilmek ve hakkıyla değerlendirebilmektir.

BİBLİYOGRAFYA

AGIZZA, Rosa, *Antik Yunan'da Mitoloji- Masallar ve Söylenceler*, Çev. Zühre İlkelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001.

AKSOY, Tefvik, "Mitoslarda Yaratılış Motifleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK, Ankara 2000.

ALTUNCU, Abdullah, "Sümerlerin Dini Tarihi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011.

ARDZİNBA, Vladislav, *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Çev. Orhan Uravelli, KAFDAV Yayıncılık, Ankara 2010.

ARPAGUŞ, K. Hatice, " Mitoloji, Kur'ân-ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, 2003, 5-24.

ASARKAYA, Yusuf, "Hesiodos'a Göre Yunan Tanrıları Ve Sıfatları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.

ATA, Nurullah, *Mitoloji*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933.

ATIŞ, Naciye, "Grek Düşünce Dünyasında Felsefe Din ve Mitoloji İlişkisi", *Kaygı*, Sayı 12, 2009, 57-66.

- BARICCO, Alessandro, *Homeros, İlyada*, Çev. Eren Cendey, Can Yayınları, İstanbul 2005.
- BATUK, Cengiz, " Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar", *Miler ve Nihal-İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 1 Ocak – Nisan 2009, 27-53.
- BAYAT, Fuzuli, *Mitolojiye Giriş*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- BAYLADI, Derman, *Uygarlıklar Kavşağında Anadolu*, Say Yayınları, İstanbul 1996.
- BERTMAN, Stephen, *Handbook To Life In Ancient Mesopotamia*, New York 2003.
- BİLGİN, Nahit, *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, _Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004.
- BİLGİN, Şaban, "Kutsal Kitaplarda Mitolojik Unsurlar (İlahi Kitaplar Bağlamında)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2002.
- BLACK, Jeremy, GREEN, Anthony, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar, İfritler, Semboller*, Aram Yayıncılık, İstanbul 2003.
- BONNARD, Andre, *Antik Yunan Uygarlığı*, 1. Cilt, Çev. Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2012.
- BOTTÉRO, Jean, *Eski Yakındoğu- Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.
- BOTTÉRO,---, *Gilgamiş Destanı-Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, Çev. Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

- BOZCA, Mehmet, "Eski Doğu ve Batı Kavimlerinde Felsefi Düşünce (Sumer, Babil, Asur, Hurri, Hitit, Grek)", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.
- BRANDAU, Birgit, SCHICKERT, Hartmut, *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Çev. Nazife Mertoğlu, Arkadaş Yayınları, İstanbul 2003.
- BRATTON, F. Gladstone, *Yakın Doğu Efsaneleri- Sümer-Akad, Mısır, Ugarit-Kenan, Hitit Efsaneleri*, Çev. Nejat Muallimoğlu, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2000.
- BRATTON,---, *Yakın Doğu Mitolojisi*, Çev. Nejat Musalleşoğlu, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1995.
- BRYCE, Trevor, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003.
- BULFINCH, Thomas, *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 2012.
- CAMBPELL, Joseph, *Doğu Mitolojisi-Tanrının Maskeleri*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara 1993.
- CAMBPELL, ---, *Batı Mitolojisi-Tanrının Maskeleri*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara 1992.
- CRAWFORD, Harriet, *Sümer ve Sümerler*, Çev. Nihal Uzan, Arkadaş Yayıncılık, Ankara 2010.
- COLLINS, B. Jean, *The Hittites and Their World*, Society of Biblical Literature, Atlanta 2007.

- CÖMERT, Bedrettin, *Mitoloji ve İkonografi*, Deki Yayınevi, Ankara 2008.
- ÇIĞ, M.İlmiye, *Gilgameş- Tarihte İlk Kral Kahraman*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇIĞ, ---, *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.
- DALLEY, Stephanie, *Myths from Mesopotamia- Creation, the Flood, Gilgamesh and Others*, Oxford University Press, New York 2000.
- DEMİR, Şehmus, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003.
- DUNDES, Alan, *The Flood Myth*, University of California Press, Berkeley 1988.
- EDMUNDS, Lowell, *Approaches to Greek Myth*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1990.
- ELIADE, Mircea, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, 1.Cilt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003.
- ELIADE,---, *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rifat, Simavi Yayınları, İstanbul 1993.
- ELMALI, A. Osman, "Hititler'de Mitoloji", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1991.
- ERBAŞI, S. Fatma, *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü- Cenaze/Diğer Ritüeller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- ERGÜVEN, R. Abdullah, *Tanrıları Nasıl Yarattık- Tanrıların Ölümü!*, Berfin Yayınları, İstanbul 2001.

ERKUT, Sedat, "Gilgameş Destanında Tufan", *Nuh Kitabı*, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 207-211.

EROĞLU, Nazmi, "Eski Yunan Medeniyeti", *Doğu ve Batı, Köprü Dergisi*, Sayı 81, 2003.

ESİNOĞLU, Birant, *Dinlerin Gizemi- Kurban-Yaratılış-Tufan Efsaneleri*, Ceylan Yayınları, İstanbul 1996.

ESTİN, C., LAPORTE, H. *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Çev. Musa Eran, TÜBİTAK yayınları, Ankara 2003.

EVKURAN, Mehmet, "Müslüman Kültürdeki Mitolojik Unsurlar", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

EYÜBOĞLU, İ. Zeki, *Anadolu Mitolojisi*, Derin Yayınları, İstanbul 2007.

EYÜBOĞLU, Sabahattin; ERHAT Azra, *Hesiodos, Eseri ve Kaynakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

FISKE, John, *Mitler ve Mitleri Yapanlar*, Çev. Şebnem Duran, İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2006.

FRAZER, J.G., "The Great Flood", *The Flood Myth*, University of California Press, Berkeley 1988, s. 113-123.

FRIEDEL, Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1994.

GRAVES, Robert, *Yunan Mitleri; Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2012,

GURNEY, O. Robert, *Hittiter*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1990.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yayınları, Samsun 1998.

GÜTERBOCK, H. Gustav, "The Hittite Version of the Hurrian Kumarbi Myths: Oriental Forerunners of Hesiod", *American Journal of Archaeology*, Cilt. 52, No. 1, 1948, 123-134.

HARTMUTH, Schmökel, "Sümer Dini", Çev., Mehmet Turhan Özdemir, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Ankara 1953, C. XIX, S. 0.

HEIDEL, Alexander, *Enûma Eliş- Babil Yaratılış Destanı*, Ayraç Yayıncılık, Ankara 2000.

HEIDEL,---, *The Gilgamesh Epic And Old Testament Parallels*, The University of Chicago Press, London 1949.

HESIODOS, *İşler ve Günler- Tanrıların Doğuşu*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2012.

HOFFNER, A. Harry, *Hittite Myths*, Scholars Press, Atlanta 1998.

HOMEROS, *İlyada*, Çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 1993.

HOMEROS, *Odysseia*, Çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2013.

HOOKE, S. Henry, *Ortadoğu Mitolojisi- Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hristiyan Mitosları*, Çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1993.

IŞIK, Fahri, *Uygarlık Anadolu'da Doğdu*, Ege Yayınları, İstanbul 2012.

JACOBSEN, Thorkild, *The Sumerian King List*, The University of Chicago Press, Chicago 1973.

JAMES, E.Oliver., "The Nature and Function of Myth", *Folklore*, Cilt 68, Sayı 4, Eylül 1957, 474-482

KAÇMAZ, Sefa, *Tevrat, İncil Ve Kuran'ın Mezopotamya Yazın Kaynakları*, El Yayınevi, İstanbul 2007.

KARAUĞUZ, Güngör, *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001.

KENSKY, F. Tikva, "The Atrahasis Epic And Its Significance For Our Understanding Of Genesis 1-9", *Biblical Archeologist*, Aralık 1977, s. 147-155.

KILIÇ, Sadık, *Mitoloji Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim*, Nil Yayınları, İzmir 1993.

KINAL, Füzûzan, "Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi", *19 Mart 1971 Tarihli Türk Tarih Kurumu Konferans Bildirisi*.

KINAL, ---, *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

Kitab-ı Mukaddes- Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1988.

Kollektif, *Başvuru Kitapları Mitoloji*, NTV Yayınları, Berlin 2008.

Kollektif, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Ed. James B. Pritchard, Princeton University Press, New Jersey 1969.

KORKMAZ, Mehmet, *Mitolojik Dinlerin Gizemi*, Alter yay. Ankara 2009.

- KÖROĞLU, Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarihi- Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- KRAMER, S. Noah, *Tarih Sümer'de Başlar*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2014.
- KRAMER, ---, *Mythologies of the Ancient World*, Garden City, New York, 1961.
- KRAMER, ---, *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- KRAMER, ---, *Sümerler*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.
- KURTULUŞ, Kıymet, "Hititler'de Bir Tufan Öyküsü: Atra(M)Haşi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt 6, Sayı 2, Şubat 2013, 731-746.
- MACKENZIE, A. Donald, *Babil ve Asur Mitleri*, Çev. Nisan Benzergil, İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2011.
- MACQUENN, G. James, *Hititler*, Çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009.
- MALINOWSKI, Bronislaw, *Büyü, Bilim ve Din*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.
- MARCH, Jenny, *Klasik Mitler*, Çev. Semih Lim, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- MARDİN, Şerif, *İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- MARTIN, R. Thomas, *Eski Yunan-Tarihöncesinden Helenistik Çağ'a*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul 2012.
- MARTINO, De Stefano, *Hititler*, Dost Kitapevi, Ankara 2006.

MCCALL, Henrietta, *Mezopotamya Mitleri*, Çev. Bircan Baykara, Phoenix Kitap, Ankara 2011.

MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağda Mezopotamya- En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar*, Ekin Kitabevi, Bursa 2007.

MORFORD, Mark P.O., LENARDON, Robert J., *Classical Mythology*, Oxford University Press, Oxford 2003.

NARÇIN Ali, *A'dan Z'ye Sümer*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2007.

NASKALİ, G. Emine, *Nuh Kitabı*, Kitabevi, İstanbul 2013.

PENGLASE, Charles, *Greek Myths and Mesopotamia- Parallels and Influence in the Homeric Hymns and Hesiod*, Routledge, London 1997.

POWELL, B. Barry, *Classical Myth*, Pearson Education, London 2009.

ROMINA, D. Casa, A theoretical perspective of the Telepinu Myth: archetypes and initiation rites in historical contexts, *Antiguo Oriente*, Cilt 8, 2010, 97-116.

SANDARS, K. Nancy, *Gilgamiş Destanı*, Çev. Sevin Kutlu- Teoman Duralı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.

SAYCE, A. Henry, *Babylonians and Assyrians- Life and Customs*, 1900.

SCOGNAMILLO, Giovanni, *Medeniyetler Çatışmasında Batının İnanç Temelleri*, Karakutu Yayınları, İstanbul 2002.

- SERT, Selahattin, *Büyük Uygarlıkların Doğuşu- Dinler Tarihi Arkeolojisi Mezopotamya'dan Avrupa'ya*, Ozan Yayıncılık, 2010.
- SEVİNÇ, Fatma, Hititlerde Yeraltı Dünyası, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 231-247.
- SEVİNÇ, ---, "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17, Mayıs 2008, 11-32
- SEYHAN, B. Yaşar, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'daki Kıssaların Karşılaştırılması", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006.
- SOWERBY, Robin, *Yunan Kültür Tarihi*, Çev. Özgür Umut Hoşafçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2012.
- ŞAHAN, Deniz, "Sümer Mitolojisinin Yunan Mitolojisine ve Felsefesine Etkileri" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- TANSUĞ, Kadriye, İNANLI, Özel, "Sümerlinin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı4, 1949, s. 551-581.
- TEKİN, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- TEZ, Zeki, *Mitolojinin Kültürel Tarihi- Doğu ve İslam Mitolojisi- Mitolojik Söylenceler*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2008.

- TOKAREV, Sergei Aleksandrovich, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, Çev., Rauf Aksungur, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.
- UHLİG, Helmut, *Tarih Başlanığında Bir Halk Sümerler*, Çev.Nilgün Ersoy, Telos Yayıncılık, İstanbul 2006.
- UN, F. Hicret, "Karşılaştırmalı Hint Ve Yunan Mitolojisi", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- UNCU, Ebru- KILIÇ, Yusuf, "Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar- Aphrodite Örneği)", *History Studies*, Cilt 3, Sayı 1, 2011, 183-201
- VERNANT, Jean-Pierre, *Eski Yunan'da Söylen ve Toplum*, Çev. Mehmet Emin Özcan, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- WALCOT, P., "The Text of Hesiod's Theogony and the Hittite Epic of Kumarbi", *The Classical Quarterly*, Cilt 6, Sayı 3/4, 1956, 198-206.
- WILKINSON, Philip, *Kökenleri ve Anlamlarıyla Efsaneler ve Mitler*, Çev. Emel Lakşe, Alfa Yayınları, İstanbul 2011.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Haz. Kasım Yayla, Merve Yayınları, İstanbul 2002.

İNDEKS

A

- Adapa · 28
- An-ki · 24
- Anu · 26, 29, 33, 34, 35, 36, 44, 46,
50, 51, 54, 75, 76, 118
- Anunnaki · 30, 51
- Aphrodite · 15, 85, 86, 88, 91, 102,
109, 118, 119
- Apsû · 33, 34, 118
- Ararat Dağı · 132, 133
- Ares · 84, 86, 97, 102, 107
- Artemis · 85, 106
- Athena · 85, 91, 96, 102
- Atrahasis · 46, 50, 51, 52, 53, 55, 119,
123, 132, 140

C

- Cudi Dağı · 132, 133

D

- Deukalion · 99, 100, 124, 139
- Diana · 106
- Dumuzi · 31, 58, 59, 60, 67, 122

E

- Ea · 28, 33, 34, 36, 37, 40, 44, 52, 54,
76, 78, 118
- En · 27, 49, 52, 56, 63, 75, 92, 98,
110, 123, 130
- Enki · 28, 29, 30, 33, 39, 41, 50, 51,
52, 53, 59, 119, 124
- Enlil · 27, 28, 29, 30, 32, 36, 37, 44,
50, 51, 52, 54, 55, 58, 59, 76, 78
- Enûma Eliş · 3, 6, 22, 28, 32, 33, 35,
36, 118, 135, 136
- Ereşkigal · 26, 29, 30, 59, 122
- Eros · 87

G

- Gaia · 87, 88, 89, 97, 100, 118
- Gilgamiş · 4, 5, 6, 12, 30, 32, 41, 42,
43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53,
54, 55, 121, 124, 132, 133, 135,
136, 138

H

- Hatti · 4, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 73,
137
- Hepat · 64, 76, 78
- Hephaistos · 85, 86, 103, 107

Hera · 84, 86, 88, 94, 95, 97, 102, 106

Herakles · 5, 94, 95, 96, 97, 98, 121,
138

Hesiodos · 5, 6, 79, 82, 83, 84, 85, 87,
88, 90, 91, 92, 93, 96, 120, 138

Homeros · 79, 95, 101, 102, 104

Humbaba · 45, 46, 48, 121

Hurri · 4, 32, 61, 62, 63, 67, 74, 85,
137

I

İlluyanka · 4, 67, 71, 72, 73, 137

İlyada · 79, 101, 102, 103, 104

İnanna · 4, 25, 27, 29, 30, 31, 58, 59,
60, 61, 122, 135, 136

İşler ve Günler · 5, 6, 79, 90, 91, 92,
96, 120, 138

J

Juno · 106, 110

K

Kerberos · 82, 98, 110, 111

Kingu · 34, 36, 40, 41, 119

Kronos · 83, 85, 86, 87, 88, 89, 95,
107, 118

Kumarbi · 4, 67, 74, 75, 76, 77, 78,
118, 129, 137

Kur · 9, 25, 26, 30,

Kur'an-ı Kerim · 125,126, 128,
129,130,132, 133, 140.

L

Livius · 5, 113, 114, 115

M

Marduk · 27, 28, 33, 34, 35, 36, 37,
40, 71, 76, 119

Mars · 107, 114, 116

N

Nanna-Sin · 30

Neptunus · 106

Nergal · 26, 27, 31

Ninhursag · 29, 39, 119

Nuh · 46, 55, 131, 132, 133

O

Odysseus · 95, 104

Olympos · 79, 83, 84, 86, 123, 137

Ovidius · 98, 99, 100

P

Pandora · 91, 99

Paris · 101, 102, 104, 115

Poseidon · 83, 84, 88, 89, 97, 102, 106

Prometheus · 89, 90, 91, 97, 99, 120,
124

R

Rheia · 83, 88

S

Sin · 26, 27, 30, 61

Ş

Şanşka · 64

T

Tartaros · 82, 83, 87, 110, 112

Telepinu · 4, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
122, 123, 137

Teşup · 64, 75, 76, 77, 78, 118

Tevrat · 124, 127, 128, 129, 130, 131,
132, 133, 140

Theogonia · 5, 79, 82, 83, 84, 87, 88,
90, 118, 138

Tiâmat · 33, 34, 35, 36, 37, 40, 118,
119

U

Ullikummi · 5, 67, 74, 75, 76, 77, 78,
137

Utnapiştim · 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55,
124

Utu · 26, 27, 29, 32, 38, 50, 58, 59

V

Vergilius · 5, 108, 109, 111

Y

Yehova · 127, 129, 131

Z

Zeus · 5, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 106,
118, 120, 121, 122, 124, 130, 138

Ziusudra · 46, 50, 51, 55, 123